

॥ શ્રી શત્રુંજય મહાતીર્થાય નમઃ॥
॥ શ્રી પદ્મજીત-હીર-કનક-દેવેન્દ્ર-કંચન-કલાપૂર્ણસુરી સદ્ગુરુભ્યો નમઃ ।

કલાપૂર્ણ સ્વાધ્યાય 30

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ
(અર્થ સહિત)

✽ સંપાદક ✽

પૂ. પંન્યાસ પૂર્ણચન્દ્રવિજયજી મ. સા.

✽ પ્રેરક ✽

મુનિ અમિતયશવિજયજી મ. સા.

✽ પ્રકાશક ✽

શ્રી કલાપૂર્ણ જૈન આરાધક મંડળ, મદ્રાસ

પુસ્તક : અધ્યાત્મકલાદ્રુમ

સંપાદક : પૂ. પંન્યાસ પૂર્ણચંદ્રવિ. મ. શા.

પ્રેરક : મુનિ અમિતયશવિ. મં. સા.

નકલ : ૫૦૦

આવૃત્તિ : પ્રથમ

કિંમત : રૂ. ૧૫-૦૦

પ્રકાશક : શ્રી કલાપૂર્ણ જૈન આરાધક મંડળ,
મદ્રાસ

પ્રાપ્તિસ્થાન

મુદ્રક : વર્ધમાન પુસ્તક પ્રકાશન

શાહીબાગ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૪.

ફોન : ૦૭૯-૨૨૮૬૦૭૮૫, મો. ૯૩૭૭૪૨૨૬૪૦

પ્રસ્તાવના

અધ્યાત્મ એટલે જ કલ્પદ્રુમ અર્થાત્ કલ્પવૃક્ષ છે. આ ગ્રન્થને પુનઃ પુનઃ સ્વાધ્યાય ચિંતન-મનન અને ભાવન કરવાથી બહિર્ભાવથી છૂટીને આત્મ ભાવના ઊંડાણમાં સ્થિતિ થાય છે. વિ.સં. ૧૫૦૩માં સ્વર્ગવાસ પામેલા ગ્રન્થકાર સહસ્રાવધાની આચાર્યશ્રી મુનિસુંદરસૂરીશ્વરજી મ.સા.એ રચેલ આ અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમના ૧૬ અધિકાર છે. દરેક અધિકારમાં અત્યંત મનનીય શ્લોક છે, જે આત્માને સમતા વૈરાગ્ય, આત્મજાગૃતિ અને અધ્યાત્મ તરફ સતત પ્રગતિશીલ બનાવે છે.

મુનિશ્રી વિક્રમસેન વિ.મ. દ્વારા સંપાદિત અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ પુસ્તિકામાંથી ગુજરાતી ભાવાનુવાદ અહીં લેવામાં આવેલ છે. સૌ આત્માર્થી આ ગ્રન્થનો સ્વાધ્યાય મનન કરી અધ્યાત્મભાવને પ્રાપ્ત કરે એ જ શુભકામના.

— પંન્યાસ પૂર્ણચન્દ્રવિજય

ચૈત્રવદ-૩ વિ.સં. ૨૦૬૩ માંડલ

પુસ્તકનો સંપૂર્ણ ભાત લેનાર

ધન્ય ભક્તિ ધન્ય દાતા

શ્રી તપગચ્છ જૈન સંઘ, માંડલ

(જિલ્લા અમદવાદ)

તરફથી જ્ઞાનખાતાની રકમમાંથી

છાપવામાં આવેલ છે

જે અનુમોદનીય છે.

મુમુક્ષુ ભાઈ બહેનોએ આ પુસ્તકની કિંમત
જ્ઞાનખાતામાં રાખીને ઉપયોગ કરવો

અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ

(શ્લોક તથા અર્થ)

શાંતરસ-માંગલિક

૧. સમતાધિકાર

જયશ્રીરાંતરારીણાં,
લેખે યેન પ્રશાન્તિતઃ ।

તં શ્રીવીરજિનં નત્વા,
રસઃ શાન્તો વિભાવ્યતે ॥૧॥ અનુષ્ટુપ્

“જે શ્રી વીરભગવાને અંતરંગશત્રુઓની જય
લક્ષ્મી ઉત્કૃષ્ટ શાંતિથી મેળવી છે, તે પરમાત્માને નમસ્કાર
કરીને શાંતરસની ભાવના કરવામાં આવે છે.” ૧.

અનુપમ સુખના કારણભૂત શાંતરસનો ઉપદેશ-
સર્વમંદ્ગલ નિધૌ હૃદિ યસ્મિન્,

સંગતે નિરુપમં સુખમેતિ ।

મુક્તિશર્મ ચ વશીભવતિ દ્રાક્,

તં બુધા ભજત શાન્તરસેન્દ્રમ્ ॥૨॥ સ્વાગતા

“સર્વ માંગલિકનો નિધાન એવો શાંતરસ
જેના હૃદયમાં પ્રાપ્ત થાય તે અનુપમ સુખ પામે છે.
અને મોક્ષનું સુખ એકદમ તેના કબજામાં આવી જાય
છે. હે પંડિતો ! એવા શાંતરસને તમે ભજો-સેવો-
ભાવો.” ૨

ગ્રંથના ૧૬ દ્વારો

સમતૈકલીનચિત્તો, લલનાપત્યસ્વદેહમમતામુક્ ।
વિષયકષાયાદ્યવશઃશાસ્ત્રગુણૈર્દમિતચેતસ્કઃ ॥૩॥

વૈરાગ્યશુદ્ધધર્મા,
દેવાદિસતત્ત્વવિદ્વિરતિધારી ।

સંવરવાન્ શુભવૃત્તિઃ

સામ્યરહસ્યં ભજ શિવાર્થિન્ ! ॥૪॥ યુગ્મમ્ આર્યા

“હે મોક્ષાર્થી પ્રાણી ! તું સમતા ઉપર લીન
ચિત્તવાળો થા, સ્ત્રી, પુત્ર, પૈસા અને શરીર ઉપરથી
મમતા છોડી દે, વર્ણ ગંધ, રસ, સ્પર્શ વગેરે
ઈન્દ્રિયોના વિષયો અને ક્રોધ, માન માયા, લોભ એ
કષાયોને વશ થા નહિ, શાસ્ત્રરૂપ લગામ વડે તારા

મનરૂપ અશ્વને તું કાબૂમાં રાખ. વૈરાગ્યે કરીને શુદ્ધ નિષ્કલંક થા. (સાધુના દશયતિધર્મ અને શ્રાવકના બારવ્રત તેમજ આત્મગુણોમાં રમણતા કરવારૂપ શુદ્ધ ધર્મવાળો થા.) દેવ-ગુરુ ધર્મનું સ્વરૂપ જાણનારો થા, સર્વ પ્રકારના સાવધ યોગથી નિવૃત્તિરૂપ વિરતિ ધારણ કર, (સત્તાવન પ્રકારના) સંવરવાળો થા, તારી વૃત્તિઓને શુદ્ધ રાખ અને સમતાના રહસ્યને તું ભજ.” ૩-૪.

चित्तबालक ! मा त्याक्षीरजस्त्रं भावनौषधीः ।

यत्त्वां दुर्ध्यानभूता न, च्छलयन्ति छलान्विषः ॥५॥

અનુ.

“હે ચિત્તરૂપ બાળક ! તું ભાવનારૂપ ઔષધિઓને હંમેશાં દૂર કરીશ નહિ, જેથી કરીને છળને શોધનારા દુર્ધ્યાનરૂપ ભૂત-પિશાચો તને છેતરી શકશે નહિ.” ૫.

यदिन्द्रियार्थैः सकलैः सुखं-

स्यान्नेन्द्रचक्रित्रिदशाधिपानाम् ।

तद् बिन्दवत्येव पुरो हि साम्य-

सुधाम्बुधेस्तेन तमाद्रियस्य ॥६॥ उपजाति.

“રાજા, ચક્રવર્તી અને દેવોના સ્વામી ઈન્દ્રોને સર્વ ઈન્દ્રિયના અર્થોથી જે સુખ થાય છે. તે સમતાના સુખ સમુદ્ર પાસે ખરેખર એક બિંદુ તુલ્ય છે. માટે સમતાના સુખને આદર.”

अदृष्टवैचित्र्यवशाज्जगज्जने,
विचित्रकर्माशयवाग्विसंस्थुले ।

उदासवृत्तिस्थितचित्तवृत्तयः,

सुखं श्रयन्ते यतयः क्षतार्तयः ॥७॥ वंशस्थ.

“જ્યારે જગતના પ્રાણીઓ પુણ્ય-પાપના વિચિત્રપણાને આધીન છે, અને નાના પ્રકારના કાયાના વ્યાપાર, મનના વ્યાપાર અને વચનના વ્યાપારથી અસ્વસ્થ (અસ્થિર) છે. ત્યારે માધ્યસ્થ વૃત્તિમાં જેમની ચિત્તવૃત્તિ રહેલી છે. અને જેઓની મનની પીડાઓ (આધિ) નાશ પામી છે. તેવા યતિઓ ખરા સુખને ભજે છે. (ભોગવે છે.)” ૭.

વિશ્વજન્તુષુ યદિ ક્ષણમેકં,
સામ્યતો ભજસિ માનસ ! મૈત્રીમ્ ।
તત્સુખં પરમત્ર પરત્રા-
પ્યશ્નુષે ન યદભૂત્તવ જાતુ ॥૮॥ સ્વાગતા.

“હે મન ! તું સર્વ પ્રાણી ઉપર સમતાપૂર્વક
એક ક્ષણવાર પણ પરહિત ચિંતારૂપ મૈત્રીભાવ
ભાવીશ તો તને આ ભવ અને પરભવમાં એવું સુખ
મળશે કે જેવું તેં કદિપણ અનુભવ્યું હશે નહિ.” ૮.

ન યસ્ય મિત્રં ન ચ કોઽપિ શત્રુ-
ર્નિજઃ પરો વાપિ ન કશ્ચનાસ્તે ।
ન ચેન્દ્રિયાર્થેષુ રમેત ચેતઃ,
કષાયમુક્તઃ પરમઃ સ યોગી ॥૯॥ ઉપેન્દ્રવ્રજા.

“જેને કોઈપણ મિત્ર નથી અને કોઈ પણ શત્રુ
નથી, જેને કોઈ પોતાનો અને કોઈ પારકો નથી, જેનું
મન કષાય રહિત હોઈને ઈન્દ્રિયોના વિષયમાં રમણ
કરતું નથી. તેવો પુરુષ મહાયોગી છે.” ૯.

भजस्वमैत्रीं जगदंगिराशिषु,
प्रमोदमात्मान् ! गुणिषु त्वशेषतः ।

भवार्तिदीनेषु कृपारसं सदा-

प्युदासवृत्तिं खलु निर्गुणेष्वपि ॥१०॥ वंशस्थ.

“હે આત્મનુ ! જગતના સર્વ જીવો ઉપર
મૈત્રીભાવ ધારણ કર, સર્વ ગુણવાન પુરુષો તરફ સંતોષ
દૃષ્ટિથી જો. ભવ (સંસાર)ની પીડાથી દુઃખી થતાં
પ્રાણીઓ ઉપર કૃપા રાખ. અને નિર્ગુણી પ્રાણીઓ ઉપર
ઉદાસવૃત્તિ-માધ્યસ્થભાવ રાખ.” ૧૦.

મૈત્રી પરસ્મિન્ હિતધીઃ સમગ્રે,

ભવેત્પ્રમોદો ગુણપક્ષપાતઃ ।

કૃપા ભવાર્તે પ્રતિકર્તુમીહો-

પેક્ષૈવ માધ્યસ્થ્યમવાર્યદોષે ॥૧૧॥ ઉપજાતિ.

“બીજા સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર હિત કરવાની
બુદ્ધિ તે (પ્રથમ) મૈત્રી ભાવના, ગુણનો પક્ષપાત તે
(બીજા) પ્રમોદ ભાવના. ભવરૂપ વ્યાધિથી હેરાન
થતાં પ્રાણીઓને ભાવઔષધથી સારું કરવાની ઈચ્છા

તે (ત્રીજી) કૃપા ભાવના, ન ટળી શકે તેવા દોષવાળા
પ્રાણી ઉપર ઉદાસીન ભાવ તે (ચોથી) માધ્યસ્થ
ભાવના.” ૧૧.

પરહિતચિન્તા મૈત્રી,
પરદુઃખવિનાશિની તથા કરુણા ।
પરસુખતુષ્ટિર્મુદિતા,
પરદોષોપેક્ષણમુપેક્ષા ॥૧૨॥ આર્યા.

“(આત્મવ્યતિરિક્ત) બીજા પ્રાણીઓનું હિત
ચિંતવવું તે મૈત્રી ભાવના,” પારકા દુઃખોનો નાશ
કરવાની ઈચ્છા અથવા ચિંતા તે કરુણા ભાવના,
બીજાઓના સુખને જોઈ આનંદ પામવો તે
પ્રમોદભાવના અને બીજાઓના દોષોની ઉપેક્ષા
કરવી તે ઉપેક્ષાભાવના.” ૧૨.

મા કાર્ષીત્કોઽપિ પાપાનિ,
મા ચ ભૂત્કોઽપિ દુઃખિતઃ ।
મુચ્યતાં જગદપ્યેષા,
મતિર્મૈત્રી નિગદ્યતે ॥૧૩॥ અનુ.

“કોઈપણ પ્રાણી પાપ કરો નહિ, કોઈપણ જીવ દુઃખી થાઓ નહીં, આ જગત કર્મથી મૂકાઓ-આવી બુદ્ધિને મૈત્રી કહે છે.” ૧૩.

અપાસ્તાશેષદોષાણાં, વસ્તુતત્ત્વાવલોકિનામ્ ।
ગુણેષુ પક્ષપાતો યઃ, સ પ્રમોદઃ પ્રકીર્તિતઃ ॥૧૪॥

અનુ.

“જેમણે સર્વ દોષો દૂર કર્યા છે અને વસ્તુતત્ત્વને જોઈ રહ્યા છે. તેઓના ગુણ ઉપર પક્ષપાત તે પ્રમોદભાવના કહેવાય છે.” ૧૪.

દીનોષ્વાર્ત્તેષુ ભીતેષુ યાચમાનેષુ જીવિતમ્ ।
પ્રતિકારપરા બુદ્ધિઃ, કારુણ્યમભિધીયતે ॥૧૫॥ અનુ.

“અશક્ત, દુઃખી, ભયથી વ્યાકુળ થયેલા અને જીવિતવ્યને યાચનાર પ્રાણીઓ ઉપર તેઓનું દુઃખ ટાળવાની જે બુદ્ધિ તે કરુણાભાવના કહેવાય છે.” ૧૫.

ક્રુરકર્મસુ નિશઙ્કં, દેવતાગુરુનિન્દિષુ ।
આત્મશંસિષુ યોપેક્ષા, તન્માધ્યસ્થ્યમુદીરિતમ્ ॥૧૬॥

અનુ.

“કોઈપણ પ્રકારના આંચકા વગર ફૂર કર્મ કરનારા, દેવ અને ગુરુની નિંદા કરનારા અને આત્મશ્લાઘા કરનારા પ્રાણીઓ તરફ ઉપેક્ષા તે માધ્યસ્થ (અથવા ઉદાસીનતા) ભાવના કહેવાય છે.” ૧૬.

चेतनेतरगतेष्वखिलेषु,
स्पर्शरूपवगंधरसेषु ।

साम्यमेष्यति यदा तव चेतः,

पाणिगं शिवसुखं हि तदात्मन् ! ॥૧૭॥ स्वागता.

હે ચેતન ! સર્વ ચેતન અને અચેતન પદાર્થોમાં રહેલા સ્પર્શ, રૂપ, રસ (શબ્દ) ગંધ અને રસમાં તારું ચિત્ત સમતા પામશે ત્યારે મોક્ષનું સુખ તારા હાથમાં આવી જશે.” ૧૭.

के गुणास्तव यतः स्तुतिमि-

च्छस्यद्भૂतं किमकृथा मदवान् यत् ।

कैर्गता नरकभीः सुकृतैस्ते,

कं जितः पितृपतिर्यदचिन्तः ॥૧૮॥ स्वागता.

તારામાં ક્યા ગુણો છે કે તું સ્તુતિની ઈચ્છા રાખે છે ? તેં શું આશ્ચર્યકારી મોટું કાર્ય કર્યું છે કે તું અહંકાર કરે છે ? (તારાં) ક્યા સુકૃત્યોથી તારી નરકની બીક મટી ગઈ છે ? તે શું યમને જીત્યો છે કે જેથી તું ચિંતા વગરનો થઈ ગયો છે ? ૧૮.

ગુણસ્તૈવર્યો ગુણિનાં પરેષા-

માક્રોશનિન્દાદિભિરાત્મનશ્ચ ।

મનઃ સમં શીલતિ મોદતે વા,

ચિદ્વતે ચ વ્યત્યયતઃ સ વેત્તા ॥૧૧॥ ઉપજાતિ.

“બીજા ગુણવાન પ્રાણીઓના ગુણની સ્તુતિ કરે ત્યારે અને અન્ય માણસો પોતાના પર આક્રોશ કરે અથવા પોતાની નિંદા કરે તે વખતે જે પોતાના મનને સ્થિતિસ્થાપક રાખે છે અથવા તે વખતે જે આનંદ પામે છે. અને તેથી ઉલટી સ્થિતિ બનતાં (એટલે પરગુણનિંદા અથવા આત્મપ્રશંસા થતાં) જે ખેદ પામે છે. તે પ્રાણી જ્ઞાની-જાણકાર કહેવાય છે.”

૧૯.

ન વેત્તિ શત્રૂન્ સુહૃદશ્ચ નૈવ,
હિતાહિતે સ્વં ન પરં ચ જન્તોઃ ।
દુઃખં દ્વિષન્ વાઙ્મસિ શર્મ ચૈત-

ન્નિદાનમૂઢઃ કથમાપ્સ્યસીષ્ટમ્ ॥૨૦॥ ઉપેન્દ્રવ્રજા.

હે આત્મન્ ! તું તારા શત્રુ અને મિત્રને
ઓળખતો નથી. તારું હિત કરનાર અને અહિત
કરનાર શું છે ? તે જાણતો નથી, અને તારું પોતાનું
અને પારકું શું છે ? તે જાણતો નથી, (વળી) તું દુઃખ
પર દ્વેષ કરે છે અને સુખ મેળવવાને ઈચ્છે છે, પણ
તેનાં કારણો નહિ જાણતો હોવાથી તું તે ઈચ્છિત
વસ્તુ કેવી રીતે મેળવીશ ? ૨૦.

કૃતી હિ સર્વં પરિણામરમ્યં,
વિચાર્ય ગૃહ્ણતિ ચિરસ્થિતીહ,
ભવાન્તેરજનન્તસુખાપ્તયે-

તદાત્મન્ ! કિમાચારમિમં જહાસિ ॥૨૧॥ ઉપજાતિ.

“આ લોકમાં જે ડાહ્યા માણસ હોય છે. તે
વિચાર કરીને એવી વસ્તુ ગ્રહણ કરે છે કે જે લાંબો

વખત સુધી ચાલે તેવી અને પરિણામે સુંદર હોય.
ત્યારે હે ચેતન ! આ ભવ પછી અનંતસુખ મેળવવા
માટે આ ધાર્મિક આચાર તું કેમ તજી દે છે ?” ૨૧.

નિજઃ પરો વેતિ કૃતો વિભાગો,
રાગાદિભિસ્તે ત્વચસ્તવાત્મન્ ! ।

ચતુર્ગતિક્લેશવિધાનતસ્તત્,
પ્રમાણયન્નસ્યરિનિર્મિતં કિમ્ ॥૨૨॥ ઉપજાતિ.

“હે ચેતન ! તારું પોતાનું અને પારકું એવો
વિભાગ રાગ-દ્વેષે કરેલો છે. ચારે ગતિમાં તને અનેક
પ્રકારનો ક્લેશ કરાવતા હોવાથી રાગ-દ્વેષ તો તારા
શત્રુઓ છે-ત્યારે શત્રુઓએ કરેલો વિભાગ તું કેમ
કબૂલ કરે છે ?” ૨૨.

અનાદિરાત્મા નનિજઃ પરો વા,
કસ્યાપિ કશ્ચિન્ન રિપુઃ સુહૃદ્વા ।

સ્થિરા ન દેહાકૃતયોઽણવશ્ચ,
તથાપિ સામ્યં કિમુપૈષિ નૈષુ ॥૨૩॥ ઉપજાતિ.

“આત્મા અનાદિ છે, કોઈને કોઈ પોતાનું

નથી અને કોઈ પારકું નથી. કોઈ શત્રુ નથી અને કોઈ મિત્ર નથી, દેહની આકૃતિ અને (તેમાં રહેલા) પરમાણુઓ સ્થિર નથી તો પણ તેમાં તું સમતા કેમ રાખતો નથી ?” ૨૩.

यथा विदां लेप्यमया न तत्त्वात्,
सुखाय मातापितृ-पुत्रदाराः ।
तथा परेऽपीह विशीर्णतत्तदा-
कारमेतद्धि समं समग्रम् ॥२४॥ उपजाति.

“જેવી રીતે ચિત્રમાં આલેખેલાં માતા, પિતા, પુત્ર અને સ્ત્રી વાસ્તવિક રીતે સમજુ પ્રાણીને સુખ આપતા નથી. તેવી જ રીતે આ સંસારમાં રહેલા પ્રત્યક્ષ માતા-પિતાદિક પણ સુખ આપતા નથી. તે બંનેનો આકાર નાશ પામતાં તે બંને સરખાં જ છે.” ૨૪.

जानन्ति कामान्निखिलाः ससंज्ञा,
अर्थ नराः केऽपि केऽपि धर्मम् ।

जैनं न केचिद् गुरुदेवशुद्धं,
केचित् शिवं केऽपि च केऽपि साम्यम् ॥२५॥

इन्द्रवज्रा.

“સર્વ સંજ્ઞાવાળા પ્રાણીઓ ‘કામને’ જાણે છે. તેમાંથી કેટલાક અર્થ (ધનપ્રાપ્તિ)ને જાણે છે. અને તેમાં પણ કેટલાક જ ધર્મને જાણે છે, તેમાંથી કેટલાક જ જૈનધર્મને જાણે છે. અને તેમાંથી બહુ થોડા શુદ્ધ દેવ-ગુરુ યુક્ત જૈનધર્મને જાણે છે, તેમાં પણ બહુ થોડા પ્રાણી મોક્ષને ઓળખે છે અને તેથી પણ બહુ થોડા પ્રાણીઓ સમતાને ઓળખે છે.” ૨૫.

स्निह्यन्ति तावद्धि निजा निजेषु,

पश्यन्ति यावन्निजमर्थमेभ्यः ।

इमां भवेऽत्रापि समीक्ष्य रीतिं,

स्वार्थे न कः प्रेत्यहिते यतेत ॥२६॥ उपजाति.

“સગાં-સંબંધીઓ જ્યાં સુધી પોતાના સગાઓમાં કાંઈપણ સ્વાર્થ જુવે છે ત્યાં સુધી જ તેના પર સ્નેહ રાખે છે. આ ભવમાં પણ આવા પ્રકારની

રીત જોઈને પરભવમાં હિતકારી પોતાના સ્વાર્થ માટે
કોણ યત્ન ન કરે ?” ૨૬.

સ્વપ્નેન્દ્રજાલાદિષુ યદ્વદાપ્તૈ-

રોષશ્ચ તોષશ્ચ મુધા પદાર્થઃ ।

તથા ભવેઽસ્મિન્ વિષયૈઃ સમસ્તૈ-

રેવં વિભાવાત્મલયેઽવધેહિ ॥૨૭॥ ઉપજાતિ.

“જેવી રીતે સ્વપ્ન અથવા ઈન્દ્રજાળ વગેરેમાં
પ્રાપ્ત થયેલા પદાર્થો પર રોષ કરવો કે તોષ કરવો તે
તદન નકામો છે તેવી રીતે આ ભવમાં પ્રાપ્ત થયેલા
પદાર્થો પર પણ (રોષ કરવો કે તોષ કરવો તે નકામો
છે.) આવી રીતે વિચાર કરીને આત્મસમાધિમાં
તત્પર થાય” ૨૭.

एष मे जनयिता जननीयं,

बंधवः पुनरिमे स्वजनाश्च ।

द्रव्यमेतदिति जातममत्वो,

नैव पश्यसि कृतांतवशत्वम् ॥૨૮॥ સ્વાગતા.

“આ મારા પિતા છે, આ મારી માતા છે, આ મારા

ભાઈઓ છે, વળી આ મારા સગા-સ્નેહીઓ છે, આ મારું ધન છે, એ પ્રમાણે તને મમત્વ થયો છે અને તેથી તારું યમને વશપણું છે, તે તો તું જોતો જ નથી. ૨૮.

नो धनैः परिजनैः स्वजनैर्वा,

दैवतैः परिचितैरपि मंत्रैः ।

रक्ष्यतेऽत्र खलु कोऽपि कृतान्ता-

नो विभावयसि मूढ ! किमेवम् ॥૨૧॥

તૈર્ભવેઽપિ યદહો સુખમિચ્છં-

स्तस्य साधनतया प्रतिभातैः ।

मुह्यसि प्रतिकलं विषयेषु,

प्रीतिमेषि न तु साम्यसत्तत्त्वे ॥૩૦॥

(યુગ્મમ્, સ્વાગતા.)

“ધન, સગાવહાલાઓ, નોકર-ચાકરો, દેવતાઓ અથવા પરિચિત મંત્રો, કોઈપણ યમ (મરણ)થી અહીં રક્ષણ કરતું નથી. હે અલ્પજ્ઞ પ્રાણી ! તું આ પ્રમાણે વિચાર કેમ નથી કરતો ? સુખ મેળવવાના સાધન તરીકે દેખાતા તેઓ (ધન, સગા,

નોકર વગેરે) વડે સંસારમાં સુખ મેળવવા ઈચ્છતા હે
ભાઈ ! તું પ્રત્યેક ક્ષણે વિષયોમાં મૂંઝાઈ જાય છે,
પણ સમતારૂપ ખરા રહસ્યમાં પ્રીતિ પામતો નથી.”

૨૯-૩૦.

किं कषायकलुषं कुरुषे स्वं,
केषु चिन्ननु मनोऽरिधियात्मन् ।

तेऽपि ते हि जनकादिकरुपै-

रिष्टां दधुरनन्तभवेषु ॥३१॥ स्वागता.

“હે આત્મન્ ! કેટલાક પ્રાણીઓ ઉપર શત્રુબુદ્ધિ
રાખીને તું તારા મનને શા સારું કષાયથી મલીન કરે
છે ? (કારણ કે) તેઓ માતા-પિતા વગેરે રૂપોમાં તારી
પ્રીતિ અનંતા ભવોમાં પામ્યા છે.” ૩૧.

यांश्च शोचसि गताः किमिमे मे,
स्नेहला इति धिया विधुरात्मन् ! ।

तैर्भवेषु निहतस्त्वमनंतेष्वेव-

तेऽपि निहता भवता च ॥३२॥ स्वागता.

“શું આ મારા સ્નેહીઓ (મરી) ગયા ! આ

પ્રમાણે બુદ્ધિથી વ્યાકુળ થઈને જેઓને માટે તું શોક કરે છે. તેઓ વડે જ તું અનંત ભવોમાં હણાએલો છે. અને તેઓ પણ તારા વડે હણાયા છે. ૩૨

ત્રાતું ન શક્યા ભવદુઃખતો યે,
ત્વયા ન યે ત્વામપિ પાતુમીશાઃ ।

મમત્વમેતેષુ દધન્મુધાત્મન્ ! ।

પદે પદે કિં શૂચમેષિ મૂઢ ! ॥૩૩॥ ઉપજાતિ.

“જે સ્નેહીઓને ભવદુઃખથી બચાવવાને તું શક્તિવાન નથી અને જેઓ તને બચાવવાને શક્તિવાળા નથી તેઓ ઉપર ખોટો મમત્વ રાખીને હે મૂઢ આત્મન્ ! તું પગલે-પગલે શા સારું શોક પામે છે ?” ૩૩.

સચેતનાઃ પુદ્ગલપિણ્ડજીવા,
અર્થાઃ પેરે ચાણુમયા દ્વયેઽપિ ।

દદ્યત્યનંતાન્ પરિણામભાવાં-

સ્તત્તેષુ કસ્ત્વર્હતિ રાગરોષૌ ॥૩૪॥ ઉપજાતિ.

“પુદ્ગલપિંડને અધિષ્ઠિત જીવો સચેતન

પદાર્થો છે અને પરમાણુમય અર્થ (પૈસા) વગેરે અચેતન પદાર્થો છે. આ બંને જાતિના પદાર્થો અનેક પ્રકારના પર્યાયભાવ પલટન ભાવ પામ્યા કરે છે, તેથી તેના ઉપર રાગ-દ્વેષ કરવાને કોણ લાયક ગણાય ?” ૩૪.

૨. સ્ત્રી મમત્વમોચનાધિકાર

મુહ્યસિ પ્રણયચારુગિરાસુ,
પ્રીતિતઃ પ્રણયિનીષુ કર્તિસ્ત્વમ્ ।
કિં ન વેસ્તિ પતતાં ભવવાદ્ધૌ,

તા નૃણાં ખલુ શિલા ગલબદ્ધાઃ ॥૧॥ સ્વાગતા.

“ હે વિદ્વાન્ ! જે સ્ત્રીઓની વાણી સ્નેહથી તને મધુર લાગે છે તેના ઉપર પ્રીતિથી તું મોહ પામે છે, પણ ભવસમુદ્રમાં પડતાં પ્રાણીઓને તેઓ ગળે બાંધેલા પત્થર (જેવી) છે. એમ શું જાણતો નથી ?” ૧.

ચર્માસ્થિમજ્જાન્ત્રવશાસ્ત્રમાંસા-
મેધ્યાદ્યશુચ્યસ્થિરપુદ્ગલાનામ્ ।

સ્ત્રીદેહપિન્ડકૃતિસંસ્થિતેષુ,

સ્કન્ધેષુ કિં પશ્યસિ રમ્યમાત્મન્ ॥૨॥ ઇન્દ્રવજ્રા.

“સ્ત્રીના શરીરપિંડની આકૃતિમાં રહેલા ચામડી, હાડકા, ચરબી, આંતરડાં મેદ, લોહી (રુધિર), માંસ, વિષ્ટા વગેરે અપવિત્ર અને અસ્થિર પુદ્ગલોના સમૂહમાં હે આત્મન્ ! તું સુંદર શું જુવે છે?” ૨.

વિલોક્ય દૂરસ્થમમેધ્યમલ્પં,

જુગુપ્સસે મોટિતનાસિકસ્ત્વમ્ ।

ભૂતેષુ તેનૈવ વિમૂઢ ! યોષા-

વપુષ્ચુતર્ત્તિક્ કુરુષેઽભિલાષમ્ ? ॥૩॥ ઇન્દ્રવજ્રા.

“હે મૂર્ખ ! દૂર રહેલી જરા પણ દુર્ગંધી વસ્તુ જોઈને તું નાક મરડીને દુર્ગંધા કરે છે, ત્યારે તેવી જ દુર્ગંધીથી ભરેલા સ્ત્રીઓનાં શરીરની તું કેમ અભિલાષા કરે છે ?” ૩.

અમેધ્યમાંસાસ્રવસાત્મકાનિ,

નારીશરીરાણિ નિષેવમાણાઃ ।

इहाप्यपत्यद्रविणादिचिन्ता-

तापान् परत्रयति दुर्गतीश्च ॥४॥ उपजाति.

“विष्टા, માંસ, રુધિર અને ચરબી વગેરેથી ભરેલાં સ્ત્રીઓનાં શરીરને સેવનારા પ્રાણીઓ આ ભવમાં પણ પુત્ર અને પૈસા વગેરેની ચિંતાનો તાપ પામે છે. અને પરભવમાં દુર્ગતિમાં જાય છે.” ૪.

अंगेषु येषु परिमुह्यसि कामिनीनां,

चेतः प्रसीद विश च क्षणमन्तरेषाम् ।

सम्यक् समीक्ष्य विरमाशुचिर्पिण्डकेभ्य-

स्तेभ्यश्च शुच्यशुचिवस्तुविचारमिच्छत् ॥५॥

(वसंततिलका)

“હે ચિત્ત ! તું સ્ત્રીઓનાં શરીર ઉપર મોહ પામે છે, પણ તું (અસ્વસ્થતા મૂકીને) પ્રસન્ન થા. અને જે અંગો ઉપર મોહ પામે છે તે અંગોમાં પ્રવેશ કર. તું પવિત્ર અને અપવિત્ર વસ્તુના વિચાર (વિવેક)ની ઈચ્છા રાખે છે તેથી બરાબર સારી રીતે વિચાર કરીને તે અશુચિના ઢગલાથી વિરામ પામ.” ૫.

વિમુહ્યસિ સ્મેરદ્દશઃ સુમુખ્યા,

મુખેક્ષણાદીન્યભિવીક્ષમાણઃ ।

સમીક્ષસે નો નરકેષુ તેષુ,

મોહોદ્ભવા ભાવિકદર્થનાસ્તાઃ ॥૬॥ ઉપજાતિ.

“વિકસિત નયનવાળી અને સુંદર મુખવાળી સ્ત્રીઓના નેત્ર, મુખ વગેરે જોઈ તું મોહ પામે છે, પણ તેના મોહને લીધે ભવિષ્યમાં ઉત્પન્ન થનારી નરકની પીડાઓને કેમ જોતો નથી ?” ૬.

અમેઘ્યભસ્ત્રા બહુસ્ત્રનિર્યન્મલા-

વિલોદ્યત્કૃમિજાલકીર્ણા ।

ચાપલ્યમાયાનૃતવઙ્ચિકા સ્ત્રી,

સંસ્કારમોહાનરકાય ભુક્તા ॥૭॥ ઉપજાતિ.

“વિષ્ટાથી ભરેલી ચામડાની કોથળી, બહુછિદ્રોમાંથી નીકળતા મળ (મૂત્ર-વિષ્ટા)થી મલીન (યોનિમાં) ઉત્પન્ન થતા કીડાઓથી વ્યાપ્ત, ચપળતા, માયા, અને અસત્ય (અથવા માયા-મૃષાવાદ)થી ઠગનારી એવી સ્ત્રીઓ પૂર્વ સંસ્કારના

મોડથી નરકમાં જવા સારું જ ભોગવાય છે.” ૭.
 નિર્ભૂમિવિષકન્દલી ગતદરી
 વ્યાઘ્રી નિરાહવોમહા
 વ્યાધીર્મૃત્યુરકારણશ્ચ
 લલનાઽનશ્રા ચ વજ્રાશનિઃ ।
 બન્ધૂસ્ત્રેહવિઘાતસાહસમૃષાવાદાદિસન્તાપભૂઃ,
 પ્રત્યક્ષાપિ ચ રાક્ષસીતિ બિરુદૈઃ
 ણ્યાતાઽઽગમે ત્યજ્યતામ્ ॥૮॥

(શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્)

“(સ્ત્રી) ભૂમિ વગરની (ઉત્પન્ન થયેલી)
 વિષવેલડી છે. ગુફા વગરની વાઘણ છે, નામ
 વગરનો મોટો વ્યાધિ છે, કારણ વિનાનું મૃત્યુ છે,
 આકાશ વગરની વિજળી છે, સગા અથવા
 ભાઈઓના સ્નેહનો નાશ, સાહસ, મૃષાવાદ વગેરે
 સંતાપોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે. અને પ્રત્યક્ષ રાક્ષસી છે,
 આવાં-આવાં ઉપનામો સ્ત્રીઓ માટે આગમમાં
 આપવામાં આવ્યા છે, માટે તેને તજી દો.” ૮.

૩. અપત્ય મમત્વ મોચનાધિકાર...

મા ભૂરપત્યાન્યવલોકમાનો,
મુદાકુલો મોહનૃપારિણા યત્ ।
ચિક્ષિપ્સયા નારકચારકેઽસિ,
દૃઢં નિબદ્ધો નિગડૈસ્મીભિઃ ॥૧॥ ઉપજાતિ.

“તું પુત્ર પુત્રીને જોઈને હર્ષલો થા મા,
કારણ કે મોહરાજા નામના તારા શત્રુએ તને
નરકરૂપ બંદીખાને નાખવાની ઈચ્છાથી આ (પુત્ર-
પુત્રીરૂપ) લોઢાની બેડી વડે તને મજબૂત બાંધ્યો
છે.” ૧.

આજીવિતં જીવ ! ભવાન્તરેઽપિ વા,
શલ્યાન્યપત્યાનિ ન વેત્સિ કિં હૃદિ ? ।
ચલાચલૈ ચૈર્વિવિધાર્તિદાનતોઽનિશં-
નિહન્યેત સમાધિરાત્મનઃ ॥૨॥ વંશસ્થ.

“હે ચેતન ! આ ભવમાં અને પરભવમાં પુત્ર-
પુત્રી શલ્ય છે. એમ તું તારા મનમાં કેમ નથી
જાણતો ? તેઓ થોડી અથવા વિશેષે ઉંમર સુધી

જીવીને તને અનેક પ્રકારની પીડા કરી તારી
આત્મસમાધિનો નાશ કરે છે.” ૨.

कुक्षौ युवत्याः कृमयो विचित्रा,
अप्यस्त्रशुक्रप्रभवा भवन्ति ।

ન તેષુ તસ્યા ન હિ તત્પત્તેશ્ચ,
रागस्ततोऽयं किमपत्यकेषु ? ॥३॥ उपजाति.

“પુરુષનું વીર્ય અને સ્ત્રીનું રક્ત તે બંનેના
સંયોગથી સ્ત્રીની યોનિમાં વિચિત્ર પ્રકારના કીડાઓ
ઉત્પન્ન થાય છે, તેના ઉપર સ્ત્રીનો કે તેના પતિનો
રાગ થતો નથી, ત્યારે પુત્રો ઉપર શા સારું રાગ થાય
છે ?” ૩.

त्राणाशक्तेरापदि सम्बन्धा-
नन्त्यतो मिथोऽङ्गवताम् ।

सन्देहाच्चोपकृते-

माँऽपत्येषु स्निहो जीव ॥४॥ आर्या.

“આપત્તિમાં પાલન કરવાની અશક્તિ
હોવાથી પ્રાણીઓનો દરેક પ્રકારનો પરસ્પર સંબંધ

અનંત વખત થયેલો હોવાથી અને ઉપકારનો બદલો
વાળવાનો સંદેહ હોવાથી હે જીવ ! તું પુત્ર-પુત્રાદિ
પર સ્નેહવાળો થા મા.” ૪.

૪. ધન-મમત્વમોયનાધિકાર...

યાઃ સુખોપકૃતિકૃત્ત્વધિયા ત્વં,
મેલયન્નસિ રમા મમતાભાક્ ।

પાપ્મનોઽધિકરણત્વત એતા,

હેતવો દદતિ સંસૃતિપાતમ્ ॥૧॥ રથોદ્ધતા

“લક્ષ્મીની લાલચમાં લેવાયેલો તું (સ્વ) સુખ
અને ઉપકારની બુદ્ધિથી જે લક્ષ્મી મેળવે છે. તે
અધિકરણ હોવાથી પાપની જ હેતુભૂત છે અને
સંસાર ભ્રમણને આપનારી છે.” ૧.

યાનિ દ્વિષામપ્યુપકારકાણિ,
સર્પોન્દુરાદિષ્વપિ યૈર્ગતિશ્ચ ।

शक्या च नापन्मरणामयाद्या,
हन्तु धनेष्वेषु क एव मोहः ॥२॥ इन्द्रवज्रा.

“જે પૈસા શત્રુને પણ ઉપકાર કરનારા થઈ પડે છે, જે પૈસાથી સર્પ, ઉંદર વગેરેમાં ગતિ થાય છે, જે પૈસા મરણરોગ વગેરે કોઈપણ આપત્તિઓ દૂર કરવાને શક્તિવાન નથી તેવા પૈસા ઉપર મોહ શા માટે ?” ૨.

ममत्वमात्रेण मनःप्रसाद-
सुखं धनैरल्पकमल्पकालम् ।
आरम्भपापैः सुचिरं तु दुःखं,
स्याद्दुर्गतौ दारुणमित्यवेहि ॥३॥ उपजाति.

“આ પૈસા મારા છે એવા વિચારથી મનપ્રસાદરૂપ થોડું અને થોડા વખતનું સુખ પૈસાથી થાય છે પણ આરંભના પાપથી દુર્ગતિમાં લાંબા વખત સુધી ભયંકર દુઃખ થાય છે, આ પ્રમાણે તું જાણ.” ૩.

દ્રવ્યસ્તવાત્મા ધનસાધનો ન,
ધર્મોઽપિ સારમ્ભતયાઽતિશુદ્ધઃ ।
નિઃસંગતાત્મા ત્વતિશુદ્ધિયોગાન્-
મુક્તિશ્રિયં ચચ્છતિ તદ્ભવેઽપિ ॥૪॥ ઇન્દ્રવજ્રા.

“ધનના સાધનથી દ્રવ્યસ્તવ સ્વરૂપવાળો ધર્મ
સાધી શકાય છે, પણ તે આરંભ યુક્ત હોવાથી
અતિશુદ્ધ નથી, જ્યારે નિસંગતા સ્વરૂપવાળો ધર્મ
અતિશુદ્ધ છે અને તેથી તે જ ભવમાં પણ મોક્ષલક્ષ્મી
આપે છે.” ૪.

ક્ષેત્રવાસ્તુધનધાન્યગવાશ્ચૈ-
ર્મેલિતૈઃસનિધિભિસ્તનુભાજામ્ ।
ક્લેશપાપનરકાભ્યધિકઃ સ્યાત્કો-
ગુણો ન યદિ ધર્મનિયોગઃ ॥૫॥ સ્વાગતા.

“મળેલાં અથવા મેળવેલાં ક્ષેત્ર, વસ્તુઓ (ઘર
વગેરે) ધન, ધાન્ય, ગાય, ઘોડા અને ભંડારોનો ઉપયોગ
જો ધર્મ નિમિત્તે ન થાય તો તેથી ક્લેશ, પાપ, અને
નરકથી બીજો શો વધારે ગુણ થાય ?” ૫.

આરમ્ભૈર્ભરિતો નિમજ્જતિ યતઃ

પ્રાણી ભવામ્ભોનિધા-

વીહન્તે કુનૃપાદયશ્ચ પુરુષા

યેનચ્છલાદ્ બાધિતુમ્ ।

ચિન્તાવ્યાકુલતાકૃતેશ્ચ હસ્તે યો ધર્મકર્મસ્મૃતિં,

વિજ્ઞા ! ભૂરિપરિગ્રહં ત્યજત તં

ભોગ્યં પૈરઃ પ્રાયશઃ ॥૬॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્ ॥

“આરંભના પાપથી ભારે થયેલો પ્રાણી જે ધનને લીધે સંસાર સમુદ્રમાં ડૂબે છે. જે ધનના પરિગ્રહથી રાજા વગેરે પુરુષો છિદ્ર જોઈને દુઃખ દેવાને ઈચ્છે છે. અનેક ચિંતામાં આકુળ-વ્યાકુળ રાખીને જે પૈસા ધર્મકાર્ય કરવાનું તો યાદ આવવા દેતા જ નથી, અને ઘણે ભાગે જ પારકાના ઉપભોગમાં આવે તેવા એ પૈસાના મોટા સંગ્રહને પંડિતો ! તમે તજી દો.” ૬.

ક્ષેત્રેષુ નો વપસિ યત્સદપિ સ્વમેત-

દ્યાતાઽસિ તત્પરભવે કિમિદં ગૃહીત્વા ? ।

તસ્યાર્જનાદિજનિતાઘચયાર્જિતાત્તે,

ભાવી કથં નરકદુઃખભરાચ્ચ મોક્ષઃ ॥૭૧॥

(વસન્તતિલકા)

“તારી પાસે દ્રવ્ય છે. છતાં પણ તું (સાત) ક્ષેત્રમાં વાપરતો નથી. ત્યારે શું પરભવે ધનને તારી સાથે લઈ જવાનો છે ? વિચાર કર કે - પૈસા મેળવવા વગેરેથી થયેલા પાપ સમૂહથી મેળવેલાં નારકીનાં દુઃખોથી તારો મોક્ષ (છૂટકારો) કેમ થશે ?” ૭.

૫. દેહમમત્વમોયનાધિકાર...

પુષ્ણાસિ યં દેહમધાન્યચિન્તયં-

સ્તવોપકારં કમયં વિધાસ્યતિ ।

કર્માણિ કુર્વન્નિતિ ચિન્તયાયતિ,

જગત્યયં વચ્ચયતે હિ ધૂર્તરાટ્ ॥૧॥ (વંશસ્થ)

“પાપને અણવિચારતો જે શરીરને તું પોષે છે, તે શરીર તારા ઉપર શું ઉપકાર કરશે ? (તેથી તે શરીર માટે હિંસાદિક) કર્મો કરતાં આવતા ફાળનો

વિચાર કર. આ શરીર રૂપ ધૂતારો પ્રાણીને દુનિયામાં
છેતરે છે.” ૧.

કારાગૃહાદ્વહુવિધાશુચિતાદિદુઃખા-
ન્નિર્ગન્તમિચ્છતિ જડોઽપિ હિ તદ્વિભિદ્ય ।

ક્ષિપ્તસ્તતોઽધિકતરે વપુષિ સ્વકર્મ-
ત્રાતેન તદ્દૃઢયિતું યતસે કિમાત્મન્ ? ॥૨॥

(વસન્તતિલકા)

“મૂર્ખ પ્રાણી હોય છે તે પણ અનેક અશુચિ
વગરે દુઃખોથી ભરેલાં બંદીખાનાને ભાંગીને બહાર
નિકળવા ઇચ્છા રાખે છે. તારા પોતાનાં જ કર્મો વડે
તેથી પણ વધારે આકરા શરીર રૂપી બંદીખાનામાં તું
નંખાયો છે. છતાં તે બંદીખાનાને વધારે મજબૂત
કરવા શા માટે યત્ન કરે છે ?” ૨.

ચેદ્વાઙ્મસીદમવિતું પરલોકદુઃખ-
ભીત્યા તતો ન કુરુષે કિમુ પુણ્યમેવ ? ।

શક્યં ન રક્ષિતુમિદં હિ ચ દુઃખભીતિઃ,
પુણ્યં વિના ક્ષયમુપૈતિ ન વજ્રિણોઽપિ ॥૩॥ વસન્તતિ.

“જો તું તારા શરીરને પરલોકમાં થનારા દુઃખના ભયથી બચાવવા ઈચ્છતો હોય તો પુણ્ય શા માટે કરતો નથી ? આ શરીર (કોઈપણ વડે) પોષી શકાય તેવું નથી. ઈંદ્ર જેવાને પણ પુણ્ય વગર દુઃખની બીક નાશ પામતી નથી.” ૩.

देहे विमुह्य कुरुषे किमघं न वेत्ति,
देहस्थ एव भजसे भवदुःखजालम् ।
लोहाश्रितो हि सहते घनघातमग्नि-
र्बाधा न तेऽस्य च नभोवदनाश्रयत्वे ॥४॥

(વસંતતિલકા.)

“શરીર ઉપર મોહ કરીને તું પાપ કરે છે, પણ તને ખબર નથી કે સંસાર સમુદ્રમાં દુઃખો ખમવાં પડે છે. તે શરીરમાં રહ્યો છે તેથી જ પામે છે. અગ્નિ લોઢામાં રહ્યો હોય છે ત્યાં સુધી જ હથોડાના (ઘણના) પ્રહારો (ઘા) ખમે છે. તેથી જ્યારે તું આકાશની પેઠે આશ્રય રહિતપણું અંગીકાર કરીશ ત્યારે તને અને અગ્નિને કાંઈ પણ પીડા નહિ થાય.” ૪.

દુષ્ટઃ કર્મવિપાકભૂપતિવશઃ કાયાહ્વયઃ કર્મકૃત્,
બદ્ધા કર્મગુણૈર્હૃષીકચષકૈઃ પીતપ્રમાદસવમ્ ।
કૃત્વા નારકચારકાપદુચિતં ત્વાં પ્રાપ્ય ચાશુચ્છલં,
ગન્તેતિ સ્વહિતાય સંયમભરં તં વાહયાલ્પં દદત્ ॥૬॥
(શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્ ॥)

“શરીર નામનો નોકર કર્મવિપાક રાજાનો દુષ્ટ
સેવક છે, તે તને કર્મરૂપી દોરડાએ બાંધીને
ઈંદ્રિયોરૂપી દારૂ પાવાનાં પાત્રો વડે તને પ્રમાદરૂપ
મદિરા પાશે. આવી રીતે તને નારકીનાં દુઃખ
ખમવાને યોગ્ય કરીને પછી કાંઈ બહાનું લઈને તે
સેવક નાસી જશે, માટે તારા પોતાના હિતને માટે તે
શરીરને થોડો થોડો સંયમનો ભાર આપીને તું વહન
કર.” ૫.

યતઃ શુચીન્યપ્યશુચીભવન્તિ,
કૃમ્યાકુલાત્કાકશુનાદિભક્ષ્યાત્ ।
દ્રાગ્ભાવિનો ભસ્મતયા તતોઽઙ્ગાત્-
માંસાદિપિણ્ડાત્ સ્વહિતં ગૃહાણ ॥૬॥ (ઉપજાતિ.)

“જે શરીરના સંબંધથી પવિત્ર વસ્તુઓ પણ અપવિત્ર થઈ જાય છે, જે કૃમિથી ભરેલું છે, જે કાગડા-કુતરાને ભક્ષણ કરવાને યોગ્ય છે, જે થોડા વખતમાં રાખ થઈ જવાનું છે અને જે માંસનો જ પિંડ છે. તે શરીરથી તું તો તારું પોતાનું હિત કર.” ૬.

પરોપકારોઽસ્તિ તપો જપો વા,
વિનશ્વરાદ્યસ્ય ફલં ન દેહાત્ ।

સભાટકાદલ્પદિનાપ્તગેહ-

મૃત્પિણ્ડમૂઢઃ ફલમશ્નુતે કિમ્ ? ॥૭॥ ઉપજાતિ

“જે નાશવંત શરીરથી પરોપકાર, તપ, જપરૂપ ફળ થતાં નથી તે શરીરવાળો પ્રાણી થોડા દિવસને માટે ભારે રાખેલ ઘરરૂપ માટીના પિંડપર મોહ પામીને શું ફળ પામે ?” ૭.

મૃત્પિણ્ડરૂપેણ વિનશ્વરેણ,

જુગુપ્સનીયેન ગદાલયેન ।

દેહેન ચેદાત્મહિતં સુસાધં,

ધર્માન્નિ કિં તદ્યતસેઽત્ર મૂઢ ? ॥૮॥ ઉપજાતિ.

“માટીના પિંડરૂપ, નાશવંત, દુર્ગંધી અને રોગના ઘર એવા આ શરીરવડે જ્યારે ધર્મ કરીને તારું હિત સારી રીતે સાધી શકાય તેમ છે ત્યારે હે મૂઢ ! તેમાં યત્ન કેમ કરતો નથી ?” ૮.

૬. વિષય પ્રમાદત્યાગાધિકાર...

અત્યલ્પકલ્પિતસુખાય કિમિન્દ્રિયાર્થે-

સ્ત્વં મુહ્યસિ પ્રતિપદં પ્રચુરપ્રમાદઃ ।

એતે ક્ષિપન્તિ ગહને ભવભીમકક્ષે,

જન્તૂન્ન યત્ર સુલભા શિવમાર્ગ દૃષ્ટિઃ ॥૧॥

(વસંતતિલકા)

“ઘણા જ થોડા અને તે પણ માની લીધેલાં (કલ્પિત) સુખ માટે તું પ્રમાદવાન થઈને વારંવાર ઈન્દ્રિયોના વિષયમાં શા માટે મોહ પામે છે ? એ વિષયો પ્રાણીને સંસારરૂપ ભયંકર ગહનવનમાં ફેંકી દે છે, જ્યાંથી મોક્ષ માર્ગનું દર્શન પણ આ જીવને સુલભ નથી.” ૧.

આપાતરમ્યે પરિણામદુઃખે,
સુખે કથં વૈષયિકે રતોઽસિ ? ।

જડોઽપિ કાર્યં રચયન્ હિતાર્થી,
કરોતિ વિદ્વન્ ! યદુદર્કતર્કમ્ ॥૨॥ (ઉપજાતિ.)

“ભોગવતી વખતે માત્ર સુંદર લાગતાં પણ
પરિણામે દુઃખ દેનારા વિષયસુખમાં તું કેમ આસક્ત
થયો છે ? હે નિપુણ ! પોતાનું હિત ઈચ્છનાર મૂર્ખ
સાધારણ માણસ પણ કાર્યના પરિણામનો તો વિચાર
કરે છે.” ૨.

યદિન્દ્રિયાર્થૈરિહ શર્મ બિન્દવ-
દવર્ણવત્સ્વઃ શિવગં પરત્ર ચ ।
તયોર્મિથઃ સપ્રતિપક્ષતાકૃતિન્ !

વિશેષદૃષ્ટ્યાન્યતરદ્ ગૃહાણ તત્ ॥૩॥ (વંશસ્થ)

“ઈન્દ્રિયોથી આ સંસારમાં જે સુખ થાય છે તે
બિંદુ જેટલું છે અને પરલોકમાં (તેના ત્યાગથી)
સ્વર્ગ અને મોક્ષનું સુખ થાય છે. તે સમુદ્ર જેટલું છે.
આ બંને પ્રકારના સુખોને પરસ્પર શત્રુતા છે. તેથી હે

ભાઈ ! વિચાર કરીને તે બેમાંથી એકને ખાસ ગ્રહણ કર.” ૩.

भुङ्क्ते कथं नारकतिर्यगादि-
दुःखानि देहीत्यवधेहि शास्त्रैः ।

निवर्तते ते विषयेषु तृष्णा,
बिभेषि पापप्रचयाच्च येन ॥४॥ (उपजाति.)

“આ જીવ નારકી તિર્યચ વગેરેનાં દુઃખો શા માટે પામે છે ? તે શાસ્ત્ર વડે જાણ, તેથી કરીને વિષય ઉપર તૃષ્ણા ઓછી થશે. અને પાપ એકદું થવાની બીક લાગશે.” ૪.

गर्भवासनरकादिवेदनाः,
पश्यतोऽनवरतं श्रुतेक्षणैः ।

नो कषायविषयेषु मानसं,
श्लिष्यते बुध ! विचिन्तयेति ताः ॥५॥ (स्थोद्धता)

“જાનચક્ષુથી ગર્ભવાસ નારકી વગેરેની વેદનાઓ વારંવાર જોયા પછી તારું મન વિષય કષાય ઉપર ચોંટશે નહિ, માટે હે પંડિત ! તેનો તું બરાબર

વિચાર કર.” પ.

વધ્યસ્ય ચૌસ્ય યથા પશોર્વા,

સમ્પ્રાપ્યમાણસ્ય પદં વધસ્ય ।

શનૈઃ શનૈરૈતિ મૃતિઃ સમીપં,

તથાઽસ્થિલસ્યેતિ કથં પ્રમાદઃ ? ॥૬॥ (ઉપજાતિ)

ફાંસીની સજા થયેલ ચોરને અથવા વધ કરવાને સ્થાનકે લઈ જવાતા પશુને મૃત્યુ ધીમે ધીમે નજીક આવતું જાય છે. તેવી રીતે સર્વને મૃત્યુ નજીક આવતું જાય છે. ત્યારે પછી પ્રમાદ કેવી રીતે થાય ? ૬.

બિભેષિ જન્તો ! યદિ દુઃખરાશે-

સ્તદિન્દ્રિયાર્થેષુ રતિં કૃથા મા,

તદુદ્ભવં નશ્યતિ શર્મ યદ્દ્રાક્,

નાશે ચ તસ્ય ધ્રુવમેવ દુઃખમ્ ॥૭॥ (ઉપજાતિ)

“હે પ્રાણી ! જો તું દુઃખોથી ડર રાખતો હોય તો ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં આસક્તિ કર નહિ. તે (વિષયો)થી ઉત્પન્ન થયેલું સુખ તો તરત નાશ પામે છે. અને તે નાશ પામે ત્યારે તો પછી લાંબા વખતનું

દુઃખ જ છે.” ૭.

મૃતઃ કિમુ પ્રેતપતિર્દુરામયા,

ગતાઃ ક્ષયં કિં નરકાશ્ચ મુદ્રિતાઃ ।

ધ્રુવાઃ કિમાયુર્ધનદેહબન્ધવઃ,

સકૌતુકો યદ્વિષયૈર્વિમુહ્યસિ ॥૮॥ (વંશસ્થ)

“શું જમ (યમ) મરી ગયો ? શું દુનિયામાંથી બધા વ્યાધિઓ નાશ પામી ગયા ? શું નારકીનાં બારણાં બંધ થયાં ? શું આયુષ્ય પૈસા, શરીર અને સગાં સંબંધીઓ હંમેશાં બેસી રહેવા ઠર્યા ? કે તું આશ્ચર્ય-હર્ષ સહિત વિષયોમાં વિશેષ મોહ પામે છે ?” ૮.

વિમોહ્યસે કિં વિષયપ્રમાદૈ-

ર્થમાત્સુખસ્યાયતિદુઃખરાશેઃ ।

તદ્ગર્ધમુક્તસ્ય હિ યત્સુખં તે,

ગતોપમં ચાયતિમુક્તિદં તત્ ॥૯॥ (ઉપજાતિ)

“ભવિષ્યમાં જે અનેક દુઃખોનો રાશિ છે તેઓમાં સુખના ભ્રમથી તું વિષય પ્રમાદજન્ય બુદ્ધિથી કેમ મોહ પામી જાય છે ? તે સુખોની

અભિલાષાથી મૂકાયેલા પ્રાણીને જે સુખ થાય છે તે નિરૂપમ છે અને વળી ભવિષ્યમાં તે મોક્ષ આપનારું છે.”૯

૭. કષાયત્યાગાધિકાર...

रे जीव ! सेहित्य सहिष्यसि च व्यथा-
स्तास्त्वं नारकादिषु पराभवभूः कषायैः ।
मुग्धौदितैः कुवचनादिभिरप्यतः किं,
क्रोधान्निहंसि निजपुण्यधनं दुरापम् ॥१॥

(વસંતતિલકા)

“હે જીવ ! કષાય વડે પરાભવનું સ્થાન થઈને નારકીમાં તેં અનેક પીડાઓ સહન કરી અને હજુ સહન કરીશ, તેથી મૂર્ખ મનુષ્યોને દીધેલ ગાળ વગેરે ખરાબ વચનથી ક્રોધ પામી જઈને મહામુશ્કેલીથી મળી શકે એવું પુણ્ય ધન તું કેમ નાશ પમાડે છે ? ૧.

પરાભિભૂતૌ યદિ માનમુક્તિસ્તત-
સ્તપો-ઽ-ઋણ્ડમતઃ શિવં વા ।

માનાદૃતિર્દુર્વચનાદિભિશ્ચેત્તપઃ-

ક્ષયાત્તન્નરકાદિદુઃખમ્ ॥૨॥

વૈરાદિ ચાત્રેતિ વિચાર્ય લાભા-

લાભૌ કૃતિન્નાભવસમ્ભવિન્યામ્ ।

તપોઽથવા માનમવાભિભૂતા-

વિહાસ્તિ નૂનં હિ ગતિર્દ્વિધૈવ ॥૩॥ (ઉપજાતિ)

“બીજા તરફથી પરાભવ થાય ત્યારે જો માનનો ત્યાગ થાય તો તેથી અખંડ તપ થાય છે. અને તેથી મોક્ષ થાય છે. બીજા તરફથી દુર્વચન સાંભળતાં જો માનનો આદર થાય તો તપનો ક્ષય થાય છે અને નારકી વગેરેનાં દુઃખો થાય છે. આ ભવમાં પણ માનથી વૈર વિરોધ થાય છે. તેટલા માટે હે પંડિત ! લાભ અને નુકશાનનો વિચાર કરીને આ સંસારમાં જ્યારે જ્યારે તારો પરાભવ થાય ત્યારે ત્યારે તપ અથવા માન (બેમાંથી એક)નું રક્ષણ કર.

આ સંસારમાં આ બે જ રસ્તા છે. (માન કરવું
અથવા તપ કરવો.) ૨-૩.

શ્રુત્વાક્રોશાન્ યો મુદા પૂરિતઃ સ્યાત્,
લોષ્ટદૈર્યશ્ચાહતો રોમહર્ષી ।

યઃ પ્રાણાન્તેઽપ્યન્યદોષં ન પશ્ય-

ત્યેષશ્રેયો દ્રાગ્ લભૈતૈવ યોગી ॥૪॥ (શાલીની)

“જે આક્રોશ (પરાભવવચન, ઝાટકણી)
સાંભળીને ઉલટો આનંદથી ઊભરાઈ જાય છે. જેને
પથ્થર વગેરે વડે માર્યો હોય તો પણ જેનાં રોમરાજી
ઉલટાં વિકસ્વર થાય છે. જે પ્રાણાન્તે પણ પારકા
અવગુણને દેખતો જ નથી, તે યોગી છે, અને તે તુરત
જ મોક્ષ મેળવે છે.” ૪.

કો ગુણસ્તવ કદા ચ કષાયૈ-

ર્નિર્મમે ભજસિ નિત્યમિમાન્ યત્ ।

ર્કિં ન પશ્યસિ દોષમમીષાં,

તાપમત્ર નરકં ચ પરત્ર ॥૫॥ (સ્વાગતા.)

“તને કષાયોએ કયો ગુણ ક્યો ! તે ગુણ ક્યારે

કર્થો ! કે તું તેઓને હંમેશાં સેવે છે ? આ ભવમાં
અસંતોષ અને પરભવમાં નરક આપવારૂપ તેઓના
દોષો છે તે શું દેખતો નથી ?” ૫.

યત્કષાયજનિતં તવ સૌખ્યં,

યત્કષાયપરિહાનિભવં ચ ।

તદ્વિશેષમથવૈતદુદર્કં,

સંવિભાવ્ય ભજ ધીર વિશિષ્ટમ્ ॥૬॥ (સ્વાગતા)

“કષાય સેવનથી તને જે સુખ થાય એ કષાયના
ક્ષયથી તને જે સુખ થાય તેમાં વધારે સુખ કર્યું છે ?
અથવા તો કષાયનું અને તેના ત્યાગનું પરિણામ કેવું
આવે છે ? તેનો વિચાર કરીને તે બેમાંથી સારું હોય
તે, હે પંડિત ! આદરી લે!” ૬.

સુખેન સાધ્યા તપસાં પ્રવૃત્તિ-

યથા તથા નૈવ તુ માનમુક્તિઃ ।

આદ્યા ન દત્તેઽપિ શિવંપરા તુ,

નિદર્શનાદ્બાહુબલેઃ પ્રદત્તે ॥૭॥ ઉપજાતિ.

“જેવી રીતે તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ કરવી તે સુખે

થઈ શકે તેમ છે. તેવી રીતે મનનો ત્યાગ કરવો તે સુખે
થઈ શકે તેમ નથી જ. કેવળ તપસ્યામાં પ્રવૃત્તિ મોક્ષને
આપી શકતી નથી, પણ માનનો ત્યાગ તો બાહુબલીના
દૃષ્ટાંતની જેમ મોક્ષ જરૂર આપે છે.” ૭.

सम्यग्विचार्येति विहाय मानं,

रक्षन् दुरापाणि तपांसि यत्नात् ।

मुदा मनीषी सहतेऽभिभूतीः,

शूरः क्षमायामपि नीचजाताः ॥८॥ उपजाति.

“આ પ્રમાણે સારી રીતે વિચાર કરી માનનો
ત્યાગ કરીને અને દુઃખે મળી શકે તેવા તપોનું યત્નથી
રક્ષણ કરીને ક્ષમા કરવામાં શૂરવીર એવો પંડિત
સાધુ નીચ પુરુષોએ કરેલાં અપમાનો પણ ખુશીથી
સહન કરે છે....” ૮.

पराभिभूत्याऽल्पिकयाऽपि कुप्य-

स्यधैरपीमां प्रतिकर्तुमिच्छन् ।

न वेत्ति तिर्यङ्नरकादिकेषु,

तास्तैरनन्तास्त्वतुला भवित्रीः ॥९॥ उपजाति.

“સહજ પરાભવથી તું કોપ કરે છે અને ગમે તેવા પાપોથી તેનું વૈર વાળવાને ઈચ્છે છે. પણ નારકી, તિર્યંચ વગેરે ગતિઓમાં પાર વગરની અતુલ પરકૃતપીડાઓ થવાની છે તેને તો તું જાણતો કે વિચારતો પણ નથી.” ૯.

धत्से कृतिन् ! यद्यपकारकेषु,

क्रोधं ततो धेह्यरिषट्क एव ।

अथोपकारिष्वपि तद्भवार्तिकृत्-

कर्महन्मित्र बहिर्द्विषत्सु ॥૧૦॥ उपजाति.

“હે પંડિત ! જો તારું અહિત કરાનાર ઉપર તું ક્રોધ કરતો હોય તો ષડ્રિપુ (છ શત્રુ-કામ, ક્રોધ, લોભ, માન, મદ અને હર્ષ) ઉપર ક્રોધ કર. અને જો તું તારા હિત કરનારા ઉપર પણ ક્રોધ કરતો હોય તો સંસારમાં થતી સર્વ પીડા કરનારાં જે કર્મો છે તેઓને હરી જનાર (ઉપસર્ગો કરનાર વગેરે) જે ખરેખરા તારા હિતેચ્છુ છે અને બાહ્યદૃષ્ટિથી જે તારા શત્રુ જેવા લાગે છે તેના પર ક્રોધ કર.” ૧૦.

अधीत्यनुष्ठानतपः शमाद्यान्,
धर्मान् विचित्रान् विदधत्समायान् ।

न लप्स्यसे तत्फलामात्मदेह-

क्लेशाधिकं तांश्च भवान्तरेषु ॥११॥ उपजाति.

“शास्त्राભ્યાસ, ધર્માનુષ્ઠાન, તપસ્યા, શમ
વગેરે વગેરે અનેક ધર્મો અથવા ધર્મકાર્યો માયા સાથે
આયરે છે. તેથી તારા શરીરને કલેશ થવાં ઉપરાંત
ભવાંતરને વિષે બીજું કાંઈ પણ ફળ મેળવવાનો
નથી, અને તે ધર્મો પણ ભવાંતરમાં મેળવાના
નથી.” ૧૧.

सुखाय धत्से यदि लोभमात्मनो,

ज्ञानादिरत्नत्रितये विधेहि तत् ।

दुःखाय चेदत्र परत्र वा कृतिन् !

परिग्रहे तद्वहिरान्तरेऽपि च ॥१२॥ उपजाति.

“હે પંડિત ! જો તું તારા પોતાના સુખ માટે
લોભ રાખતો હો તો જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપ ત્રણ
રત્નો મેળવવા માટે લોભ રાખ, અને જો આ ભવ

અને પરભવમાં દુઃખ મેળવવા લોભ રાખતો હોય
તો આંતર અને બહિર પરિશ્રદ્ધ માટે લોભ રાખ.”

૧૨.

કરોષિ યત્પ્રેત્યહિતાય કિઞ્ચિત્,
કદાચિદલ્પં સુકૃતં કથઞ્ચિત્ ।

મા જીહરસ્તન્મદમત્સરાદૈ-

વિના ચ તન્મા નરકાતિથિર્ભૂઃ ॥૧૩॥ ઉપજાતિ.

“કોઈ વખત મહા મુશ્કેલીએ આવતા ભવ
માટે જરા કાંઈ સારું કામ (સુકૃત્ય) કરવાનું તારે
બની આવે તો પછી વળી તને મદ-મત્સર કરીને
હારી જઈશ માં, અને સુકૃત્ય વગર તું નરકનો
પરોણો થઈશમાં.” ૧૩.

પુરાઽપિ પાપૈઃ પતિતોઽસિ સંસૃતૌ,
દધાસિ કિં રે ! ગુણિમત્સરં પુનઃ ? ।

ન વેત્સિ કિં ઘોરજલે નિપાત્યસે,

નિયન્ત્ર્યસે શૃઙ્ખલયા ચ સર્વતઃ ? ॥૧૪॥ વંશસ્થ

“અરે ! પહેલા પણ તું પાપથી સંસારમાં

પડ્યો છે, ત્યારે વળી ફરીથી પણ ગુણવાન ઉપર
ઈર્ષા કેમ કરે છે ? આ પાપથી તું ઊંડા પાણીમાં ઉતરે
છે. અને તારે આખે શરીરે સાંકળો બંધાય છે તે શું
તું જાણતો નથી ?” ૧૪.

કષ્ટેન ધર્મો લવશો મિલત્યયં,
ક્ષયં કષાયૈર્યુગપત્પ્રયાતિ ચ ।

અતિપ્રયત્નાર્જિતમર્જુનં તતઃ,

કિમજ્ઞ ! હી હારયસે નભસ્વતા ? ॥૧૫॥ વંશસ્થ

“મહાકષ્ટથી જરા-જરા કરીને “ધર્મ” પ્રાપ્ત
થાય છે તે કષાય કરવાથી એક સપાટામાં એકદમ
નાશ પામે છે. હે મૂર્ખ ! મહાપ્રયત્નથી મેળવેલું સોનું
એક ફૂંક મારીને કેમ ઉડાવી દે છે ?” ૧૫.

શત્રૂભવન્તિ સુહૃદઃ કલુષીભવન્તિ,
ધર્મા-યશાંસિ નિચિતાયશસિભવન્તિ ।

સ્ત્રિહ્યન્તિ નૈવ પિતરોઽપિ ચ બાન્ધવાશ્ચ

લોકદ્વયેઽપિ વિપદો ભવિનાં કષાયૈઃ ॥૧૬॥

વસંતતિલકા.

“કષાયથી મિત્ર શત્રુ થાય છે, ધર્મ મલિન થાય છે, આબરૂ સજ્જડ અપશયમાં બદલાઈ જાય છે, મા-બાપ અને ભાઈઓ કે સ્નેહીઓ પણ સ્નેહ રાખતા નથી. અને લોક અને પરલોકમાં પ્રાણીને વિપત્તિઓ પ્રાપ્ત થાય છે.” ૧૬.

રૂપલાભકુલવિક્રમવિદ્યા-

શ્રીતપોવિતરણપ્રભુતાદ્યૈઃ ।

કિં મદં વહસિ વેત્સિ ન મૂઢા-

નન્તશઃ સ્મ ભૃશલાધવદુઃખમ્ ॥૧૭॥ સ્વાગતા.

“રૂપ, લાભ, બળ, વિદ્યા, લક્ષ્મી, તપ, દાન, ઐશ્વર્ય વગેરેનો મદ તું શું જોઈને કરે છે ? હે મૂર્ખ ! અનંત વખતે લઘુતાઈનું દુઃખ વહન કરવું પડ્યું છે તે શું તું જાણતો નથી ?” ૧૭.

વિના કષાયાન્ન ભવાર્તિરાશિ-

ર્ભવેદ્ધવેદેવ ચ તેષુ સત્સુ ।

મૂલં હિ સંસારતરોઃ કષાયાસ્ત-

તાન્ વિહાયૈવ સુખીભવાત્મન્ ! ॥૧૮॥ ઉપજાતિ.

“કષાય વગર સંસારની અનેક પીડાઓ થાય નહિ અને કષાયો હોય ત્યારે પીડાઓ જરૂર થાય છે. સંસાર વૃક્ષનું મૂળ જ કષાયો છે તો હે ચેતન ! તેને તજીને સુખી થા.” ૧૮.

સમીક્ષ્ય તિર્યંકનરકાદિવેદનાઃ,

શ્રુતેક્ષણૈર્ધર્મદુરાપતાં તથા ।

પ્રમોદસે યદ્વિષયૈઃ સકૌતુકૈ-

સ્તતસ્તવાત્મન્ ! વિફલૈવ ચેતના ॥૧૧॥ વશસ્થ.

“શાસ્ત્ર રૂપ આંખોથી તિર્યંક-નારકી વગેરેની વેદના ને જાણી, તેમજ ધર્મ મળવાની મુશ્કેલી પણ જાણી, તેમ છતાં પણ કુતુહલવાળા વિષયોમાં તું આનંદ માનશે તો હે ચેતન ! તારું ચેતન પણ તદન નકામું છે.” ૧૮.

ચૌરેસ્તથા કર્મકરૈર્ગૃહીતે,

દુષ્ટૈઃ સ્વમાત્રેઽપ્યુપતપ્સ્યસે ત્વમ્ ।

પુષ્ટૈઃ પ્રમાદૈસ્તનુભિશ્ચ પુણ્યધનં-

ન કિં વેત્સ્યપિ લુપ્ત્યમાનમ્ ? ॥૨૦॥ ઉપજાતિ.

“ચોર અથવા કામકાજ કરનાર (નોકર-
ચાકરો) તારું જરા પણ ધન ઉપાડી જાય તો પણ તું
તપી જાય છે. જ્યારે પુષ્ટ અથવા પાતળા પ્રમાદો
તારું પુણ્ય ધન લૂંટી લે છે તે તું જાણતો પણ નથી.”

૨૦.

મૃત્યોઃકોઽપિ ન રક્ષિતો ન જગતો

દારિદ્રમુત્રાસિતં,

રોગસ્તેનનૃપાદિજા ન ચ ભિયો

નિર્ણાશિતાઃ ષોડશ ।

વિધ્વસ્તા નરકા ન નાપિ સુખિતા

ધર્મે સ્ત્રિલોકી સદા,

તત્કો નામ ગુણોમદશ્ચ વિભુતા

કા તે સ્તુતીચ્છં ચ કા ? ॥૨૧॥ શાર્દૂલવિ.

“હે ભાઈ ! તેં હજુ સુધી કોઈ પણ પ્રાણીનું
મરણથી રક્ષણ કર્યું નથી. તેં કોઈ જગતનું દળદર
ફેડ્યું નથી, તેં રોગ-ચોર-રાજા વગેરેએ કરેલા મોટા
સોળ ભયોનો નાશ કર્યો નથી, તેં કોઈ નરકગતિનો

નાશ કર્યો નથી, અને ધર્મવડે તેં કોઈ ત્રણ લોકને
સુખી કર્યો નથી, ત્યારે તારામાં ગુણ શા છે કે તેનો
મદ કરે છે ? અને વળી એવું કોઈ પણ કાર્ય કર્યા
વિના તું સ્તુતિની પણ ઈચ્છા શેની રાખે છે ?
(અથવા શું તારા ગુણ અને શો તારો મદ ! તેમજ શી
તારી મોટાઈ અને શો તારો ખુશામતનો
પ્રેમ.....!!).” ૨૧.

૮. શાસ્ત્રગુણાધિકાર

શિલાતલાભે હૃદિ તે વહન્તિ,
વિશન્તિ સિદ્ધાન્તરસા ન ચાન્તઃ ।
યદત્ર નો જીવદયાદ્રતા તે,
ન ભાવનાઢ્ઢૂસ્તતિશ્ચ લભ્યા ॥૧॥ ઉપજાતિ.

“સિદ્ધાન્ત-જળ શીલાના સપાટી જેવા તારા
હૃદય પર થઈને ચાલ્યું જાય છે. પણ તેની અંદર
પ્રવેશ કરતું નથી; કારણ કે તેમાં (તારા હૃદયમાં)

જીવદયારૂપ ભીનાશ નથી અને ભાવનારૂપ
અંકુરાઓની શ્રેણી પણ નથી.” ૧.

યસ્યાગમામ્ભોદરસૈર્ન ધૌતઃ,
પ્રમાદપઙ્કઃ સ કથં શિવેચ્છુઃ ? ।
રસાયનૈર્યસ્ય ગદાઃ ક્ષતા નો,
સુદુર્લભં જીવિતમસ્ય નૂનમ્ ॥૨॥ ઉપજાતિ.

“જે પ્રાણીનો પ્રમાદરૂપ કાદવ સિદ્ધાંતરૂપ
વરસાદના જળ-પ્રવાહથી પણ ધોવાતો નથી. તે કેવી
રીતે મુમુક્ષુ (મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છાવાળો) હોઈ
શકે ? ખરેખર રસાયણથી પણ જો કોઈ પ્રાણીના
વ્યાધિઓ નાશ પામે નહિ તો પછી તેનું જીવન
રહેવાનું જ નહિ એમ જાણવું.” ૨.

અધીતિનોઽર્ચાદિકૃતે જિનાગમેઃ,
પ્રમાદિનો દુર્ગતિપાપતે મુંઘા ।
જ્યોતિર્વિમૂઢસ્ય હિ દીપપાતિનો,
ગુણાય કસ્મૈ શલભસ્ય ચક્ષુષી ? ॥૩॥ વંશસ્થ.

“દુર્ગતિમાં પડનાર પ્રમાદી પ્રાણી પોતાની પૂજા માટે જૈનશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે તે નિષ્ફળ છે. દીવાની જ્યોતિમાં ફસાયેલા-દીવામાં પડનાર પતંગીયાઓની આંખો તેને શો લાભ કરનારી છે ?”

૩.

મોદન્તે બહુતર્ક તર્કણ-
 ચળાઃ કેચિજ્જયાદ્વાદિનાં,
 કાવ્યૈઃ કેચન કલ્પિતાર્થ-
 ઘટનૈસ્તુષ્ઠાઃ કવિખ્યાતિતઃ ।
 જ્યોતિર્નાટકનીતિલક્ષણ-
 ધનુર્વેદાદિશાસ્ત્રૈઃ પરે,
 બ્રુમઃ પ્રેત્યહિતે તુ કર્મણિ

જડાન્ કુક્ષિમ્ભરીનેવ તાન્ ॥૪॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્

“કેટલાક અભ્યાસીઓ બહુ પ્રકારના તર્ક-
 વિતર્કોના વિચારમાં પ્રસિદ્ધ હોઈ વાદીઓને જીતીને
 આનંદ પામે છે, કેટલાક કલ્પના ઉઠાવીને, કાવ્યો
 રચીને કવિ તરીકે ખ્યાતિ મેળવી આનંદ માને છે

અને કેટલાક જ્યોતિષશાસ્ત્ર, ન્યાયશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર, સામુદ્રિકશાસ્ત્ર, ધનુર્વેદ વગેરે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવા વડે ખુશ થાય છે. પરંતુ આવતા ભવમાં હિતકારી કાર્યો તરફ જો તેઓ અજ્ઞ (અથવા બેદરકાર) હોય તો અમે તો તેઓને પેટભરા જ કહીએ છીએ.” ૪.

किं-मोदसे पण्डितनाममात्रात्,

शास्त्रेष्वधीती जनरञ्जकेषु ।

तत्किञ्चनाधीष्व कुरुष्व चाशु,

न ते भवेद्येन भवाब्धिपातः ॥૫॥ उपजाति.

“લોકરંજન કરનારાં શાસ્ત્રોનો અભ્યાસી થઈને તું પંડિત નામ માત્રથી કેમ રાજી થાય છે ? તું કોઈ એવો અભ્યાસ કર અને પછી કાંઈ એવું અનુષ્ઠાન કર કે જેથી તારે સંસાર સમુદ્રમાં પડવું પડે નહીં.” ૫.

धिगागमैर्माद्यसि रञ्जयन् जनान्,

नोद्यच्छसि प्रेत्यहिताय संयमे ।

દધાસિ કુક્ષિમ્ભરિમાત્રતાં મુને !,

ક્વ તે ક્વ તત્ ક્વૈષ

ચ તે ભવાન્તરે ? ॥૬॥ ઉપજાતિ

હે મુનિ ! સિદ્ધાંત વડે તું લોકોને રંજન કરતો
ખુશી થાય છે અને તારા પોતાના પારલૌકિક હિત માટે
યત્ન કરતો નથી તેથી તને ધિક્કાર છે, તું માત્ર
પેટભરાપણું જ ધારણ કરે છે પણ હે મુનિ ! ભવાંતરમાં
તે તારાં આગમો ક્યાં જશે ? તે તારું જનરંજન ક્યાં જશે
અને આ તારો સંયમ ક્યાં જશે ? ૬.

ધન્યાઃ કેઽપ્યનધીતિનોઽપિ

સદનુષ્ટાનેષુ બદ્ધાદરા,

દુઃસાધ્યેષુ પરોપદેશલવતઃ

શ્રદ્ધાનશુદ્ધાશયાઃ ।

કેચિત્ત્વાગમપાઠિનોઽપિ

દધતસ્તત્પુસ્તકાન્ યેઽલસાઃ,

અત્રામુત્રહિતેષુ કર્મસુ કથં

તે ભાવિનઃ પ્રેત્યહાઃ ? ॥૭॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્.

“કેટલાક પ્રાણીઓએ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો ન હોય તો પણ બીજાના જરા ઉપદેશથી મુશ્કેલીથી સાધી શકાય તેવાં શુભ અનુષ્ઠાનો તરફ આદરવાળા થઈ જાય છે. અને શ્રદ્ધાપૂર્વક શુદ્ધ આશયવાળા થઈ જાય છે. તેઓને ધન્ય છે ! કેટલાક તો આગમના અભ્યાસી હોય અને તેનાં પુસ્તકો પાસે રાખતાં હોય છતાં પણ આ ભવ પરભવનાં હિતકારી કાર્યોમાં પ્રમાદી થઈ જાય છે અને પરલોકને હણી નાખે છે તેઓનું શું થશે ?” ૭.

ધન્યઃ સ મુગ્ધમતિરપ્યુદિતાર્હદાજ્ઞા-

રાગેણયઃ સૃજતિ પુણ્યમદુર્વિકલ્પઃ ।

પાઠેન કિં વ્યસનતોઽસ્ય તુ દુર્વિકલ્પૈ-

ર્યો દુસ્થિતોઽત્રસદનુષ્ઠિતિષુ પ્રમાદી ॥૮॥

વસન્તતિલકા.

“માઠા સંકલ્પ નહીં કરનારો અને તીર્થંકર ભગવંતે ફરમાવેલી આજ્ઞાઓના રાગથી શુભ ક્રિયા કરનારો પ્રાણી અભ્યાસ કરવામાં મુગ્ધ બુદ્ધિવાળો

હોય તો પણ ભાગ્યશાળી છે, જે પ્રાણી માઠા વિચાર કર્યા કરે છે અને જે શુભક્રિયામાં પ્રમાદી હોય છે તેવા પ્રાણીને અભ્યાસથી અને તેની ટેવથી પણ શો લાભ ?” ૮.

अधीतिमात्रेण फलन्ति नागमाः,

समीहितैर्जीव सुखैर्भवान्तरे ।

स्वनुष्ठितैः किं तु तदीरितैः खरो,

न यत्सिताया वहनश्रमात्सुखी ॥९॥ वंशस्थ.

“માગ્ર અભ્યાસથી જ ભવાંતરમાં ઈચ્છિતસુખ આપીને આગમો ફળતાં નથી, પરંતુ તેમાં બતાવેલ શુભ અનુષ્ઠાનો કરવાથી આગમો ફલે છે. જેવી રીતે સાકરનો બોજો ઉપાડવાના શ્રમથી ગધેડો કાંઈ સુખી નથી.” ૯.

दुर्गन्धतो यदणुतोऽपि पुरस्य मृत्यु-

रायूंषि सागरमितान्यनुपक्रमाणि ।

स्पर्शः खरः क्रकचतोऽतितमामितश्च,

दुःखावनन्तगुणितौ भृशशैत्यतापौ ॥१०॥

તીવ્રાઃ વ્યથાઃ સુરકૃતા વિવિધાશ્ચ યત્રા-
 ક્રન્દારવૈઃ સતતમશ્રમ્ભૂતોઽપ્યમુષ્માત્ ।
 કિં ભાવિનો ન નરકાત્કુમતે ! વિભેષિ,
 યન્મોદસે ક્ષણસુખૈર્વિષયૈઃ કષાયી ॥૧૧॥

(વસંતતિલકા, યુગ્મમ્)

“જે નારકીની દુર્ગંધીના એક સૂક્ષ્મભાગ
 માત્રથી (આ મનુષ્યલોકના) નગરનું (એટલે નગર-
 વાસીજનોનું) મૃત્યુ થાય છે. જ્યાં સાગરોપમથી
 મપાતું આયુષ્ય નિરૂપકમ હોય છે. જેનો સ્પર્શ
 કરવતથી પણ બહુ કર્કશ છે. જ્યાં ટાઢ-તડકાનું દુઃખ
 અહીં કરતાં (મનુષ્ય લોક કરતાં) અનંતગણું વધારે
 છે. જ્યાં દેવતાઓની કરેલી અનેક પ્રકારની વેદનાઓ
 થાય છે અને તેથી રડારોળ અને આકંદ વડે આકાશ
 ભરાઈ જાય છે - આવા પ્રકારની નારકી તને
 ભવિષ્યમાં મળશે એ વિચારથી હે કુમતિ ! તું બીતો
 નથી કે કષાય કરીને અને થોડો વખત સુખ આપનારા
 વિષયો સેવીને આનંદ માને છે ?” ૧૦-૧૧.

बन्धोऽनिशं वाहनताडनानि,

क्षुत्तृड्दुरामातपशीतवाताः ।

निजान्यजातीयभयापमृत्यु-

दुःखानि तिर्यक्ष्णीति दुस्सहानि ॥१२॥ उपजाति.

“નિરંતર બંધન, ભારનું વહન, માર, ભૂખ, તર, દુષ્ટ રોગો, તડકો, ઠંડી, પવન, પોતાની અને પારકી જાતિનો ભય અને કુમરણ-તિર્યચગતિમાં આ અસહ્ય દુઃખો છે.” ૧૨.

મુધાન્યદાસ્યાભિભવાભ્યસૂયા-

ભિયોऽન્તગર્ભસ્થિતિદુર્ગતીનામ્ ।

एवं सुरेष्वप्यसुखानि नित्यं

किंतत्सुखैर्वा परिणामदुःखैः ? ॥१३॥ उपजाति.

“ઈંદ્રાદિકની નિષ્કારણ સેવા કરવી, પરભવ, મત્સર, અંતકાળ, ગર્ભસ્થિતિ, અને દુર્ગતિનો ભય આવી રીતે દેવગતિમાં પણ નિરંતર દુઃખો છે. વળી જેને પરિણામે દુઃખ છે તેવા સુખથી શું ?” ૧૩.

સપ્તભીત્યભિભવેષ્ટવિપ્લવા-

નિષ્ટયોગગદદુઃસુતાદિભિઃ ।

સ્યાચ્ચિરં વિરસતા નૃજન્મનઃ,

પુણ્યતઃ સરસતાં તદાનય ॥૧૪॥ સ્વાગતા.

“સાત ભય, પરાભવ (અપમાન),
બાલાઓનો વિયોગ, અપ્રિયનો સંયોગ, વ્યાધિઓ,
માંડીવાળેલ છોકરા વગેરે વડે મનુષ્યજન્મ પણ
લાંબા વખત સુધી વિરસ (ખારોધુધવા) થઈ જાય
છે. તેટલા માટે પુણ્ય વડે મનુષ્ય જન્મનું મધુરપણું
પ્રાપ્ત કર.” ૧૪.

इति चतुर्गतिदुःखततीः कृतिन्नति-

भयास्त्वमनन्तमनेहसम् ।

हृदि विभाव्य जिनोक्तकृतान्ततः,

कुरु तथा न यथा स्युरिमास्तव ॥૧૫॥ દ્રુતવિલંબિત.

“એ પ્રમાણે અનંતકાળ પર્યંત (સહન કરેલી)
અતિશય ભય આપનાર, ચારગતિનાં દુઃખોની
રાશિઓને કેવળી ભગવંતે કહેલા સિદ્ધાંતથી હૃદયમાં

વિચારીને હે વિદ્વાન્ ! એવું કર કે જેથી તને તે
પીડાઓ ફરી થાય નહિ.” ૧૫.

આત્મન્ ! પરસ્ત્વમસિ સાહસિકઃ શ્રુતાક્ષૈ-
ર્યદ્ભાવિનં ચિરચર્તુગતિદુઃખરાશિમ્-
પશ્યન્નપીહ ન વિભેષિ તતો ન તસ્ય,
વિચ્છિન્તયે ચ યતસે વિપરીતકારી ॥૧૬॥

વસંતતિલકા.

“હે આત્મન્ ! તું તો જબરો સાહસિક છે.
કારણ કે - ભવિષ્યકાળમાં લાંબા વખત સુધી થનાર
ચાર ગતિઓનાં દુઃખોને તું જ્ઞાનચક્ષુથી જુએ છે તો
પણ તેઓથી બીતો નથી અને વળી ઉલટો વિપરીત
આચરણ કરીને તે દુઃખોના નાશ સારું જરા પણ
પ્રયાસ કરતો નથી.” ૧૬.

૯. ચિત્તદમન અધિકાર...

કુકર્મજાલૈઃ કુવિકલ્પસૂત્રજૈ-

ર્નિબદ્ધ્ય ગાઢં નરકાગ્નિભિશ્ચિરમ્ ।

વિસારવત્ પશ્યતિ જીવ ! હે મન:-

કૈવર્તકસ્ત્વામિતિ માસ્ય વિશ્વસીઃ ॥૧॥ વંશસ્થ

“હે ચેતન ! મનધીવર (મચ્છીમાર) કુવિકલ્પ દોરીઓની બનાવેલી કુકર્મજાળ પાથરીને તેમાં તને મજબૂત રીતે ગૂંથી, લાંબા વખત સુધી માછલાની પેઠે નરકાગ્નિમાં ભૂંજશે. તેટલા માટે તેના પર વિશ્વાસ રાખીશ નહિ.” ૧.

ચેતોઽર્થયે મયિ ચિરત્નસખ ! પ્રસીદ,

ર્કિં દુર્વિકલ્પનિકરૈઃ ક્ષિપસે ભવે મામ્ ? ।

બદ્ધોઽઙ્ગલિઃ કુરુ કૃપાં ભજ સદ્વિકલ્પાન્,

મૈત્રીં કૃતાર્થય યતો નરકાદ્વિભેમિ ॥૨॥

વસંતતિલકા.

“હે મન ! મારા લાંબા વખતના મિત્ર ! હું પ્રાર્થના કરું છું કે મારા ઉપર કૃપા કર ! ખરાબ

સંકલ્પો કરીને શા માટે મને સંસારમાં નાંખે છે !
 (તારી પાસે) હું હાથ જોડીને ઊભો રહું છું, મારા
 ઉપર કૃપા કર, સારા વિચારો કર અને આપણી
 લાંબા વખતની દોસ્તી સફળ કર. કારણ કે હું
 નરકથી ડરું છું.” ૨.

સ્વર્ગાપવર્ગો નરકં તથાન્ત-

ર્મહૂર્ત માત્રેણ વશાવશં યત્ ।

દદાતિ જન્તોઃ સતતં પ્રયત્નાદ્-

વશં તદન્તઃકરણં કુરુષ્વ ॥૩॥ ઉપજાતિ.

“વશ અને અવશ મન ક્ષણવારમાં સ્વર્ગ-મોક્ષ
 અથવા નરક અનુક્રમે પ્રાણીને આપે છે માટે પ્રયત્ન
 કરીને તે મનને જલ્દી વશ કર.” ૩.

સુખાય દુઃખાય ચ નૈવ દેવા,

ન ચાપિ કાલઃ સુહૃદોઽરયો વા ।

ભવેત્પરં માનસમેવ જન્તોઃ,

સંસારચક્રભ્રમણૈકહેતુઃ ॥૪॥ ઉપજાતિ.

“દેવતાઓ આ જીવને સુખ કે દુઃખ આપતા

નથી. તેમજ કાળ પણ નહિ, તેમજ મિત્ર પણ નહિ
અને શત્રુ પણ નહિ, મનુષ્યને સંસારચક્રમાં
ભ્રમવાનો માત્ર એક હેતુ મન જ છે.” ૪.

वशं मनो यस्य समाहितं स्यात्-

किं तस्य कार्यं नियमैर्यमैश्च ? ।

हतं मनो यस्य च दुर्विकल्पैः,

किं तस्य कार्यं नियमैर्यमैश्च ? ॥૫॥ उपजाति.

“જે પ્રાણીનું મન સમાધિવંત હોઈને પોતાને વશ
હોય છે તેને પછી યમ-નિયમથી શું ? અને જેનું મન
દુર્વિકલ્પોથી હણાયું છે તેને પણ યમનિયમથી શું !” ૫.

दानश्रुतध्यानतपोऽर्चनादि,

वृथा-मनोनिग्रहमन्तरेण ।

कषाय चिन्ताकुलितोज्झितस्य,

परो हि योगो मनसो वशत्वम् ॥૬॥ उपजाति.

“દાન, જ્ઞાન, ધ્યાન, તપ, પૂજા વગેરે સર્વે
મનોનિગ્રહ વગર નકામાં છે. કષાયથી થતી ચિંતા
અને આકુળ-વ્યાકુળતાથી રહિત એવા પ્રાણીને મન

વશ કરવું એ મહાયોગ છે.” ૬.

જપો ન મુક્ત્યૈ ન તપો દ્વિભેદં,
ન સંયમો નાપિ દમો ન મૌનમ્ ।

ન સાધનાદ્યં પવનાદિકસ્ય,

કિં ત્વેકમન્તઃકરણં સુદાન્તમ્ ॥૭॥ ઉપજાતિ.

“જાપ કરવાથી મોક્ષ મળતું નથી તેમજ નથી
મળતું બે પ્રકારના તપ કરવાથી, તેવી જ રીતે સંયમ,
દમ, મૌન ધારણ અથવા પવનાદિકની સાધના વગેરે
પણ મોક્ષ આપી શકતાં નથી, પરંતુ સારી રીતે વશ
કરેલું મન જ મોક્ષ આપે છે.” ૭.

લઙ્ઘ્વાઽપિ ધર્મં સકલં જિનોદિતં,
સુદુર્લભં પોતનિભં વિહાય ચ ।

મનઃ પિશાચગ્રહિલીકૃતઃ પતન્,

ભવામ્બુધૌ નાયતિદૃગ્ જડો જનઃ ॥૮॥ વંશસ્થ.

“સંસાર સમુદ્રમાં ભટકતાં મહામુશ્કેલીએ
પ્રાપ્ત થઈ શકે તેવું, વહાણ જેવું, તીર્થંકર ભાષિત
ધર્મજહાજ પ્રાપ્ત કર્યા પછી જે પ્રાણી મનપિશાચને

તાબે થઈ તે જહાજને તજી દે છે અને સંસાર-
સમુદ્રમાં પડે છે તે મૂર્ખ માણસ લાંબી નજર
પહોંચાડનાર નથી.” ૮

સુદુર્જયં હિ રિપુવત્યદો મનો,
રિપૂકરોત્યેવ ચ વાક્તનૂ અપિ !
ત્રિભિર્હતસ્તદ્રિપુભિઃ કરોતુ કિં,
પદીભવન્ દુર્વિપદાં પદે પદે ॥૧॥ વંશસ્થ.

“મહામુશકેલીથી જીતી શકાય એવું એ મન
શત્રુના જેવું આચરણ કરે છે. કારણ કે તે વચન અને
કાયાને પણ દુશ્મન બનાવે છે. આવા ત્રણ શત્રુથી
હણાયેલો તું સ્થાન સ્થાને વિપત્તિઓનું ભાજન થઈને
શું કરી શકીશ ?” ૯.

રે ચિત્તવૈરિ ! તવ કિં નુ મયાઽપરાદ્ધં,
યદુર્ગતૌ ક્ષિપસિ માં કુવિકલ્પજાલૈઃ ।
જાનાસિ મામયમપાસ્ય શિવેઽસ્તિ ગન્તા,
તર્ક્તિ ન સન્તિ તવ વાસપદં હ્યસંખ્યાઃ ? ॥૧૦॥

વસંતતિલકા.

“હે ચિત્તવૈરી ! મેં તે તારો શો અપરાધ ક્યો
 છે કે તું કુવિકલ્પજાળ વડે મને બાંધીને દુર્ગતિમાં ફેંકી
 દે છે ? શું તારા મનમાં એમ આવે છે કે આ જીવ
 મને તજીને મોક્ષમાં ચાલ્યો જવાનો છે. (અને તેથી
 મને પકડી રાખે છે ?) પણ. તારે શું રહેવાનાં બીજા
 અસંખ્ય સ્થાનો નથી ?” ૧૦

પૂતિશ્રુતિઃ શ્વેવ સ્તેર્વિદૂરે,
 કુષ્ટીવ સંપત્સુદ્દશામનર્હઃ ।

શ્વપાકવત્સદ્ગતિમન્દિરેષુ,
 નાર્હેત્પ્રવેશં કુમનો હતોઽઙ્ગી ॥૧૧॥ ઇન્દ્રવજ્રા.

“જે પ્રાણીનું મન ખરાબ સ્થિતિમાં હોવાથી
 સંતાપ પમાડ્યા કરે છે તે પ્રાણી કૃમિથી ભરપૂર
 કાનવાળા કૂતરાની પેઠે મોજમજાથી દૂર રહે છે.
 કોઢીઆની પેઠે લક્ષ્મી સુંદરીને વરવાને અયોગ્ય થઈ
 જાય છે અને ચંડાળની પેઠે સદ્ગતિ સ્વરૂપ મંદિરમાં
 પ્રવેશ કરવાને લાયક રહેતો નથી.” ૧૧.

તપોજપાદ્યાઃ સ્વફલાય ધર્મા,
ન દુર્વિકલ્પૈહતઃ ચેતસઃ સ્યુઃ ।
તત્ત્વાદ્યપયૈઃ સુભૃતેઽપિ ગેહે,

ક્ષુધાતૃષાભ્યાં મિયતે સ્વદોષાત્ ॥૧૨॥ ઉપજાતિ.

“જે પ્રાણીનું ચિત્ત દુર્વિકલ્પોથી હણાયેલું છે તેને તપ-જપ વગેરે ધર્મો પોતપોતાનું (આત્મિક) ફળ આપનારા થતા નથી, આવા પ્રકારનો પ્રાણી જ્ઞાન-પાન ભરેલાં ઘરમાં પણ પોતાના દોષથી ભૂખ અને તરસ વડે મરણ પામે છે.” ૧૨

અકૃચ્છ્રસાધ્યં મનસો વશીકૃતાત્,
પરં ચ પુણ્યં ન તુ યસ્ય તદ્વશમ્ ।
સ વઙ્ચિતઃ પુણ્યચયૈસ્તદુદ્ભવૈઃ,

ફલૈશ્ચ હી હી હતકઃ કરોતુ કિમ્ ? ॥૧૩॥ વંશસ્થ.

“વશ કરેલા મનથી મહા ઉત્તમ પ્રકારનું પુણ્ય બિલકુલ કષ્ટ વિના સાધી શકાય છે. જેને મન વશ નથી તે પ્રાણી પુણ્યની રાશિથી છેતરાય છે. (એટલે પુણ્યબંધ થતો નથી અને તેથી થનારાં સારાં ફળ પણ

પ્રાપ્ત થતાં નથી.) અહો ! અહો ! આવો હતભાગી
જીવ બિચારો શું કરે ? (શું કરી શકે ?).” ૧૩

अकारणं यस्य च दुर्विकल्पैर्हतं-

मनः शास्त्रविदोऽपि नित्यम् ।

घोरैरघैर्निश्चितनारकायु-

र्मृत्यौप्रयाતા नરકે સ નૂનમ્ ॥૧૪॥ उपजाति.

“જે પ્રાણીનું મન નિરર્થક માઠા સંકલ્પોથી
નિરંતર પરાભવ પામે છે તે પ્રાણી ગમે તેવો વિદ્વાન
હોય તો પણ ભયંકર પાપો વડે નારકીનું નિકાચિત
આયુષ્ય બાંધે છે. અને મરણ પામે છે ત્યારે જરૂર
નરકમાં જનારો થાય છે.” ૧૪.

योगस्य हेतुर्मनसः समाधिः,

परं निदानं तपसश्च योगः ।

तपश्च मूलं शिवशर्मवल्ल्या,

मनः समाधिं भज तत्कथञ्चित् ॥૧૫॥ उपजाति.

“મનની સમાધિ (એકાગ્રતા-રાગ, દ્વેષરહિત-
પણું) યોગનું કારણ છે. યોગ તપનું ઉત્કૃષ્ટ સાધન

છે. અને તપ શિવસુખ વેલડીનું મૂળ છે. તેટલા માટે કોઈપણ રીતે મનની સમાધિ રાખ.” ૧૫.

સ્વાધ્યાયયોગૈશ્વરણક્રિયાસુ,
વ્યાપારણૈર્વાદશભાવનાભિઃ ।

સુધીસ્ત્રિયોગી સદસત્પ્રવૃત્તિ-
ફલોપયોગૈશ્વ મનો નિરુન્ધ્યાત્ ॥૧૬॥ ઉપજાતિ.

“સ્વાધ્યાય (શાસ્ત્રનો અભ્યાસ), યોગવહન, ચારિત્ર ક્રિયામાં વ્યાપાર, બારભાવના અને મન-વચન-કાયાના-શુભ-અશુભ પ્રવૃત્તિનાં ફળનાં ચિંતવનથી સુજ પ્રાણી મનનો નિરોધ કરે.” ૧૬.

ભાવનાપરિણામેષુ સિંહેષ્વિવ મનોવને ।

સદા જાગ્રત્સુદુધ્યાનસુકરા ન વિશંત્યપિ ॥૧૭॥

અનુષ્ટપ્.

“મનરૂપ વનમાં ભાવના અધ્યવસાયરૂપ સિંહો સદા જાગ્રત હોય ત્યારે - દુધ્યાનરૂપ સુવરો તે વનમાં પ્રવેશ પણ કરી શકતા નથી.” ૧૭.

૧૦. વૈરાગ્યોપદેશાધિકાર

કિં જીવ ! માદ્યસિ હસસ્યયમીહસેઽર્થાન્,
કામાંશ્ચ ખેલસિ તથા કુતુકૈરશઙ્કઃ ।

ચિક્ષિપ્સુ ઘોરનરકાવટકોટરે ત્વા-

મખ્યાપતલ્લઘુ વિભાવય મૃત્યુરક્ષઃ ॥૧॥

આલમ્બનં તવ લવાદિકુઠારઘાતા-

શિછન્દન્તિ જીવિતતરું ન હિ યાવદાત્મન્ ! ।

તાવદ્યતસ્વ પરિણામહિતાય તસ્મિ-

શિછન્ને હિ કઃ ક્વ ચ કથં ભવતાસ્યતન્નઃ ॥૨॥

વસન્તતિલકા.

“અરે જીવ ! તું શું જોઈને અહંકાર કરે છે ?
કેમ હસે છે ? પૈસા અને કામભોગને શા માટે ઈચ્છે
છે ? અને શેના ઉપર નિઃશંક થઈને કુતૂહલથી ખેલ
કરે છે ? કારણ કે નરકના ઊંડા ખાડામાં ફેંકી દેવાની
ઈચ્છાથી મૃત્યુ રાક્ષસ તારી નજીક ઉતાવળો આવતો
જાય છે. તેનો વિચાર કર.” ૧.

“જ્યાં સુધી લવ વગેરે કુહાડાના પ્રહારો તારા

આધારરૂપ જીવનવૃક્ષનો છેદ કરે નહીં ત્યાં સુધીમાં
હે આત્મન્ ! પરિણામે હિતને માટે યત્ન કર. તેનો
છેદ થયા પછી તું પરતંત્ર થઈશ. એટલે પછી કોણ
જાણે કોણ (શું) થઈશ. અને ક્યાં થઈશ અને કેવી
રીતે થઈશ.” ૨.

ત્વમેવ મોઘ્યા મતિમાંસ્ત્વમાત્મન્ !,

નેષ્ટાપ્યનેષ્ટા સુખદુઃખયોસ્ત્વમ્ ।

દાતા ચ ભોક્તા ચ તયોસ્ત્વમેવ,

તત્ત્વેષ્ટસે કિં ન યથા હિતાપ્તિઃ ? ॥૩॥ ઉપજાતિ.

“હે આત્મન્ ! તું જ મુઘ્ધ (અજ્ઞાની) છે અને
તું જ જાણકાર છે. સુખની વાંછાં કરનાર અને
દુઃખનો દ્વેષ કરનાર પણ તું જ છે. અને સુખ દુઃખને
દેનાર અને ભોગવનાર પણ તું જ છે. ત્યારે તને
પોતાને હિતની પ્રાપ્તિ થાય તેવા પ્રયાસ શા માટે
કરતો નથી ?” ૩.

કસ્તે નિરઙ્ગન ! ચિરં જનરઙ્ગનેન,

ધીમન્ ! ગુણોઽસ્તિ પરમાર્થદર્શોતિ પશ્ય ।

તં રઙ્ગયાશુ વિશદૈશ્વરિતૈર્ભવાબ્ધૌ,
યસ્ત્વાં પતન્તમબલં પરિપાતુમીષ્ટે ॥૪॥ વસંતતિલકા.

“હે નિર્લેપ ! હે બુદ્ધિમાન ! લાંબા વખત સુધી
જનરંજન કરવાથી તને કયો ગુણ થશે તે પરમાર્થ
દૃષ્ટિથી જો, અને વિશુદ્ધ આચરણ વડે તું તો તેનું
(ધર્મનું) રંજન કર કે જે બળ વગરના તારા આત્માનું
સંસાર સમુદ્રમાં પડતાં રક્ષણ કરવાને શક્તિમાન
હોય.” ૪.

વિદ્વાનહં સકલલબ્ધિરહં નૃપોઽહં,
દાતાહમદ્ભુતગુણોઽહમહં ગરીયાન્ ।
इत्याद्यहङ्कृतिवशात्परितोषमेति,
नो वेत्ति किं परभवे लघुतां भवित्रीम् ? ॥૫॥

વસંતતિલકા.

“હું વિદ્વાન છું, હું સર્વલબ્ધિવાળો છું, હું રાજા
છું, હું દાનેશ્વરી છું, હું અદ્ભુત ગુણવાળો છું, હું
મોટો છું, આવા અહંકારને વશ થઈને તું સંતોષ
પામે છે, પણ પરભવમાં થનારી લઘુતા શું તું જાણતો

નથી ?” ૫.

વેત્તિ સ્વરૂપફલસાધનાબાધનાનિ,
ધર્મસ્ય તં પ્રભવસિ સ્વવશ્ચ કર્તુમ્ ।

તસ્મિન્ યતસ્વ મતિમન્નધુનેત્યમુત્ર,
કિञ્ચિત્ત્વયા હિ ન સેત્સ્યતિ ભોત્સ્યતે વા ॥૬॥

વસંતતિલકા.

“તું ધર્મનું સ્વરૂપ, ફળ, સાધન અને બાધક જાણે છે અને તું સ્વતંત્ર હોઈને ધર્મ કરવાને સમર્થ છે. તે માટે તું હમણાં જ (આ ભવમાં) તે કરવા યત્ન કર, કારણ કે આવતા ભવમાં તારાથી કોઈપણ સિદ્ધ થઈ શકશે નહિ અથવા જાણી શકાશે નહિ.” ૬
ધર્મસ્યાવસરોઽસ્તિ પુદ્ગલપરાવર્તૈર્નનૈસ્તવાયાતઃ
સમ્પ્રતિ જીવ ! હે પ્રસહતો દુઃખાન્યનન્તાન્યયમ્ ।
સ્વલ્પાહઃ પુનરેષ દુર્લભતમશ્ચાસ્મિન્ યતસ્વાર્હતો,
ધર્મં કર્તુમિમં વિના હિ નહિ તે દુઃખક્ષયઃ કર્હિચિત્

॥૭॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતમ્

“હે યેતન ! બહુ પ્રકારે અનેક દુઃખો સહન

કરતાં કરતાં અનંતા પુદ્ગલપરાવર્તન કર્યા પછી
હાલમાં તને આ ધર્મ કરવાનો અવસર પ્રાપ્ત થયો
છે. તે પણ થોડા દિવસ ચાલશે અને ફરીફરી આવો
અવસર મળવો મહામુશ્કેલ છે, માટે અર્હત્ ધર્મ
કરવામાં ઉદ્યમ કર. આ વગર તારાં દુઃખોનો કદી
પણ અંત થશે નહિ.” ૭.

गुणस्तुतीर्वाञ्छसि निर्गुणोऽपि,
सुखप्रतिष्ठदि विनापि पुण्यम् ।
अष्टांगयोगं च विनापि सिद्धी-

र्वातूलता कापि नवा तवात्मन् ! ॥८॥ उपजाति.

“તારામાં ગુણ નથી તો પણ તું ગુણની પ્રશંસા
થતી સાંભળવા ઈચ્છે છે. પુણ્ય વગર સુખ અને
આબરૂ ઈચ્છે છે. તેમજ અષ્ટાંગયોગ વગર
સિદ્ધિઓની વાંછા રાખે છે. તારું વાચાલપણું તો
કોઈ વિચિત્ર લાગે છે.” ૮.

पदे पदे जीव ! पराभिभूतीः,
पश्यन् किमीर्ष्यस्यधमः परेभ्यः ।

અપુણ્યમાત્માનમવૈષિ કિં ન,
તનોષિ કિં વા ન હિ પુણ્યમેવ ? ॥૧॥ ઉપજાતિ.

“હે જીવ ! પારકાએ કરેલ પોતાનો પરાભવ
જોઈને તું અધમપણે બીજાઓ તરફ શા માટે ઈર્ષા કરે
છે ? તારા પોતાના આત્માને નિષ્પુણ્યક (અપુણીઓ)
કેમ સમજતો નથી ? અથવા પુણ્ય કેમ કરતો નથી?” ૯.

કિમર્દયન્નિર્દયમઙ્ગિનો લઘૂન્,
વિચેષ્ટસે કર્મસુ હી પ્રમાદતઃ ।

યદેકશોઽપ્યન્યકૃતાર્દનઃ સહ-
ત્યનન્તશોઽપ્યઙ્ગયયમર્દનં ભવે ॥૧૦॥ વંશસ્થ.

“તું પ્રમાદથી નાના જીવોને પીડા આપવાના
કર્મમાં નિર્દયપણે શું કામ પ્રવૃત્તિ કરે છે ? પ્રાણી
બીજાને જે પીડા એકવાર નિપજાવે તે જ પીડા
ભવાંતરમાં તે અનંતવાર પામે છે.” ૧૦.

યથા-સર્પમુખસ્થોઽપિ, ભેકો જન્તૂનિ ભક્ષયેત્ ।
તથા મૃત્યુમુખસ્થોઽપિ, કિમાત્મન્નર્દસેઽઙ્ગિનઃ

॥૧૧॥ અનુષ્ટુપ.

“જેમ સર્પનાં મુખમાં રહ્યા છતાં પણ દેડકો
અન્યજંતુઓનું ભક્ષણ કરે છે. તેમ હે આત્મન્ ! તું
મૃત્યુના મુખમાં રહ્યો થકો પ્રાણીઓને કેમ પીડા
આપે છે ?” ૧૧.

આત્માનમલ્પૈરિહ વઙ્ચયિત્વા,
પ્રકલ્પિતૈર્વા તનુચિત્તસૌખ્યઃ ।

ભવાધમે કિં જન ! સાગરાણિ,
સોઢાસિ હી નારકદુઃખરાશીન્ ॥૧૨॥ ઉપજાતિ.

“હે મનુષ્ય ! થોડા અને તે પણ માની લીધેલાં
શરીરનાં અને મનનાં સુખવડે આ ભવમાં તારા
આત્માને છેતરીને અધમભવોમાં સાગરોપમસુધી
નારકીનાં દુઃખો સહન કરીશ.” ૧૨.

અશ્રુકાકિણ્યદભિન્દુકામ્ર-
વણિક્રયીશાકટભિશુકાદૈઃ ।

નિદર્શનૈર્હારિતમર્ત્યજન્મા,
દુઃખી પ્રમાદૈર્બહુ શોચિતાસિ ॥૧૩॥ ઉપજાતિ.

“પ્રમાદે કરીને હે જીવ ! તું મનુષ્ય ભવ હારી

જાય છે. અને તેથી દુઃખી થઈને બોકડો, કાકિણી, જળબિંદુ, કેરી, ત્રણ વાણીઆ, ગાડું હાંકનાર, ભિખારી વગેરેનાં દૃષ્ટાંતોની પેઠે તું બહુ દુઃખ પામીશ.” ૧૩.

પતંગ્મૃદ્ગૈર્ણખગાહિમીન-

દ્વિપદ્વિપારિપ્રમુખાઃ પ્રમાદૈઃ ।

શોચ્યા યથા સ્યુર્મૃતિબન્ધદુઃખૈ-

શ્ચિરાય ભાવી ત્વમપીતિ જન્તો ! ॥૧૪॥

ઉપજાતિ.

“પતંગીયું, ભમરો, હરણ, પક્ષી, સર્પ, માછલું, હાથી, સિંહ વગેરે પ્રમાદથી એક એક ઈંદ્રિયના વિષયરૂપ પ્રમાદને વશ થઈ જવાથી જેમ મરણ, બંધન વગેરે દુઃખોથી પીડા પામે છે તેમ હે જીવ ! તું પણ લાંબા વખત સુધી શોચ પામીશ.” ૧૪.

પુરાઽપિ પાપૈઃ પતિતોઽસિ દુઃખ-

રાશૌ પુનર્મૂઢ ! કરોષિ તાનિ ।

મજ્જન્મહાપઢ્ઢિલવારિપૂરે,
શિલા નિજે મૂર્ધ્નિ ગલે ચ ઢત્સે ॥૧૫॥ ઉપજાતિ.

“હે મૂઢ ! પૂર્વે પણ પાપ વડે તું દુઃખના ઢગમાં
પડ્યો છે અને વળી હજુ પણ તે જ કરે છે. મહા
કાદવવાળા પાણીના પૂરમાં પડતાં પડતાં ખરેખર તું
તો તારે ગળે અને મસ્તકે મોટો પથર ધારણ કરે
છે !” ૧૫.

પુનઃ પુનર્જીવ તવોપદિશ્યતે,
બિભેષિ દુઃખાત્સુખમીહસે ચ ચેત્ ।
કુરુષ્વ તત્કિઞ્ચન યેન વાઞ્ઞિતં,
ભવેત્તવાસ્તેઽવસરોઽયમેવ યત્ ॥૧૬॥ વંશસ્થ.

“હે ભાઈ ! અમે તો તને વારંવાર કહીએ
છીએ કે જો તું દુઃખથી બીતો હોય અને સુખની
ઈચ્છા રાખતો હોય તો તું કાંઈક એવું કર કે જેથી
વાંછિત થઈ જાય, કારણ કે આ તને પ્રાપ્ત થયેલો
અવસર છે. (આ તારો વખત છે.)” ૧૬.

ધનાઙ્ગસૌખ્યસ્વજનાનસૂનપિ,
 ત્યજ ત્યજૈકં ન ચ ધર્મમાર્હતમ્ ।
 ભવન્તિ ધર્માદ્ધિ ભવે ભવેઽર્થિતા-
 ન્યમૂન્યમીભિ પુનરેષ દુર્લભઃ ॥૧૭॥ વંશસ્થ.

“પૈસો, શરીર, સુખ, સગા, સંબંધીઓ, અને
 છેવટે પ્રાણ પણ તજી દે પણ એક વીતરાગ અર્હત
 પરમાત્માએ બતાવેલો ધર્મ તજીશ નહિ. ધર્મથી
 ભવોભવમાં આ પદાર્થો, (પૈસો, સુખ, વગેરે)
 મળશે, પણ એથી (પૈસો વગેરેથી) તો (ધર્મ) મળવો
 દુર્લભ છે.” ૧૭.

દુઃખં યથા બહુવિધં સહસેઽપ્યકામઃ,
 કામં તતા સહસિ ચેત્કરુણાદિભાવૈઃ ।
 અલ્પીયસાપિ તવ તેન ભવાન્તરે સ્યા-
 દાત્યન્તિકી સકલદુઃખનિવૃત્તિરેવ ॥૧૮॥

વસંતતિલકા.

“વગર ઇચ્છાએ જેમ તું બહુ પ્રકારનાં દુઃખો
 સહન કરે છે તેમજ જો તું કરુણાદિક ભાવનાથી

ઈચ્છાપૂર્વક થોડાં પણ દુઃખો સહન કરીશ તો ભવાંતરમાં હંમેશને માટે સર્વ દુઃખોની નિવૃત્તિ થશે જ.” ૧૮.

પ્રગલ્ભસે કર્મસુ પાપકેષ્વરે !

યદાશયા શર્મ ન તદ્વિનાનિતમ્ ।

વિભાવયંસ્તચ્ચ વિનશ્ચરં દ્રુતં,

વિભેષિ કિં દુર્ગતિદુઃખતો ન હિ ? ॥૧૧॥ વંશસ્થ.

“જે સુખની ઈચ્છાથી તું પાપકર્મોમાં મૂખાઈથી તલ્લીન થાય છે તે સુખો તો જીવિતવ્ય વગર કાંઈ કામના નથી. અને જિંદગી તો શીઘ્ર નાશવંત છે એમ જ્યારે તું સમજે છે ત્યારે અરે ભાઈ ! તું દુર્ગતિનાં દુઃખથી કેમ બીતો નથી ?” ૧૯.

કર્માર્ણિ રે જીવ ! કરોષિ તાનિ,

યૈસ્તે ભવિત્ર્યો વિપદો હ્યનન્તાઃ ।

તાભ્યો ભિયા તદ્દધસેઽધુના કિં,

સંભાવિતાભ્યોઽપિ ભૃશાકુલત્વમ્ ? ॥૨૦॥

ઇન્દ્રવજ્રા

“હે જીવ ! તું કર્મો એવાં કરે છે કે જેના વડે તને ભવિષ્યમાં અનંત આપત્તિઓ થાય, ત્યારે સંભવતિ એવી વિપત્તિઓના ભયથી અત્યારે અત્યંત આકુળ-વ્યાકુળ શા માટે થાય છે ?” ૨૦.

यो पालिता वृद्धिमिताः सहैव,
स्त्रिगधा भृशं स्नेहपदं च ये ते ।

यमेन तानप्यदयं गृहीतान्,
ज्ञात्वाऽपि किं न त्वरसे हिताय ? ॥२१॥ उपजाति.

“જે તારી સાથે પળાયા, પોષાયા અને મોટા પણ સાથે થયા, વળી જેઓ અત્યંત સ્નેહી હતા અને જે તારા પ્રેમપાત્ર હતા. તેઓને યમરાજે નિર્દયપણે ગ્રહણ કર્યા છે એમ જાણીને પણ તું સ્વહિત કરવા માટે કેમ ઉતાવળ કરતો નથી ?” ૨૧.

यैः क्लिश्यसे त्वं धनबन्ध्वपत्य-
यशः प्रभुत्वादिभिराशयस्थैः ।

कियानिह पेत्य च तै गुणस्ते,
साध्यः किमायुश्च विचारयैवम् ? ॥२२॥ उपजाति.

“કલ્પનામાં રહેલાં એવા જે ધન, સગાં, પુત્ર,
યશ, પ્રભુત્વ વગેરેથી (વગેરે માટે) તું કલેશ પામે
છે, પણ તું વિચાર કર કે આ ભવમાં અને પરભવમાં
તેઓથી કેટલા ગુણ સાધી શકાય તેમ છે અને તારું
આયુષ્ય કેટલું છે ?” ૨૨.

કિમુ મુહ્યસિ ગત્વરૈઃ પૃથક્-

કૃપણૈર્બન્ધુવપુઃ પરિગ્રહૈઃ ? ।

વિમૃશસ્વ હિતોપયોગિનો-

ઽવસરેઽસ્મિન્ પરલોકપાન્થ રે ! ॥૨૩॥ ગીતિ.

“હે પરલોકે જનારા પંથી ! જુદા જુદા ચાલ્યા
જનારા અને તુચ્છ એવા બંધુ, શરીર અને પૈસાથી તું
શું મોહ પામે છે ? આ વખતે તારા સુખમાં વધારો
કરે તેવા ઉપાયો ખરેખરા ક્યા છે તે જ વિચાર.”

૨૩.

સુખમાસ્મે સુખં શેષે ભુક્ષ્ણે પિબસિ ખેલસિ ।

ન જાને ત્વગ્રતઃ પુણ્યૈર્વિના તેર્કિં ભવિષ્યતિ ?

॥૨૪॥ અનુષ્ટુપ્

“સુખે બેસે છે, સુખે સુએ છે, સુખે ખાય છે,
સુખે પીએ છે અને સુખે ખેલે છે, પણ આગળ પુણ્ય
વગર તારા શા હાલ થશે તે હું જાણતો નથી.” ૨૪.

શીતાત્તાપાન્મક્ષિકાકતૃણાદિ-

સ્પર્શાદ્યુત્થાત્કષ્ટતોડલ્પાદ્વિભેષિ ।

તાસ્તાશ્રૈભિઃ કર્મભિઃ સ્વીકરોષિ,

શ્વભ્રાદીનાં વેદના ધિગ્ ધિયં તે ! ॥૨૫॥ શાલિની

“ટાઢ, તડકો, માખીના ડંસ અને કર્કશ
તૃણાદિના સ્પર્શથી થયેલાં બહુ થોડાં અને થોડાં
વખત સુધી ચાલે તેવાં કષ્ટથી તું ડરી જાય છે અને
તારાં પોતાના કૃત્યોથી પ્રાપ્ત થનારી નરક નિગોદની
મહાવેદનાઓને અંગીકાર કરે છે. રંગ છે તારી
અક્કલને !” ૨૫.

ક્વચિત્કષાયૈઃ ક્વચન પ્રમાદૈઃ,

કદાગ્રહૈઃ ક્વપિ ચ મત્સરાદ્યૈઃ ।

આત્માનમાત્મન્ ! કલુષીકરોષિ,

વિભેષિ ધિઙ્ નો નરકાદધર્મા ॥૨૬॥ ઉપજાતિ.

“હે આત્મનુ ! કોઈ વખત કષાય કરીને, કોઈ વખત પ્રમાદ કરીને, કોઈ વખત કદાગ્રહ કરીને અને કોઈ વખત મત્સર વગેરે કરીને આત્માને મલિન કરે છે અરે તને ધિક્કાર છે ! તું આવો અધર્મી કે નરકથી પણ બીતો નથી ?” ૨૬.

૧૧. ધર્મશુદ્ધિ ઉપદેશાધિકાર

ભવેદ્ધવાપાયવિનાશનાય ચઃ,

તમજ્ઞ ! ધર્મ કલુષીકરોષિ કિમ્ ? ।

પ્રમાદમાનોપધિમત્સરાદિભિ-

ર્ન મિશ્રિતં હૃૌષધમામયાપહમ્ ॥૧॥ વંશસ્થવિલ.

“હે મૂર્ખ ! જે ધર્મ તારી સંસાર સંબંધી વિટંબણાનો નાશ કરનાર છે, તે જ ધર્મને પ્રમાદ, માન, માયા, મત્સર વગેરે વડે શા માટે મલિન કરે છે ? (તારા મનમાં ચોક્કસ સમજજે કે) મિશ્રિત ઔષધ વ્યાધિનો નાશ કરી શકતું નથી.” ૧.

શૈથિલ્યમાત્સર્યકદાગ્રહક્રુધો-

ઽનુતાપદમ્ભાવિધિગૌરવાણિ ચ ।

પ્રમાદમાનૌ કુગુરુઃ કુસંગતિઃ,

શ્લાઘાર્થિતા વા સુકૃતે મલા ઇમે ॥૨॥ ઉપજાતિ.

“સુકૃત્યમાં આટલા પદાર્થો મેલરૂપે છે-
શિથિલતા, મત્સર, કદાગ્રહ, ક્રોધ, અનુતાપ, દંભ,
અવિધિ, ગૌરવ, પ્રમાદ, માન, કુગુરુ, કુસંગ,
આત્મપ્રશંસા શ્રવણની ઈચ્છા આ સર્વ પુણ્યરાશિમાં
મેલરૂપ છે.” ૨.

યથા તવેષ્ટા સ્વગુણપ્રશંસા,

તથા પેષામિતિ મત્સરોજ્ઞી ।

તેષામિમાં સન્તનુ યલ્લભેથાસ્તાં-

નેષ્ટદાનાદ્ધિ વિનેષ્ટલાભઃ ॥૩॥ ઉપજાતિ.

“જેવી રીતે તને તારા પોતાના ગુણોની પ્રશંસા
વહાલી છે તેવી રીતે બીજાઓને પણ પોતાના ગુણની
પ્રશંસા વહાલી હોય છે. તેથી મત્સર તજી દઈને
તેઓના ગુણની પ્રશંસા સારી રીતે કરવા માંડ જેથી

તને પણ તે મળે (એટલે તારા ગુણોની પ્રશંસા થાય)
કારણ કે વહાલી વસ્તુ આપ્યા વગર વહાલી વસ્તુ
મળતી નથી.” ૩.

જનેષુ ગૃહ્ણત્સુ ગુણાન્ પ્રમોદસે,
તતો ભવિત્રી ગુણરિક્તતા તવ ।

ગૃહ્ણત્સુ દોષાન્ પરિતપ્સ્યસે ચ ચેદ્,
ભવન્તુ દોષાસ્ત્વયિ સુસ્થિરાસ્તતઃ ॥૪॥ વંશસ્થ.

“બીજા માણસો તારા ગુણની પ્રશંસા કરે
ત્યારે તું હર્ષ પામીશ તો તારામાં ગુણની શૂન્યતા
થશે, અને લોકો તારા દોષો ગ્રહણ કરે ત્યારે ખેદ
પામીશ તો તે દોષો તારામાં નિશ્ચયદૃઢ થશે.” ૪.

પ્રમોદસે સ્વસ્ય યથાન્યનિર્મિતૈઃ,
સ્તવૈસ્તથા ચેત્પ્રતિપન્થિનામપિ ।

વિગર્હણૈઃ સ્વસ્ય યથોપતપ્સ્યસે,
તથા રિપૂણામપિ ચેત્તતોઽસિ વિત્ ॥૫॥ વંશસ્થ.

“બીજા માણસોએ કરેલી તારી પ્રશંસા
સાંભળીને જેમ તું ખુશી થાય છે તેવી જ રીતે શત્રુની

પ્રશંસા સાંભળીને પણ તને પ્રમોદ થાય, અને જેવી રીતે પોતાની નિંદા સાંભળીને ખેદ પામે છે, તેવી જ રીતે શત્રુની નિંદા સાંભળીને ખેદ પામે ત્યારે તું ખરેખરો જાણકાર એમ સમજવું.” ૫.

સ્તવૈર્યથા સ્વસ્ય વિગર્હણૈશ્ચ,
પ્રમોદતાપૌ ભજસે તથા ચેત્ ।

इमौ परेषामपि तैश्चतुर्ष्वप्यु-

दासतां वासि ततोऽर्थवेदी ॥६॥ उपेन्द्रवज्रा.

“જેવી રીતે પોતાની પ્રશંસા અને નિંદાથી અનુક્રમે આનંદ ખેદ પામે છે તેવી જ રીતે પરની નિંદા અને પ્રશંસાથી ખેદ અને આનંદ થતો હોય અથવા તે ચારે ઉપર ઉદાસીનવૃત્તિ રાખતો હોય તો તું ખરા અર્થનો જાણકાર છે.” ૬.

भवेन कोऽपि स्तुतिमात्रतो गुणी,
ख्यात्या न बह्वयापि हितं परत्र च ।

तदिच्छुर्ग्रीष्वादिभिरायति ततो,

मुधाभिमानग्रहिलो निहंसि किम् ॥७॥ उपजाति.

“લોક વખાણ કરે તેથી કોઈ ગુણી થતો નથી,
વળી ખ્યાતિથી પણ આવતા ભવમાં હિત થવાનું
નથી, તારે જો આવતા ભવમાં તારું સારું કરવાની
ઈચ્છા છે તો નકામો અભિમાનને વશ થઈને ઈર્ષ્યા
વગેરે કરી આવતો ભવ શા માટે બગાડે છે ?” ૭.

सृजन्ति के के न बहिर्मुखा जनाः,
प्रमादमात्सर्यकुबोधविप्लुताः ? ।
दानादिधर्माणि मलीमसान्यमू-
न्युपेक्ष्य शुद्धं सुकृतं चराणवपि ॥८॥ वंशस्थविल.

“પ્રમાદ, મત્સર, અને મિથ્યાત્વથી ઘેરાયેલા
કેટલાક સામાન્ય માણસો દાન વગેરે ધર્મ કરે છે.
પણ આ ધર્મો મલિન છે. તો તેઓની ઉપેક્ષા કરી
શુદ્ધ સુકૃત્ય જરા એક-એક અણુ જેટલું જ કર.” ૮.

आच्छादितानि सुकृतानि यथा दधन्ते,
सौभाग्यमत्र न तथा प्रकटीकृतानि ।

બ્રીહાનતાનનસરોજસરોજનેત્રા-

વક્ષઃ સ્થલાનિ કલિતાનિ યથા દુકૂલૈઃ ॥૧॥

વસંતતિલકા.

“આ દુનિયામાં ગૂઢ પુણ્યકર્મ-સુકૃત્યો જેવી રીતે સૌભાગ્ય આપે છે તેવી રીતે પ્રકટ કરેલાં સુકૃત્યો આપતાં નથી જેમકે લજ્જાથી નમાવ્યું છે મુખકમળ જેણે એવી કમળનયના સ્ત્રીનાં સ્તનમંડળ વચ્ચેથી આચ્છાદિત હોય ત્યારે જેટલી શોભા આપે છે તેટલી શોભા ઉઘાડા હોય ત્યારે આપતા નથી.” ૯.

સ્તુતૈઃ શ્રુતૈર્વાપરૈર્નિરીક્ષિતૈ-

ર્ગુણસ્તવાત્મન્ ! સુકૃતૈર્ન કશ્ચન ।

ફલન્તિ નૈવ પ્રકટીકૃતૈર્ભુવો,

દ્રુમા હિ મૂલે નિપતન્ત્યપિ ત્વધઃ ॥૧૦॥ વંશસ્થવિલ.

“તારા ગુણો અથવા તારા સુકૃત્યોની બીજા સ્તુતિ કરે અથવા સાંભળે અથવા તારાં સારાં કામો બીજા જુએ, તેથી હે ચેતન ! તને કાંઈપણ લાભ

નથી. જેમકે ઝાડનાં મૂળ ઉઘાડાં કરી નાંખ્યા હોય તો ઝાડ ફલતા નથી, પણ ઉલટાં ઉખડી જઈને ભોંય પર પડે છે. તેમજ સારાં કામો પણ ઉઘાડા પડવાથી ભોંય પડે છે.” ૧૦.

તપઃ ક્રિયાવશ્યકદાનપૂજનૈઃ,

શિવં ન ગન્તા ગુણમત્સરી જનઃ ।

અપથ્યભોજી ન નિરામયો-

ભવેદ્રસાયનૈરપ્યતુલૈર્યદાતુરઃ ॥૧૧॥ વંશસ્થવિલ.

“ગુણ ઉપર મત્સર કરનાર પ્રાણી તપશ્ચર્યા, આવશ્યકક્રિયા, દાન, અને પૂજાથી મોક્ષે જતો નથી, જેમકે માંદો માણસ જો અપથ્ય ભોજન કરતો હોય તો પછી તે ગમે તેટલું રસાયણ ખાય તો પણ તે સાજો ન થાય” ૧૧.

મન્ત્રપ્રભારત્નરસાયનાદિ-

નિદર્શનાદત્પમપીહ શુદ્ધમ્ ।

દાનાર્ચનાવશ્યકપૌષધાદિ,

મહાફલં પુણ્યમિતોઽન્યથાઽન્યત્ ॥૧૨॥ ઉપજાતિ.

“મંત્ર, પ્રભા, રત્ન, રસાયણ વગેરેના દૃષ્ટાંતથી (જણાય છે કે) દાન, પૂજા, આવશ્યક, પૌષ્ઠ વગેરે (ધર્મક્રિયા) બહુ થોડાં હોય તો પણ જો શુદ્ધ હોય તો તે મહાફળ આપે છે, અને બહુ હોય છતાં અશુદ્ધ હોય તો તે મોક્ષરૂપ ફળ આપતાં નથી.” ૧૨.

दीपो यथाल्पोऽपि तमांसि हन्ति,

लवोऽपि रोगान् हरते सुधायाः ।

तृण्यां दहत्याशु कणोऽपि चाग्रे-

धर्मस्य लेशोऽप्यमलस्तथांहः ॥૧૩॥ उपजाति.

“એક નાનો દીવો પણ અંધકારને હણી નાંખે છે, અમૃતનું એક ટીપું પણ અનેક રોગોનો નાશ કરે છે અને અગ્નિની એક ચિનગારી ખળના મોટા ઢગલાને બાળી મૂકે છે તેવી જ રીતે જો ધર્મનો અંશ પણ નિર્મળ હોય તો તે પાપને હણી નાખે છે.” ૧૩.

भावोपयोगशून्याः,

कुर्वन्नावश्यकीः क्रियाः सर्वाः ।

દેહક્લેશં લભસે,

ફલમાપ્સ્યસિ નૈવ પુનરાસામ્ ॥૧૪॥ આર્યા.

“ભાવ અને ઉપયોગ વગર સર્વ આવશ્યક ક્રિયા કરતાં તને માત્ર કાયકલેશ (શરીરની મજૂરી) થશે, પણ તું તેઓનું ફળ મેળવી શકીશ નહીં જ.” ૧૪.

૧૨. દેવ-ગુરુ-ધર્મશુદ્ધ્યાધિકાર

તત્ત્વેષુ સર્વેષુ ગુરુઃ પ્રધાનં,

હિતાર્થધર્મા હિ તદુક્તિસાધ્યાઃ ।

શ્રયંસ્તમેવેત્યપરીક્ષ્ય મૂઢ !

ધર્મપ્રયાસાન્ કુરુષે વૃથૈવ ॥૧॥ ઉપજાતિ.

“સર્વતત્ત્વોમાં ગુરુ મુખ્ય છે, આત્મહિત માટે જે જે ધર્મો કરવાના છે. તે તે તેઓના કહેવાથી સાધી શકાય છે. હે મૂર્ખ ! તેઓની પરીક્ષા કર્યા વગર જે તું તેઓનો આશ્રય કરીશ તો તારા ધર્મ સંબંધી કરાતા પ્રયાસો (ધર્મના કામમાં કરવામાં આવતી

મહેનત) નકામા થશે.” ૧.

ભવી ન ધર્મૈરવિધિપ્રયુક્તૈર્ગમી-

શિવં યેષુ ગુરુર્ન શુદ્ધઃ ।

રોગી હિ કલ્યો ન રસાયનૈ-

સ્તૈર્યેષાં પ્રયોક્તા ધિષગેવ મૂઢઃ ॥૨॥ ઉપજાતિ.

“જ્યાં ધર્મના બતાવનારા ગુરુ શુદ્ધ નથી ત્યાં અવિધિએ ધર્મો કરવાથી પ્રાણી મોક્ષે જઈ શકતો નથી. જે રસાયણ ખવરાવનાર વૈદ્ય મૂર્ખ હોય તે ખાવાથી વ્યાધિગ્રસ્ત પ્રાણી નિરોગી થઈ શકતો નથી.” ૨

સમાશ્રિતસ્તારકબુદ્ધિતો યો,

યસ્યાસ્ત્યહો મજ્જયિતા સ એવ ।

ઓઘં તરીતા વિષમં કથં સ,

તથૈવ જન્તુઃ કુગુરોર્ભવાબ્ધિમ્ ॥૩॥ ઉપજાતિ.

“આ પુરુષ તરવાને સમર્થ છે. એવી બુદ્ધિથી જેનો આશ્રય કરનારનો જ્યારે આશ્રય આપનાર જ ડૂબાવનાર થાય ત્યારે પછી આ આકરો (અથવા

ચપળ) પ્રવાહ તે પ્રાણી કેવી રીતે તરી શકશે ? તેવી જ રીતે કુગુરુ આ પ્રાણીને સંસાર સમુદ્રથી કેવી રીતે તારશે ?” ૩.

ગજાશ્વપોતોક્ષરથાન્ યથેષ્ટપદા-
પ્ત્યે ભદ્ર ! નિજાન્ પરાન્ વા ।
ભજન્તિ વિજ્ઞાઃ સુગુણાન્ ભજૈવં,
શિવાય શુદ્ધાન્ ગુરુદેવધર્માન્ ॥૪॥ ઉપેન્દ્રવજ્રા.

“હે ભદ્ર ! જેવી રીતે ડાહ્યા પ્રાણીઓ ઈચ્છિત જગ્યાએ પહોંચવા સારૂ પોતાનાં અથવા પારકાં હાથી, ઘોડા, વહાણ, બળદ, અને રથો સરસ જોઈને રાખી લે છે તેવી જ રીતે મોક્ષ મેળવવા શુદ્ધ દેવ-ગુરુ-ધર્મને ભજ.” ૪.

ફલાદ્ વૃથાઃ સ્યુઃ કુગુરૂપદેશતઃ,
કૃતા હિ ધર્માર્થમપીહ સૂદ્યમાઃ ।
તદ્ દૃષ્ટિરાગં પરિમુચ્ય ભદ્ર હે !,
ગુરું વિશુદ્ધં ભજ ચેદ્ધિતાર્થ્યસિ ॥૫॥ વંશસ્થ.

“સંસાર યાત્રામાં કુગુરુના ઉપદેશથી ધર્મે માટે કરેલા મોટા પ્રયાસ પણ ફળની બાબતમાં જોઈએ તો વૃથા નીવડે છે. તેટલા માટે હે ભાઈ ! જો તું હિતની ઈચ્છા રાખતો હોય તો દષ્ટિરાગ પડતો મૂકીને અત્યંતશુદ્ધ ગુરુને ભજ.” ૫.

न्यस्ता मुक्तिपथस्य वाहकतया श्रीवीर ! ये प्राक् त्वया, लुण्टाकास्त्वहतेऽभवन् बहुतरास्त्वच्छसने ते कलौ । बिभ्राणा यतिनाम तत्तनुधियां मुष्णन्ति पुण्यश्रियः, पुत्कुर्मः किमराजके ह्यपि तलारक्षा न किं दस्यवः ? ॥६॥ शार्दूलविक्रीडितम्.

“હે વીરપરમાત્મા ! મોક્ષમાર્ગના વહન કરનારા તરીકે (સાર્થવાહ તરીકે) જેને તેં પૂર્વે મૂક્યા હતા, (સ્થાપિત કર્યા હતા) તેઓ કળિકાળમાં, તારી ગેરહાજરીમાં, તારા શાસનનાં મોટા હુંટારા થઈ પડ્યા છે. તેઓ યતિનું નામ ધારણ કરીને અલ્પબુદ્ધિવાળા પ્રાણીઓની પુણ્યલક્ષ્મી ચોરી લે છે.

અમારે તે હવે શું પોકાર કરવો ? ધણી વગરનું રાજ્ય
હોય ત્યાં કોટવાળ પણ શું ચોર નથી થયા ?” ૬.

માદ્યસ્યશુદ્ધૈર્ગુરુદેવધર્મે-

ર્થિગ્ દૃષ્ટિરાગેણ ગુણાનપેક્ષઃ ।

અમુત્ર શોચિષ્યસિ તત્ફલે તુ,

કુપથ્યભોજીવ મહામયાર્તઃ ॥૭॥ ઉપજાતિ.

“દૃષ્ટિરાગથી ગુણની અપેક્ષા વગર તું અશુદ્ધ
દેવ-ગુરુ-ધર્મ પ્રત્યે હર્ષ બતાવે છે તે માટે તને
ધિક્કાર છે ! જેવી રીતે કુપથ્ય ભોજન કરનાર
મહાપીડા પામીને હેરાન થાય છે. તેવી જ રીતે
આવતા ભવમાં તું તે (કુદેવ-કુગુરુ, ધર્મસેવન)નું ફળ
પામીને શોચ કરીશ.” ૭.

નામ્નં સુસિક્તોઽપિ દદાતિ નિમ્બકઃ,

પુષ્ણ રસૈર્વન્ધ્યગવી પયો ન ચ ।

દુઃસ્થો નૃપો નૈવ સુસેવિતઃ શ્રિયં,

ધર્મ શિવં વા કુગુરુર્ન સંશ્રિતઃ ॥૮॥ ઇન્દ્રવંશા.

“સારી રીતે સીંચેલો પણ લીંબડો કેરી આપતો નથી, (શેરડી, ઘી, તેલ વગેરે) રસ ખવરાવીને પુષ્ટ કરેલી વંધ્યા ગાય દૂધ દેતી નથી, (રાજ્યભ્રષ્ટતા જેવા) ખરાબ સંજોગોમાં આવેલા રાજાની સારી રીતે સેવા કરી હોય તો પણ તે લક્ષ્મી આપી ન્યાલ કરતો નથી, તેવી જ રીતે, કુગુરુનો આશ્રય કરવાથી તે શુદ્ધ ધર્મ અને મોક્ષ આપી અપાવી શકતા નથી.” ૮.

कुलं न जातिः पितरौ गणो वा,
विद्या च बन्धुः स्वगुरुर्धनं वा ।

हिताय जन्तोर्न परं च किञ्चित्,

किन्त्वाहताः सद्गुरुदेवधर्माः ॥९॥ उपजाति.

“કુલ, જાતિ, મા-બાપ, મહાજન, વિદ્યા, સગાં, સંબંધીઓ, કુળગુરુ અથવા પૈસા કે બીજી કોઈ પણ વસ્તુ આ પ્રાણીના હિતને માટે થતી નથી. પરંતુ, આદરેલા (આરાધન કરેલા) શુદ્ધ દેવ-ગુરુ અને ધર્મ જ હિત કરનાર થાય છે.” ૯.

માતા પિતા સ્વઃ સુગુરુશ્ચ તત્ત્વા-
ત્પ્રબોધ્ય યો યોજતિ શુદ્ધધર્મે ।

ન તત્સમોઽરિઃ ક્ષિપતે ભવાબ્ધૌ,
યો ધર્મવિધ્નાદિકૃતેશ્ચ જીવમ્ ॥૧૦॥ ઉપજાતિ.

“જે ધર્મનો બોધ આપીને શુદ્ધધર્મમાં જોડે તે જ તત્ત્વથી ખરેખરાં મા-બાપ, તે જ ખરેખરાં પોતાના હિતસ્વી અને તે જ સુગુરુ સમજવા, જે આ જીવને સુકૃત્ય અથવા ધર્મના વિષયમાં અંતરાય કરીને સંસાર સમુદ્રમાં ફેંકી દે છે, તેના સરખો કોઈ દુશ્મન નથી.” ૧૦.

દાક્ષિણ્યલજ્જે ગુરુદેવપૂજા,
પિત્રાદિભક્તિઃ સુકૃતાભિલાષઃ ।

પરોપકારવ્યવહારશુદ્ધી,
નૃણામિહામુત્ર ચ સંપદે સ્યુઃ ॥૧૧॥ ઉપજાતિ.

“દાક્ષિણ્યતા, લજ્જાળુપણું, ગુરુ અને દેવની પૂજા, મા-બાપ વગેરે વડીલ તરફ ભક્તિ, સારાં કાર્યો કરવાની અભિલાષા, પરોપકાર અને

વ્યવહારશુદ્ધિ મનુષ્યને આ ભવમાં અને પરભવમાં
સંપત્તિ આપે છે.” ૧૧.

જિનેષ્વભક્તિર્યમિનામવજ્ઞા,
કર્મસ્વૌચિત્યમધર્મસદ્ગઃ ।

પિત્રાદ્યુપેક્ષા પરબચ્ચનં ચ,
સૃજન્તિ પુંસાં વિપદઃ સમન્તાત્ ॥૧૨॥ ઉપજાતિ.

“જિનેશ્વર ભગવંત તરફ અભક્તિ
(આશાતના) સાધુઓની અવગણના, વ્યાપારાદિમાં
અનુચિત પ્રવૃત્તિ, અધર્મીનો સંગ, મા-બાપ વગેરેની
સેવા કરવામાં ઉપેક્ષા (બેદરકારી) અને પરવંચના
(બીજાને ઠગવું તે). આ સર્વ પ્રાણીને માટે ચોતરફથી
આપદાઓ ઉત્પન્ન કરે છે.” ૧૨.

ભક્ત્યૈવ નાર્ચસિ જિનં સુગુરોશ્ચ ધર્મં,
નાકર્ણયસ્યવિરતં વિરતીર્ન ધસ્તે ।

સાર્થં નિરર્થમપિ ચ પ્રચિનોષ્યધાનિ,
મૂલ્યેન કેન તદમુત્ર સમીહસે શમ્ ? ॥૧૩॥

વસંતતિલકા.

“હે ભાઈ ! તું ભક્તિથી શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા કરતો નથી, તેમજ સારા ગુરુમહારાજની સેવા કરતો નથી, નિરંતર ધર્મ સાંભળતો નથી, વળી વિરતિ (પાપથી પાછા હટવું- વ્રત-પચ્ચક્રાણ કરવાં તે) ને તો ધારણ પણ કરતો નથી, વળી પ્રયોજને કે વિનાપ્રયોજને પાપને પુષ્ટિ આપે છે. ત્યારે તું શું કિંમતે આવતા ભવમાં સુખ મેળવવાની ઈચ્છા રાખે છે ?” ૧૩.

चतुष्पदैः सिंह इव स्वजात्यैर्मिल-

निमांस्तारयतीह कश्चित् ।

सहैव तैर्मज्जति कोऽपि दुर्गे,

शृगालवच्चेत्यमिलन् वरं सः ॥૧૪॥ उपेन्द्रवज्रा.

“જેવી રીતે પોતાની જાતિના પ્રાણીઓને મળીને સિંહે તાર્યા હતા, તેવી રીતે કોઈક (સુગુરુ) પોતાના જાતિભાઈ (ભવ્ય પંચેન્દ્રિય) ને મળીને આ સંસાર સમુદ્રથી તારે છે, અને જેવી રીતે શિયાળ પોતાના જાતિભાઈઓની સાથે ડુબી મૂઓ, તેવી રીતે

કોઈક (કુગુરુ) પોતાની સાથે સર્વને નરકાદિ અનંત સંસારમાં ડુબાવે છે. માટે આવા શિયાળ જેવા પુરુષ તો ન મળ્યા હોય તો જ સારું.” ૧૪.

पूर्णे तटाके तृषितः सदैव,
भृतेऽपि गेहे क्षुधितः स मूर्खः ।

कल्पद्रुमे सत्यपि ही दरिद्रो,
गुर्वादियोगेऽपि हि यः प्रमादी ॥१५॥ उपजाति.

“ગુરુમહારાજ વગેરેની બરાબર જોગવાઈ છતાં પણ જે પ્રાણી પ્રમાદ કરે તે તળાવ પાણીથી ભરેલું છે, છતાં પણ તરસ્યો છે. (ધન-ધાન્યથી) ઘર ભરપૂર છે. છતાં પણ તે મૂર્ખ તો ભૂખ્યો છે. અને પોતાની પાસે કલ્પવૃક્ષ છે તો પણ તે તો દરિદ્ર જ છે.” ૧૫.

न धर्मचिन्ता गुरुदेवभक्ति-

येषां न वैराग्यलवोऽपि चित्ते ।

तेषां प्रसूक्लेशफलः पशूना-

मिवोद्भवः स्यादुदरभरीणाम् ॥१६॥ उपजाति.

“જે પ્રાણીને ધર્મસંબંધી ચિંતા, ગુરુ અને દેવ તરફ ભક્તિ અને વૈરાગ્યનો અંશ માત્ર પણ ચિત્તમાં હોય નહિ. તેવા પેટભરાઓનો જન્મ પશુની-પેટે જણનારીને ક્લેશ આપનારો જ છે.” ૧૬.

न देवकार्ये न च सङ्घकार्ये,
येषां धनं नश्चरमाशु तेषाम् ।
तदर्जनाद्यैर्वृजिनैर्भवाब्धौ,
पतिष्यतां किं त्ववलम्बनं स्यात् ॥१७॥ उपजाति.

“ધન-પૈસો એકદમ નાશવંત છે. આવા પૈસા જેની પાસે હોય છે તેઓ જો તેને દેવકાર્યમાં અથવા સંઘકાર્યમાં વાપરતા નથી તો તેઓને દ્રવ્ય મેળવવા માટે કરેલાં પાપોથી સંસાર સમુદ્રમાં પડતાં-પડતાં આધાર કોનો થશે ?” ૧૭.

૧૩. યતિશિક્ષોપદેશાધિકાર

તે તીર્ણા ભવવારિધિ મુનિવરાસ્તેભ્યો નમસ્કુર્મહે,
યેષાં નો વિષયેષુ ગૃધ્યતિ મનો નો વા કષાયૈઃ પ્લુતમ્।
રાગદ્વેષવિમુક્ પ્રશાન્તકલુષં સામ્યાપ્તશર્માદ્વયં,
નિત્યં खेलति चाप्तसंयमगुणाक्रीडे भजद्भावनाः ॥૧॥
શાર્દૂલવિક્રીડિતં.

“જે મહાત્માઓનું મન ઈંદ્રિયોના વિષયમાં આસક્ત થતું નથી, કષાયોથી વ્યાપ્ત થતું નથી, જે (મન) રાગ-દ્વેષ મુક્ત રહે છે, જેણે પાપ કાર્યોને શાંત પમાડ્યા છે, જેણે સમતા વડે અદ્વૈત સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે અને જે ભાવના ભાવતાં ભાવતાં આત્મસંયમ ગુણોરૂપી ઉદ્યાનમાં હંમેશા ખેલે છે - આવા પ્રકારનું જેનું મન થયેલું છે તે મહામુનિશ્વરો આ સંસારરૂપ સમુદ્ર તરી ગયા છે અને તેઓને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ.” ૧.

સ્વાધ્યાયમાધિત્સસિ નો પ્રમાદૈઃ,
 શુદ્ધા ન ગુપ્તીઃ સમિતિશ્ચ ધત્સે ।
 તપો દ્વિધા નાર્જસિ દેહમોહા-
 દલ્પેઽહિ હેતૌ દધસે કષાયાન્ ॥૨॥
 પરિષહાન્નો સહસે ન ચોપસર્ગાન્ન-
 શીલાઙ્ગધરોઽપિ ચાસિ ।
 તન્મોક્ષ્યમાણોઽપિ ભવાબ્ધિપારં,
 મુને ! કથં યાસ્યસિ વેષમાત્રાત્ ॥૩॥

ઉપજાતિ. (યુગ્મમ્)

“હે મુનિ ! તું વિકથાદિ પ્રમાદ કરીને
 સ્વાધ્યાય કરવા ઈચ્છતો નથી, વિષયાદિ પ્રમાદથી
 સમિતિ અને ગુપ્તિ પાળતો નથી, શરીર પર
 મમત્વથી બંને પ્રકારના તપ કરતો નથી. નજીવા
 કારણથી કષાય કરે છે, પરિષદ તથા ઉપસર્ગ સહન
 કરતો નથી, (અઢાર હજાર) શીલાંગ ધારણ કરતો
 નથી તે છતાં તું મોક્ષ મેળવવા ઈચ્છે છે, પણ હે

મુનિ ! વેશમાત્રથી સંસાર સમુદ્રનો પાર કેવી રીતે
પામીશ ?” ૨-૩.

આજીવિકાર્થમિહ યદ્યતિવેષમેષ,

ધત્સે ચરિત્રમમલં ન તુ કષ્ટભીરુઃ ।

તદ્વેત્સિ કિં ન બિભેતિ જગજ્જિઘૃક્ષુ-

મૃત્યુઃ કુતોઽપિ નરકશ્ચ ન વેષમાત્રાત્ ॥૪॥

વસંતતિલકા.

“તું આજીવિકા માટે જ સંસારમાં યતિનો વેશ
ધારણ કરે છે પણ કષ્ટથી ડરી જઈને શુદ્ધ ચારિત્ર
પાળતો નથી. પણ તને ખબર નથી કે તમામ જગત્
ને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળું મૃત્યુ અને નરક કાંઈ
કોઈપણ પ્રાણીના વેષ ઉપરથી ડરી જતાં નથી.” ૪.

વેષેણ માદ્યસિ યતેશ્ચરણં વિનાત્મન્ !,

પૂજાં ચ વાઙ્મસિ જનાદ્બુદ્ધોપધિં ચ ।

મુગ્ધપ્રતારણભવે નરકેઽસિ ગન્તા,

ન્યાયં બિભર્ષિ તદજાગલકર્તરીયમ્ ॥૫॥

વસંતતિલકા.

“હે આત્મન્ ! તું વર્તન (ચરિત્ર) વગર માત્ર
 યતિના વેશથી જ મક્કમ રહે છે (અહંકાર કરે છે)
 અને વળી લોકોની પૂજાની અપેક્ષા રાખે છે અને
 અનેક પ્રકારે વસ્ત્ર-પાત્રાદિ ઉપધિ મેળવવાની ઈચ્છા
 રાખે છે, તેથી ભોળા વિશ્વાસ રાખનારા લોકોને
 છેતરવાથી પ્રાપ્ત કરેલ નરકમાં તું જરૂર જવાનો છે
 એમ લાગે છે. ખરેખર ! તું ‘અજ્ઞાગણ કર્તરીન્યાય’
 ધારણ કરે છે.” પ.

જાનેઽસ્તિ સંયમતપોભિરમીભિરાત્મ-
 નસ્ય પ્રતિગ્રહભરસ્ય ન નિષ્ક્રયોઽપિ ।
 કિં દુર્ગતૌ નિપતતઃ શરણં તવાસ્તે-
 સૌખ્યઞ્ચ દાસ્યતિ પરત્ર કિમિત્યવેહિ ॥૬॥

વસંતતિલકા.

“મારા જાણવા પ્રમાણે હે આત્મન્ ! આવા
 પ્રકારના સંયમ અને તપથી તો (ગૃહસ્થ પાસેથી-
 લીધેલાં પાત્ર, ભોજન વગેરે) વસ્તુઓનું ભાડું પણ
 પૂરું થતું નથી. ત્યારે દુર્ગતિમાં પડતાં તને શું શરણ

થશે ? અને પરલોકમાં સુખ કોણ આપશે ? તેનો વિચાર કર.” ૬.

किं लोकसत्कृतिनमस्करणार्चनाद्यै,
रे मुग्ध ! तुष्यसि विनापि विशुद्धयोगान् ।
कृन्तन् भवान्धुपतने तव यत्प्रमादो,
बोधिद्रुमाश्रयमिमानि करोति पर्शून् ॥७॥

વસંતતિલકા.

“તારા ત્રિકરણ યોગ વિશુદ્ધ નથી છતાં પણ લોકો તારો આદર સત્કાર કરે, તને નમસ્કાર કરે અથવા તારી પૂજા સેવા કરે ત્યારે હે મૂઢ ! તું શા માટે સંતોષ માને છે ? સંસાર સમુદ્રમાં પડતા તને આધાર ફક્ત બોધિવૃક્ષનો છે, તે ઝાડને કાપી નાખવામાં નમસ્કારાદિથી થતો સંતોષાદિ પ્રમાદ આ (લોક-સત્કાર) વગેરેને) કુહાડા બનાવે છે.” ૭.

गुणांस्तवाश्रित्य नमन्त्यमी जना,
ददत्युपध्यालयभैक्ष्यशिष्यकान् ।

વિના ગુણાન્ વેષમૃષેર્બિર્ભર્ષિ ચેત્,
તતષ્ટકાનાં તવ ભાવિની ગતિઃ ॥૮॥ વંશસ્થવિલ.

“આ લોક તારા ગુણોને આશ્રયીને તને નમે
છે અને ઉપધિ, ઉપાશ્રય, આહાર અને શિષ્યો તને
આપે છે. હવે જો ગુણ વગર ઋષિ (યતિ) નો વેશ તું
ધારણ કરતો હોઈશ તો ઠગના જેવી તારી ગતિ
થશે.” ૮.

નાજીવિકા પ્રણયિનીતનયાદિચિન્તા,
નો રાજમીશ્વ ભગવત્સમયં ચ વેત્સિ ।
શુદ્ધે તથાપિ ચરણે યતસે ન ભિક્ષો !
તત્તે પરિગ્રહભરો નરકાર્થમેવ ॥૯॥ વસંતતિલકા.

“તારે આજીવિકા સ્ત્રી, પુત્ર વગેરેની ચિંતા
નથી, રાજ્ય તરફની બીક નથી, અને ભગવાનનાં
સિદ્ધાંતો તું જાણે છે. અથવા સિદ્ધાંતના પુસ્તકો તારી
પાસે છે. છતાં પણ હે યતિ ! જો તું શુદ્ધ ચારિત્ર માટે
યત્ન કરીશ નહિ તો પછી તારી પાસેની વસ્તુઓનો

ભાર(પરિગ્રહ) નરક માટે જ છે.” ૯.

સાસ્ત્રજ્ઞોઽપિ ધૃતવ્રતોઽપિ ગુહિણીપુત્રાદિબન્ધોઽજિજ્ઞતો-
ઽપ્યક્ષી યદ્યતતે પ્રમાદવશગો ન પ્રેત્યસૌખ્યશ્રિયે ।
તન્મોહાદ્વિષતસ્ત્રિલોકજયિનઃ કાચિત્પરા દુષ્ટતા,
બદ્ધાયુષ્કતયા સ વા નરપશુર્નૂનં ગમી દુર્ગતૌ ॥૧૦॥
શાર્દૂલવિક્રીડિતં

“શાસ્ત્રનો જાણનારો હોય, વ્રત ગ્રહણ કરેલાં
હોય. તથા, સ્ત્રી, પુત્ર વગેરેના બંધનથી મુક્ત હોય,
છતાં પ્રમાદને વશ પડીને પરલૌકિક સુખરૂપ લક્ષ્મી
માટે આ પ્રાણી કાંઈ યત્ન કરતો નથી. તેમાં ત્રણ
લોકને જીતનાર મોહ નામના શત્રુની કોઈ અવાચ્ય
દુષ્ટતા કારણરૂપ હોવી જોઈએ અથવા તો તે નરપશુ
અગાઉ આયુષ્ય બાંધેલ હોવાને લીધે જરૂર દુર્ગતિમાં
જનાર હોવો જોઈએ.” ૧૦.

उच्चारयस्यनुदिनं न करोमि सर्वं,
सावद्यमित्यसकृदेतदथो करोषि ।

નિત્યં મૃષોક્તિજિનવચ્છનભારિતાત્તત્,
સાવદ્યતો નરકમેવ વિભાવયે તે ॥૧૧॥

વસંતતિલકા

“તું હંમેશાં દિવસ અને રાતમાં થઈ નવ વાર
કરેમિભંતેનો પાઠ ઉચ્ચરતાં બોલો છે કે હું સાવધ
કામ નહીં કરું. અને પાછો વારંવાર તે જ કર્યા કરે
છે. આ સાવધકર્મો કરી તું ખોટું બોલનાર થવાથી
પ્રભુને પણ છેતરનાર છે. અને તે પાપના ભારથી
ભારે થયેલા તારે માટે તો નરક જ છે એમ હું ધારું
છું.” ૧૧

વેષોપદેશાદ્યુપધિપ્રતારિતા,

દદત્યમ્મીષ્ટાનૃજવોઽધુના જનાઃ ।

મુદ્ધક્ષે ચ શેષે ચ સુખં વિચેષ્ટસે,

ભવાન્તરે જ્ઞાસ્યસિ તત્ફલં પુનઃ ॥૧૨॥ ઉપજાતિ.

“વેશ, ઉપદેશ અને કપટથી છેતરાયેલા ભદ્રક
લોકો તને હાલ વાંછિત વસ્તુઓ આપે છે, તું સુખે
ખાય છે, સુવે છે અને ફરતો ફરે છે, પણ આવતા

ભવે તેનાં ફળ જાણીશ.” ૧૨.

આજીવિકાદિવિવિધાર્તિભૃશાનિશાર્તાઃ,

કૃચ્છ્રેણ કેઽપિ મહતૈવ સૃજન્તિ ધર્માન્ ।

તેભ્યોઽપિ નિર્દય ! જિઘૃક્ષસિ સર્વમિષ્ટં,

નો સંયમે ચ યતસે ભવિતા કથં હી ? ॥૧૩॥

વસંતતિલકા.

“આજીવિકા ચલાવવા વગેરે અનેક પ્રકારની પીડાઓથી રાત-દિવસ બહુ હેરાન થતા કેટલાક ગૃહસ્થો મહામુશ્કેલીથી ધર્મકાર્યો કરતા હોય છે, તેઓ પાસેથી પણ હે દયાહીન ચિત ! તું તારી સર્વ ઈષ્ટ વસ્તુઓ મેળવવા ઈચ્છા રાખે છે અને સંયમમાં યત્ન કરતો નથી, ત્યારે તારું શું થશે ?” ૧૩.

આરાધિતો વા ગુણવાન્ સ્વયં તન્,

ભવાબ્ધિમસ્માનપિ તારયિષ્યતિ ।

શ્રયન્તિ તે ત્વામિતિ ભૂરિભક્તિભિઃ,

ફલે તવૈષાં ચ કિમસ્તિ નિર્ગુણ ? ॥૧૪॥ ઉપજાતિ.

“આ ગુણવાન પુરુષની આરાધના કરી હોય

તો તે ભવસમુદ્ર તરે ત્યારે આપણને પણ તારશે
એવા પ્રકારની બહુ ભક્તિથી ઘણા માણસો તારો
આશ્રય કરે છે. તેથી હે નિર્ગુણ ! તને અને તેઓને
શું લાભ છે ?” ૧૪.

स्वयं प्रमादैर्निपतन् भवाम्बुधौ,
कथं स्वभक्तानपि तारयिष्यसि ? ।

પ્રતારયન્ સ્વાર્થમૃજૂન્ શિવાર્થિનઃ,
સ્વતોઽન્તશ્ચૈવ વિલુપ્યસેઽસા ॥૧૫॥ વંશસ્થવિલ.

“તું પોતે પ્રમાદ વડે સંસાર સમુદ્રમાં પડતો
જાય છે ત્યાં પોતાના ભક્તોને તું કેવી રીતે
તારવાનો ! બિચારા મોક્ષાર્થી સરળ જીવોને પોતાના
સ્વાર્થ માટે છેતરીને પોતાથી અને અન્યદ્વારા પાપવડે
તું ખરડાય છે.” ૧૫.

गृह्णासि शय्याहृति पुस्तकोपधीन्,
सदा परेभ्यस्तपसस्त्विदं स्थितिः ।

તત્તે પ્રમાદાદ્ધરિતાત્પ્રતિગ્રહૈ-

ऋणार्णमग्नस्य परत्र का गतिः ? ॥૧૬॥ ઉપજાતિ.

“તું બીજાઓ પાસેથી વસતિ, આહાર, પુસ્તક અને ઉપધિ ગ્રહણ કરે છે એ સ્થિતિ તો તપસ્વી લોકોની (શુદ્ધ ચારિત્રવાળાઓની) છે. તું તે વસ્તુઓનો સ્વીકાર કરીને પાછો પ્રમાદવશ પડી જાય છે, ત્યારે મોટા દેવામાં ડૂબેલા તારી પરભવે શી ગતિ થશે ?” ૧૬.

न कापि सिद्धिर्न च तेऽतिशायि,
मुने ! क्रियायोगतपः श्रुतादि ।

तथाऽप्यहङ्कारकदर्थितस्त्वं,

ख्यातीच्छया ताम्यसि धिङ्-मुधा किम् ? ॥૧૭॥

उपजाति.

“હે મુનિ ! તારામાં કોઈ ખાસ પ્રકારની સિદ્ધિ નથી, ઊંચા પ્રકારની ક્રિયા નથી, નથી યોગ, તપસ્યા કે જ્ઞાન છતાં પણ અહંકારથી કદર્થના પામેલો પ્રસિદ્ધિ પામવાની ઈચ્છાથી હે અધમ ! તું નકામો પરિતાપ શા માટે કરે છે ?” ૧૭.

હીનોઽપ્યરે ભાગ્યગુણૈર્મુધાત્મન્ !,

વાઙ્મંસ્તવાર્ચાદ્યનવાપ્નવંશ્ચ ।

ઈર્ષ્યન્ પરેભ્યો લભસેઽતિતાપ-

મિહાપિ યાતા કુગતિં પરત્ર ॥૧૮॥ ઉપજાતિ.

“હે આત્મન્ ! તું નિષ્પુણ્યક છે છતાં પણ પૂજા વગેરેની ઈચ્છા રાખે છે અને તે મળતાં નથી ત્યારે બીજા ઉપર દ્વેષ કરે છે. તેથી આ ભવમાં બળતરા વહોરી લે છે અને પરભવે કુગતિમાં જવાનો છે.”

૧૮.

ગુણૈર્વિહીનોઽપિ જનાનતિસ્તુતિ-

પ્રતિગ્રહાન્ યન્મુદિતઃ પ્રતીચ્છસિ ।

લુલાયગોઽશ્વોષ્ટ્રઘ્નરાદિજન્મભિ-

ર્વિના તતસ્તે ભવિતા ન નિષ્ક્રયઃ ॥૧૯॥ વંશસ્થ.

“તું ગુણ વિનાનો છે છતાં પણ લોકો તરફથી વંદન, સ્તુતિ, આહાર, પાણીનું ગ્રહણ વગેરે ખુશ થઈને મેળવવા ઈચ્છા રાખે છે. પણ યાદ રાખજે કે પાડા, ગાય, ઘોડા, ઊંટ, કે ગધેડાના જન્મ લીધા

વગર તું તે દેવામાંથી છૂટી શકીશ નહીં.” ૧૯.

ગુણેષુ નોદ્યચ્છસિ ચેન્મુને ! તતઃ,

પ્રગીયસે ચૈરપિ વન્દ્યસેઽર્ચ્યસે ।

જુગુપ્સિતાં પ્રેત્ય ગતિં ગતોઽપિ-

તૈર્હસિષ્યે ચાભિભવિષ્યસેઽપિ વા ॥૨૦॥

વંશસ્થવિલ.

“હે મુનિ ! જો તું ગુણ મેળવવા યત્ન કરતો નથી તો પછી જેઓ તારી ગુણસ્તુતિ કરે છે, તને વાંદે છે અને પૂજે છે તેઓ જ જ્યારે તું કુગતિમાં જઈશ ત્યારે તને ખરેખર હસશે અથવા તારો પરાભવ કરશે.” ૨૦.

દાનમાનનુતિવન્દનાપરૈર્મોદસે-

નિકૃતિરઙ્ગિતૈર્જનૈઃ ।

ન ત્વવૈષિ સુકૃતસ્ય ચેલ્લવઃ,

કોઽપિ સોઽપિ તવ લુપ્ત્યતે હિ તૈઃ ॥૨૧॥ સ્થોદ્ધતા.

તારી કપટજાળથી રંજન પામેલા લોકો તને દાન આપે, માન આપે, નમસ્કાર કરે કે વંદન કરે

ત્યારે તું રાજી થાય છે, પણ તું જાણતો નથી કે તારી પાસે એક લેશ સુકૃત્ય હશે તે પણ તેઓ લૂંટી જાય છે.” ૨૧

ભવેદ્ગુણી મુગ્ધકૃતૈર્ન હિ સ્તવૈર્ન-

ખ્યાતિદાનાર્ચનવન્દનાદિભિઃ ।

વિના ગુણાન્તો ભવદુઃખસંક્ષય-

સ્તતો ગુણાનર્જય કિં સ્તવાદિભિઃ ? ॥૨૨॥

ઉપજાતિ.

ભોલા જીવોએ કરેલી સ્તુતિથી કોઈ માણસ ગુણવાન થતો નથી, તેમજ પ્રખ્યાતિ પામવાથી અથવા દાન, અર્ચન અને પૂજન મેળવવાથી પણ કોઈ ગુણવાન થતો નથી, ગુણ વગર સંસારના દુઃખોનો ક્ષય થતો નથી તેટલા માટે હે ભાઈ ! ગુણ ઉપાર્જન કર. આ સ્તુતિ વગેરેથી શું લાભ ?” ૨૨.

અધ્યેષિ શાસ્ત્ર સદસદ્વિચિત્રા-

લાપાદિભિસ્તામ્યસિ વા સમાયૈઃ ।

येषां जनानामिह रञ्जनाय,

भवान्तरे ते क्व मुनि ! क्व च त्वम् ॥२३॥

उपजाति.

“જે મનુષ્યોનું મનોરંજન કરવા માટે તું સારાં અને ખરાબ અનેક પ્રકારનાં શાસ્ત્રો ભણે છે. અને માયાપૂર્વક વિચિત્ર પ્રકારનાં શાસ્ત્રો ભણે છે. અને માયાપૂર્વક વિચિત્ર પ્રકારનાં ભાષણોથી (કંઠશોષાદિ) ખેદ સહન કરે છે તેઓ ભવાંતરમાં ક્યાં જશે ? અને તું ક્યાં જઈશ ?” ૨૩.

परिग्रहं चेद्व्यजहा गृहादेस्तत्कि-

नु धर्मोपकृतिच्छलात्तम् ।

करोषि शय्योपधिपुस्तकादे-

र्गरोऽपि नामान्तरतोऽपि हन्ता ॥२४॥ उपेन्द्रवज्रा.

“ધર વગેરે પરિગ્રહને તેં તજી દીધા છે તો પછી ધર્મના ઉપકરણને બહાને શય્યા, ઉપધિ, પુસ્તક વગેરેનો પરિગ્રહ શા માટે કરે છે ? ઝેરને નામાંતર કર્યાથી પણ તે મારે છે.” ૨૪.

પરિગ્રહાત્સ્વીકૃતધર્મસાધના-

ભિધાનમાત્રાત્કિમુ મૂઢ ! તુષ્યસિ ? ।

ન વેત્સિ હેમ્નાપ્યતિભારિતા તરી,

નિમજ્જયત્યઙ્ગિનમમ્બુધૌ દ્રુતમ્ ॥૨૫॥ વંશસ્થ.

“હે મૂઢ ! ધર્મના સાધનને ઉપકરણાદિનું નામ માત્ર આપીને સ્વીકારેલા પરિગ્રહથી તું કેમ હર્ષ પામે છે ? શું તું જાણતો નથી કે વહાણમાં જો સોનાનો પણ અતિભાર ભર્યો હોય તો તે પણ બેસનાર પ્રાણીને તુરત જ સમુદ્રમાં બૂડાડે છે.” ૨૫.

યેઽહઃ કષાયકલિકર્મનિબન્ધભાજનં,

સ્યુઃ પુસ્તકાદિભિરપીહિતધર્મસાધનૈઃ ।

તેષાં રસાયનવૈરૈરપિ સર્પદામયૈ-

રાત્તાત્મનાં ગદહ્તેઃ સુખકૃત્તુ કિં ભવેત્ ? ॥૨૬॥

મૃદંગ.

“જેના વડે ધર્મ સાધનની વાંછા રાખી હોય એવાં પુસ્તકાદિ વડે પણ જે પ્રાણીઓ પાપ, કષાય, કંકાસ અને કર્મબંધ કરે ત્યારે તેઓને સુખનું સાધન

શું થાય ? જે પ્રાણીના વ્યાધિઓ ઉત્તમ પ્રકારનાં રસાયણોથી પણ ઉલટા વધારે પ્રસરતા જાય તેને વ્યાધિની શાંતિ માટે સાધન શું થઈ શકે ?” ૨૬.

રક્ષાર્થં खलु संयमस्य गदिता येऽर्था यतिनां जिनै-
र्वासः पुस्तकपात्रकप्रभृतयो धर्मोपकृत्यात्मकाः ।

मूर्छन्मोहवशात्त एव कुधियां संसारपाताय धिक् !,
स्वं स्वस्यैव वधाय शस्त्रमधियां यदुष्प्रयुक्तं भवेत्
॥२७॥ शार्दूलविक्रीडितं.

“વસ્ત્ર, પુસ્તક અને પાત્રાં વગેરે ધર્મોપકરણના પદાર્થો શ્રી તીર્થંકર ભગવાને સંયમની રક્ષા માટે યતિઓને બતાવ્યા છે તે છતાં મંદબુદ્ધિવાળા મૂઢ જીવો વધારે મોહમાં પડીને તેને સંસારમાં પાડવાના સાધનભૂત બનાવે છે. તેઓને ખરેખર ધિક્કાર છે ! મૂર્ખ માણસ વડે અકુશળતાથી વપરાયેલું શસ્ત્ર (હથિયાર) તેના પોતાના જ નાશનું નિમિત્ત થાય છે.” ૨૭.

સંયમોપકરણચ્છલાત્પરા-

ન્ધારયન્ યદસિ પુસ્તકાદિભિઃ ।

ગોસ્ત્રોષ્ટ્રમહિષાદિરૂપભૃત્ત-

ચ્ચિરં ત્વમપિ ભારયિષ્યસે ॥૨૮॥ સ્થોબ્ધતા.

“સંયમ ઉપકરણના બહાનાથી પુસ્તક વગેરે વસ્તુઓનો બીજા ઉપર તું ભાર મૂકે છે, પણ તે ગાય, ગધેડાં, ઊંટ, પાડા વગેરેનાં રૂપ તારી પાસે લેવરાવીને ઘણા કાલ પર્યંત તને ભાર વહન કરાવશે.” ૨૮.

વસ્ત્રપાત્રતનુપુસ્તકાદિનઃ,

શોભયા ન ચ્છલુ સંયમસ્ય સા ।

આદિમા ચ દદતે ભવં પરા,

મુક્તિમાશ્રય તદિચ્છયૈકિકામ્ ॥૨૯॥ સ્થોબ્ધતા.

“વસ્ત્ર, પાત્ર શરીર કે પુસ્તક વગેરેની શોભા કરવાથી કાંઈ સંયમની શોભા થતી નથી. પ્રથમ પ્રકારની શોભા (ભવ) વૃદ્ધિ આપે છે અને બીજા પ્રકારની શોભા મોક્ષ આપે છે. માટે આ બંનેમાંથી

તારી મરજી આવે તે એક શોભાનો આશ્રય કર
અથવા તે માટે વસ્ત્ર, પુસ્તક વગેરે શોભાનો ત્યાગ
કરીને હે યતિ ! મોક્ષ મેળવવાની ઈચ્છાવાળો પણ તું
સંયમની શોભામાં કેમ યત્ન કરતો નથી ?” ૨૯.

શીતાતપાદ્યાન્ મનાગપીહ,
પરીષદ્દાંશ્ચેત્ક્ષમસે વિસોદુમ્ ।

કથં તતો નારકગર્ભવાસ-

દુઃખાનિ સોઢાસિ ભવાન્તરે ત્વમ્ ? ॥૩૦॥ ઉપજાતિ.

“આ ભવમાં જરાય ઠંડી, તાપ વગેરે પરિષદો
સહન કરવાને શક્તિમાન્ થતો નથી. તો પછી
ભવાંતરમાં નારકીનાં તેમજ ગર્ભવાસનાં દુઃખો કેવી
રીતે સહન કરીશ ?” ૩૦.

મુને ! નર્કિ નશ્વરમસ્વદેહ-

મૃત્પિણ્ડમેનં સુતપોવ્રતાદ્યૈઃ ।

નિપીડ્ય મીતિર્ભવદુઃખરાશે-

ર્હિત્વાત્મસાચ્છૈવસુખં કરોષિ ? ॥૩૧॥ ઉપજાતિ.

“હે મુનિ ! આ શરીરરૂપી માટીનો પિંડ

નાશવંત છે અને પોતાનો નથી, તેને ઉત્તમ પ્રકારના
તપ અને વ્રતો કરીને પીડા આપી અનંતભવમાં પ્રાપ્ત
થનારાં દુઃખો દૂર કરી નાંખીને મોક્ષસુખને
આત્મસન્મુખ કેમ કરતો નથી ?” ૩૧.

यदत्र कष्टं चरणस्य पालने,

परत्र तिर्यङ्गनरकेषु यत्पुनः ।

तयोर्मिथः सप्रतिपक्षता स्थिता,

विशेषदृष्ट्याऽन्यतरं जहीहि तत् ॥३२॥ वंशस्थविल.

“ચારિત્ર પાળવામાં આ ભવમાં જે કષ્ટ પડે છે
અને પરભવમાં નારકી અને તિર્યચગતિમાં જે કષ્ટ
પડે છે તે બંનેને અરસપરસ પ્રતિપક્ષીપણું છે, માટે
સમજણ વાપરીને બેમાંથી એકને તજી દે.” ૩૨.

शमत्र यद्विन्दुरिव प्रमादजं,

परत्र यच्चाब्धिरिव द्युमुक्तिजम् ।

तयोर्मिथः सप्रतिपक्षता स्थिता,

विशेषदृष्ट्याऽन्यतरद्गृहाणतत् ॥३३॥ वंशस्थविल.

“આ ભવમાં પ્રમાદથી જે સુખ થાય છે તે

બિંદુ જેટલું છે અને પરભવમાં દેવલોક અને મોક્ષસંબંધી જે સુખ થાય છે તે સમુદ્ર જેટલું છે. આ બંને સુખને પરસ્પર પ્રતિપક્ષીપણું છે, માટે વિવેક વાપરીને બેમાંથી એકને તું ગ્રહણ કર.” ૩૩.

નિયંત્રણા યા ચરણેઽત્ર તિર્યક્-

સ્ત્રીગર્ભકુમ્ભીનરકેષુ યા ચ ।

તયોર્મિથઃ સપ્રતિપક્ષભાવા-

દ્વિશેષદૃષ્ટ્યાઽન્યતરાં ગૃહાણ ॥૩૪॥ ઉપજાતિ.

“ચારિત્ર પાળવામાં આ ભવમાં તારા પર નિયંત્રણા થાય છે. અને પરભવે તિર્યચગતિમાં, સ્ત્રીના ગર્ભમાં અથવા નારકીના કુંભીપાકમાં નિયંત્રણ (કષ્ટપરાધીનપણું) થાય છે, આ બંને નિયંત્રણાને પરસ્પર વિરોધ છે. માટે વિવેક વાપરીને બેમાંથી એકને ગ્રહણ કર.” ૩૪.

સહ તપોયમસંયમચન્ત્રણાં,

સ્વવશતાસહને હિ ગુણો મહાન્ ।

પરવશસ્ત્વતિ ભૂરિ સહિષ્યસે,
ન ચ ગુણં બહુમાપ્સ્યસિ કચ્છન ॥૩૫॥ દ્રુતવિલંબિત.

“તું તપ, યમ અને સંયનની નિયંત્રણા સહન કર.
પોતાને વશ રહીને (પરિષહાદિનું દુઃખ) સહન કરવામાં
મોટો ગુણ છે. પરવશ પડીશ ત્યારે તો દુઃખ બહુ ખમવું
પડશે. અને તેનું કાંઈ પણ ફળ થશે નહીં.” ઉપ.

અણીયસા સામ્યનિયન્ત્રણાભુવા,
મુનેઽત્ર કષ્ટેન ચરિત્રજેન ચ ।

યદિ ક્ષયો દુર્ગતિગર્ભવાસગા-

ઽસુખાવલેસ્તત્કિમવાપિ નાર્થિતમ્ ? ॥૩૬॥

વંશસ્થવિલ.

“સમતાથી અને નિયંત્રણા (પરિષહન
સહન)થી થયેલા થોડાં જ કષ્ટ વડે તેમજ ચારિત્ર
પાળવાને લીધે થયેલા થોડા કષ્ટ વડે જો દુર્ગતિમાં
જવાની અને ગર્ભવાસમાં રહેવાની પરંપરાનો ક્ષય
થઈ જતો હોય તો પછી શું ઈચ્છિત તું પામ્યો
નહીં?” ઉદ.

ત્યજ સ્પૃહાં સ્વઃ શિવશર્મલાભે,
સ્વીકૃત્ય તિર્યઙ્નરકાદિદુઃખમ્ ।

સુખાણુભિશ્ચેદ્વિષયાદિજાતૈઃ,

સંતોષ્યસે સંયમકષ્ટભીરુઃ ॥૩૭॥ ઉપજાતિ.

“સંયમ પાળવાનાં કષ્ટથી ડરી જઈને વિષય
કષાયથી થતાં અલ્પ સુખમાં જો તું સંતોષ પામતો
હોય તો પછી તિર્યંચ નારકીનાં આગામી દુઃખો
સ્વીકારીને સ્વર્ગ તેમજ મોક્ષ મેળવવાની ઇચ્છા તજી
દે.” ૩૭.

સમગ્રચિન્તાત્તિહ્તેરિહાપિ,

યસ્મિન્સુખં સ્યાત્પરમં રતાનામ્ ।

પરત્ર ચેન્દ્રાદિમહોદયશ્રીઃ,

પ્રમાદ્યસીહાપિ કથં ચરિત્રે ? ॥૩૮॥ ઉપજાતિ.

“ચારિત્રથી આ ભવમાં સર્વ પ્રકારની ચિંતા
અને મનની આધિનો નાશ થાય છે તેથી તેમાં જેને
લય લાગી હોય તેઓને મોટું સુખ થાય છે અને
પરભવમાં ઇન્દ્રાસન કે મોક્ષની મહાલક્ષ્મી મળે છે.

આ પ્રમાણે છે છતાં પણ આ ચારિત્રમાં શા માટે પ્રમાદ કરે છે ?” ૩૮.

મહાત્મપોધ્યાનપરીષદાદિ,

ન સત્ત્વસાધ્યં યદિ ધર્તુમીશઃ ।

તદ્ભાવનાઃ કિં સમિતીશ્ચ ગુપ્તી-

ર્ધત્સે શિવાર્થિન્ન મનઃ પ્રસાધ્યાઃ ॥૩૯॥ ઉપજાતિ.

“ઉગ્ર તપસ્યા, ધ્યાન, પરિષદ વગેરે સત્ત્વથી સાધી શકાય તેવા છે તે સાધવાને તું શક્તિવાન ન હો તો પણ ભાવના સમિતિ અને ગુપ્તિ જે મનથી જ સાધી શકાય તેમ છે તેને હે મોક્ષાર્થી ! તું કેમ ધારણ કરતો નથી ?” ૩૯.

અનિત્યતાદ્યા ભજ ભાવનાઃ સદા,

યતસ્વ દુસાધ્યગુણેઽપિ સંયમે ।

જિઘત્સયા તે ત્વરતે હ્યયં યમઃ,

શ્રયન્ પ્રમાદાન્ન ભવાદ્વિભેષિ કિમ્ ? ॥૪૦॥

વંશસ્થલવિલ.

“અનિત્યપણું વગેરે સર્વ ભાવનાઓ નિરંતર

ભાવ, જે સંયમના (મૂળ તથા ઉત્તર) ગુણો મુશ્કેલીથી સાધી શકાય છે તેમાં યત્ન કર. આ યમ તને ખાઈ જવા માટે ઉતાવળ કરે છે ત્યારે પ્રમાદનો આશ્રય કરતી વખતે તું શું સંસાર ભ્રમણથી બીતો નથી ?” ૪૦.

હતં મનસ્તે કુવિકલ્પજાલૈ-

ર્વચોઽપ્યવદ્યૈશ્ચ વપુઃ પ્રમાદૈઃ ।

લબ્ધીશ્ચ સિદ્ધીશ્ચ તથાપિ વાઙ્મન,

મનોરથૈરેવ હ્રા હતોઽસિ ॥૪૧॥ ઉપજાતિ.

“તારું મન ખરાબ વિકલ્પોથી હણાયેલું છે, તારાં વચન અસત્ય અને કઠોર ભાષણથી ખરડાયાં છે અને તારું શરીર પ્રમાદથી બગડ્યું છે, છતાં પણ તું લબ્ધિ અને સિદ્ધિની વાંછા કરે છે. ખરેખર ! તું (મિથ્યા) મનોરથોથી હણાયો છે.” ૪૧.

મનોવશસ્તે સુખદુઃખસદ્ગમો,

મનો મિલેદ્યૈસ્તુ તદાત્મકં ભવેત્ ।

પ્રમાદચોરૈરિતિ વાર્યતાં મિલ-

ચ્છીલાદ્ગમિત્રૈરનુષજ્જયાનિશમ્ ॥૪૨॥ વંશસ્થ.

“તને સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિ થવી તે તારા મનને વશ છે. મન જેની સાથે મળે છે તેની સાથે એકાકાર-એકમેક થઈ જાય છે. તેથી પ્રમાદરૂપ ચોરને મળતાં મનને રોકી રાખ-અટકાવ અને શીલાંગરૂપ મિત્રોની સાથે તેને નિરંતર જોડ્યા કર.” ૪૨.

ધ્રુવઃ પ્રમાદૈર્ભવવારિધૌ મુને !

તવ પ્રપાતઃ પરમત્સરઃ પુનઃ ।

ગલે નિબદ્ધોરુશિલોપમોઽસ્તિ,

ચેત્કથં તદોન્મજ્જનમપ્યવાપ્સ્યસિ ॥૪૩॥ વંશસ્થ.

“હે મુનિ ! તુ પ્રમાદ કરે છે. તેને લીધે સંસાર સમુદ્રમાં તારો પાત તો જાણે નક્કી જ છે. પણ વળી પાછો બીજા ઉપર મત્સર કરે છે તે ગળે બાંધેલી મોટી શિલા જેવો છે. ત્યાર પછી તો તું તેમાંથી ઊંચો પણ કેવી રીતે આવી શકીશ ?” ૪૩.

મહર્ષય કેઽપિ સહન્યુદીર્યા-

પ્યુગ્રાતપાદીન્યદિ નિર્જરાર્થમ્ ।

કષ્ટં પ્રસન્નગતમપ્યણીયોઽપિચ્છન્-

શિવં કં સહસે ન ભિક્ષો ! ॥૪૪॥ ઉપજાતિ.

“જ્યારે મોટા ઋષિમુનિઓ કર્મની નિર્જરા માટે ઉદીરણ કરીને પણ આતાપનાદિ સહન કરે છે. તો તું મોક્ષની ઈચ્છા રાખે છે ત્યારે પોતાની મેળે પ્રાપ્ત થયેલાં અત્યંત અલ્પ કષ્ટને પણ હે સાધુ ! કેમ સહન કરતો નથી ?” ૪૪.

યો દાનમાનસ્તુતિવન્દનાભિ-

ર્ન મોદતેઽન્યૈર્ન તુ દુર્મનાયતે ।

અલાભલાભાદિપરીષહાન્ સહન્,

યતિઃ સ તત્ત્વાદપરો વિડમ્બકઃ ॥૪૫॥ ઇન્દ્રવંશા.

“જે પ્રાણી દાન-માન (સત્કાર) સ્તુતિ અને નમસ્કારથી ખુશી થઈ જતો નથી અને તેથી વિપરીતથી (અસત્કાર વિ.થી) નાખુશ થતો નથી અને અલાભ વગેરે પરિષહોને સહન કરે છે તે

પરમાર્થથી યતિ છે બાકી બીજાઓ તો વેશ વિડંબક છે.” ૪૫.

દધદ્ ગૃહસ્થેષુ મમત્વબુદ્ધિ,
તદીયતપ્ત્યા પરિતપ્યમાનઃ ।

અનિવૃતાન્તઃ કરણઃ સદા સ્વૈ-

સ્તેષાં ચ પાપૈર્મ્રમિતા ભવેઽસિ ॥૪૬॥ ઉપજાતિ.

“ગૃહસ્થ ઉપર મમત્વબુદ્ધિ રાખવાથી અને તેઓનાં સુખ-દુઃખની ચિંતાવડે તપવાથી તારું અંતઃકરણ સર્વદા વ્યાકુળ રહેશે, અને તારાં અને તેઓનાં પાપથી તું સંસારમાં રખડ્યા કરીશ.” ૪૬.

ત્યક્ત્વા ગૃહં સ્વં પરગેહચિન્તા-

તપ્તસ્ય કો નામ ગુણસ્તવર્ષે ? ।

આજીવિકાસ્તે યતિવેષતોઽત્ર,

સદુર્ગતિઃ પ્રેત્ય તુ દુર્નિવારા ॥૪૭॥ ઉપજાતિ.

“પોતાનું ઘર ત્યજીને પારકા ઘરની ચિંતાથી પરિતાપ પામતા હે ઋષિ ! તને શો લાભ થવાનો છે ? (બહુ તો) યતિના વેષથી આ ભવમાં તારી

આજીવિકા (મુખે) ચાલશે પણ પરભવમાં મહા
માઠી દુર્ગતિ અટકાવી શકાશે નહિ.” ૪૭.

કુર્વે ન સાવદ્યમિતિ પ્રતિજ્ઞાં,
વદન્નકુર્વન્નપિ દેહમાત્રાત્ ।

શય્યાદિકૃત્યેષુ નુદન્ ગૃહસ્થાન્,
હૃદા ગિરા વાસિ કથં મુમુક્ષુઃ ? ॥૪૮॥ ઉપજાતિ.

“હું સાવધ કરીશ નહિ એવી પ્રતિજ્ઞાનું
દરરોજ ઉચ્ચારણ કરે છે છતાં શરીર માત્રથી જ
સાવધ કરતો નથી. અને શય્યા વગેરે કામોમાં તો
મન અને વચનથી ગૃહસ્થોને પ્રેરણા કર્યા છે. ત્યારે
તું મુમુક્ષુ શેનો ?” ૪૮.

કથં મહત્ત્વાય મમત્વતો વા,
સાવદ્યમિચ્છસ્યપિ સઙ્ગલોકે ।

ન હેમમય્યપ્યુદરે હિ શસ્ત્રી,

ક્ષિપ્તા ક્ષણોતિ ક્ષણતોઽપ્યસૂન્ કિમ્ ? ॥૪૯॥

ઉપજાતિ.

“મહત્વતા માટે અથવા મમત્વથી સંઘ-

લોકોમાં પણ સાવધ વાંછે છે ? પણ શું સોનાના છરી
હોય તો પેટમાં મારવામાં આવે ત્યારે એક
ક્ષણવારમાં પ્રાણનો નાશ કરતી નથી ?” ૪૯.

રઢ્ઢઃ કોઽપિ જનાભિભૂતિપદવીં

ત્યક્ત્વા પ્રસાદગુરો-

વેષં પ્રાપ્ય યતેઃ કથચ્છન

કિયચ્છાસ્ત્રપદં કોઽપિ ચ ।

મૌઁઁર્યાદિવશીકૃતર્જુજનતાદાનાર્ચનૈર્ગર્વભાગ્-

આત્માનં ગણયન્નેન્દ્રમિવ

ઘિગ્ગન્તા દ્રુતં દુર્ગતૌ ॥૫૦॥ શાર્દૂલવિક્રીડિતં

“કોઈ ગરીબ-રાંક માણસ લોકોના
અપમાનને યોગ્ય સ્થાનક તજી દઈને ગુરુ-
મહારાજની કૃપાથી મુનિનો વેષ પામે છે. કાંઈક
શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરે છે. અને કોઈ પદવી મેળવે છે
ત્યારે પોતાના વાચાલપણાથી ભદ્રકલોકોને વશ
કરીને તે રાગી લોકો જે દાન કે પૂજા કરે છે તેથી પોતે
ગર્વ માને છે અને પોતાની જાતને રાજા જેવી ગણે છે.

આવાઓને ખરેખર ધિક્કાર છે ! તેઓ જલ્દી
દુર્ગતિમાં જવાના છે. (અનંતા દ્રવ્યલિંગોપણ આવી
દશામાં વર્તવાથી નિષ્ફળ થયાં છે.)” ૫૦.

પ્રાપ્યાપિ ચારિત્રમિદં દુરાપં,

સ્વદોષજૈર્યદ્વિષયપ્રમાદૈઃ ।

ભવામ્બુધૌ ધિક્ પતિતોઽસિ ભિક્ષો !

હતોઽસિ દુઃખૈસ્તદનન્તકાલમ્ ॥૫૧॥ ઉપજાતિ.

“મહાકષ્ટથી પણ મળવું મુશ્કેલ એવું આ
ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરીને પોતાના દોષથી ઉત્પન્ન કરેલાં
વિષય અને પ્રમાદોવડે હે ભિક્ષુ ! તું સંસારસમુદ્રમાં
પડતો જાય છે અને તેના પરિણામે અનંતકાળ સુધી
દુઃખ પામીશ.” ૫૧.

કથમપિ સમવાપ્ય બોધિરત્નં,

યુગસમિલાદિનિર્દર્શનાદ્ દુરાપમ્ ।

કુરુ કુરુ રિપુવશ્યતામગચ્છન્,

કિમપિ હિતં લભસે યતોઽર્થિતં શમ્ ॥૫૨॥

પુષ્પિતાગ્રા.

“યુગસમિલા વગેરે દૃષ્ટાંતથી મહામુશ્કેલીથી
મેળવી શકાય તેવું બોધિરત્ન (સમકિત) પામીને
શત્રુઓને તાબે થઈ ન જતાં કાંઈપણ આત્મહિત કર,
જેથી કરીને ઈચ્છિત સુખ પ્રાપ્ત થાય” પર.

દ્વિષસ્ત્વમે તે વિષયપ્રમાદા,

અસંવૃતા માનસદેહવાચઃ ।

અસંયમાઃ સપ્તદશાપિ હાસ્યા-

દયશ્ચ બિભ્યચ્ચર નિત્યમેભ્યઃ ॥૫૩॥ ઉપેન્દ્રવજ્રા.

“તારા શત્રુઓ-વિષય, પ્રમાદ, વિના અંકુશે
પ્રવર્તાવેલાં મન, શરીર અને વચન, સત્તર
અસંયમનાં સ્થાનક અને હાસ્યાદિ છ છે. તેઓનાથી
તું નિરંતર ચેતતો (બીતો) ચાલજે.” ૫૩.

ગુરુનવાપ્યાપ્યપહાય ગેહ-

મધીત્ય શાસ્ત્રાણ્યપિ તત્ત્વવાઞ્ચિ ।

નિર્વાહચિનતાદિભરાદ્યભાવે-

ડ્યૃષે ! નર્કિ પ્રેત્ય હિતાય યત્નઃ ॥૫૪॥ ઉપજાતિ.

“હે યતિ ! મહાન ગુરુની પ્રાપ્તિ થઈ, ઘરબાર

છોડ્યા, તત્ત્વ પ્રતિપાદન કરનાર ગ્રંથોનો અભ્યાસ
કર્યો અને નિર્વાહ કરવાની ચિંતા વગેરેનો ભાર
ઉતરી ગયો છતાં પણ પરભવના હિત માટે કેમ યત્ન
થતો નથી ?” ૫૪.

વિરાધિતૈઃ સંયમસર્વયોગૈઃ,
પતિષ્યતસ્તે ભવદુઃખરાશૌ ।

શાસ્ત્રાણિ શિષ્યોપધિપુસ્તકાદ્યા,
ભક્તાશ્ચ લોકાઃ શરણાય નાલમ્ ॥૫૫॥ ઉપજાતિ.

“સંયમના સર્વયોગોની વિરાધના કરવાથી તું
જ્યારે ભવદુઃખના ઢગલામાં પડીશ ત્યારે શાસ્ત્રો,
શિષ્યો, ઉપધિ, પુસ્તક અને ભક્ત લોકો વગેરે કોઈપણ
તને શરણ આપવાને શક્તિમાન થતાં નથી.” ૫૫.

યસ્ય ક્ષણોઽપિ સુરધામસુખાનિ પલ્ય-
કોટીર્નૃણાં દ્વિનવતીં હ્યધિકાં દદાતિ ।

કિં હારયસ્યધમ ! સંયમજીવિતં તત્,

હાહા પ્રમત્ત ! પુનરસ્ય કુતસ્તવાપ્તિઃ ? ॥૫૬॥

વસંતતિલકા.

“જે સંયમની એક ક્ષણ પણ બાણુ કોડ પલ્લોપમથી વધારે વખત સુધી દેવલોકનાં સુખો આપે છે એવા સંયમ જીવનને હે અધમ ! તું કેમ હારી જાય છે ? હે પ્રમાદી ! ફરીવાર તને આ સંયમની પ્રાપ્તિ પણ ક્યાંથી થશે ?” ૫૬.

નામ્નાપિ यस્યેતિ જનેઽસિ પૂજ્યઃ,
શુદ્ધાત્તતો નેષ્ટસુકાનિ કાનિ ।
તત્સંયમેઽસ્મિન્ યતસે મુમુક્ષો-
જ્ઞુભૂયમાનોરુફલેઽપિ કિં ન ? ॥૫૭॥ ઉપજાતિ.

“સંયમના નામ માત્રથી પણ જો તું લોકોમાં પૂજાય છે તો જો ખરેખર તે શુદ્ધ હોય તો ક્યું ઈષ્ટ ફળ તને ન મળે ? જે સંયમનાં મહાન ફળ પ્રત્યક્ષ અનુભવવામાં આવ્યા છે તે સંયમમાં હે યતિ ! તું કેમ યત્ન કરતો નથી ?” ૫૭.

૧૪. મિથ્યાત્વાદિનિરોધાધિકાર

મિથ્યાત્વયોગાવિરતિપ્રમાદાન્,
આત્મન્ ! સદા સંવૃણુ સૌખ્યમિચ્છન્ ।
અસંવૃતા યદ્ભવતાપમેતે,
સુસંવૃતા મુક્તિરમાં ચ દદ્યુઃ ॥૧॥ ઉપજાતિ.

“હે ચેતન ! જો તું સુખની ઈચ્છા રાખતો હોય તો મિથ્યાત્વ, અવિરતિ અને પ્રમાદનો સંવર કર. તેઓનો સંવર કર્યો ન હોય તો તે સંસારનો તાપ આપે છે. પણ જો તેઓનો સારી રીતે સંવર કર્યો હોય તો મોક્ષલક્ષ્મીને આપે છે.” ૧.

મનઃ સંવૃણુ હે વિદ્વન્નસંવૃતમના યતઃ ।
યાતિ તન્દુલમત્સ્યો દ્રાક્, સપ્તર્મી નરકાવનીમ્ ॥૨॥

“હે વિદ્વાન્ ! મનનો સંવર કર, કારણ તંદુલમત્સ્ય મનનો સંવર કરતો નથી તો તુરત જ સાતમી નરકે જાય છે.” ૨.

પ્રસન્નચન્દ્રરાજર્ષે-ર્મનઃ પ્રસરસંવરૌ ।
નરકસ્ય શિવસ્યાપિ, હેતુભૂતૌ ક્ષણાદપિ ॥૩॥

“ક્ષણવારમાં પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિને મનની પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિ અનુક્રમે નરક અને મોક્ષનું કારણ થઈ.” ૩.

મનોઽપ્રવૃત્તિમાત્રેણ, ધ્યાનં નૈકેન્દ્રિયાદિષુ ।

ધર્મશુક્લમનઃસ્થૈર્ય-ભાજસ્તુ ધ્યાયિનઃ સ્તુમઃ ॥૪॥

“મનની પ્રવૃત્તિ ન કરવા માત્રથી જ ધ્યાન થતું નથી, જેમકે એકેન્દ્રિય વગેરેમાં. (તેઓને મન ન હોવાથી મનની પ્રવૃત્તિ નથી) પણ જે ધ્યાન કરનારા પ્રાણીઓ ધર્મધ્યાન અને શુક્લધ્યાનને લીધે મનની સ્થિરતાના ભાજનભૂત થાય છે તેઓની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ.” ૪.

સાર્થં નિર્ઠર્યકં વા યન્મનઃ સુધ્યાનયન્નિતમ્ ।

વિરતં દુર્વિકલ્પેભ્યઃ પારગાંસ્તાન્ સ્તુવે યતીન્ ॥૫॥

“સાર્થકતાથી અથવા નિષ્ફળ પરિણામવાળા પ્રયત્નોથી પણ જેઓનું મન સુધ્યાન તરફ જોડાયેલું રહે છે તેવા અને જેઓ ખરાબ વિકલ્પોથી દૂર રહે છે તેવા સંસારનો પાર પામેલા યતિઓને અમે

સ્તવીએ છીએ.” ૫.

વચોઽપ્રવૃત્તિમાત્રેણ, મૌનં કે કે ન બિશ્રતિ ? ।

નિરવદ્યં વચો યેષાં, વચોગુપ્તાંસ્તુ તાન્ સ્તુવે ॥૬॥

“વચનની અપ્રવૃત્તિ માત્રથી કોણ મૌન ધારણ કરતું નથી ? પણ અમે તો જે વચનગુપ્તિવાળા પ્રાણીઓ નિરવદ્ય બોલે છે તેઓની સ્તવના કરીએ છીએ.” ૬.

નિરવદ્યં વચો બ્રૂહિ, સાવદ્યવચનૈર્યતઃ ।

પ્રયાતા નરકં ઘોરં, વસુરાજાદયો દ્રુતમ્ ॥૭॥

“તું નિરવદ્ય (નિષ્પાપ) વચન બોલ, કારણ કે સાવદ્યવચન બોલવાથી વસુરાજા વિ. એકદમ ઘોર નરકમાં ગયા છે.” ૭.

ઇહામુત્ર ચ વૈરાય, દુર્વાચો નરકાય ચ ।

અગ્નિદગ્ધાઃ પ્રરોહન્તિ, દુર્વાગ્દગ્ધાઃ પુનર્ન હિ ॥૮॥

“દુષ્ટ વચન આલોક અને પરલોકમાં અનુક્રમે વૈર અને નરકગતિ પ્રાપ્ત કરાવે છે. અગ્નિથી બળેલું ફરીવાર ઉગે છે પણ દુષ્ટ વચનથી બળેલાં હોય તો

પછી ફરીવાર સ્નેહનો અંકુર ફૂટતો નથી.” ૮.

અતઃ એવ જિના દીક્ષાકાલાદકેવલોદ્ભવમ્ ।

અવદ્યાદિભિયા બ્રૂયુર્જ્ઞાનત્રયભૃતોઽપિ ન ॥૧॥

“તેટલા માટે તીર્થંકર પરમાત્માને ત્રણ જ્ઞાન હોય છે. તો પણ દીક્ષાકાળથી માંડીને કેવળજ્ઞાન થતાં સુધી પાપની બીકથી તેઓ કાંઈ પણ બોલતા નથી.” ૯.

કૃપયા સંવૃણુ સ્વાઙ્ગં, કૂર્મજ્ઞાતનિર્દર્શનાત્ ।

સંવૃતાસંવૃતાઙ્ગા યત્, સુખદુઃખાન્યવાપ્નયુઃ ॥૧૦॥

“(જીવ ઉપર) દયા લાવીને તારા શરીરનો સંવર કર. કાચબાના દૃષ્ટાંતથી શરીરનો સંવર કરનાર અને નહિ કરનાર સુખ-દુઃખ અનુક્રમે પામે છે.” ૧૦.

કાયસ્તમ્ભાન્ન કે કે સ્યુસ્તરુસ્તમ્ભાદયો યતાઃ ? ।

શિવહેતુક્રિયો યેષાં, કાયસ્તાંસ્તુ સ્તુવે યતીન્ ॥૧૧॥

“માત્ર કાયાના સંવરથી ઝાડ, સ્તંભ વગેરે કોણ કોણ સંયમી ન થાય ? પણ જેઓનું શરીર મોક્ષ

મેળવવા માટે ક્રિયા કરવામાં ઉદ્યત થાય છે. તેવા
યતિની અમે સ્તુતિ કરીએ છીએ.” ૧૧.

શ્રુતિસંયમમાત્રેણ, શબ્દાન્ કાન્ કે ત્યજન્તિ ન ? ।
ઇષ્ટાનિષ્ટેષુ ચૈતેષુ, રાગદ્વેષૌ ત્યજન્મુનિઃ ॥૧૨॥

“કાનના સંયમ માત્રથી કોણ શબ્દોને ત્યજતું
નથી ? પણ ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ શબ્દો પર રાગ-દ્વેષ
તજી દે છે તેને મુનિ સમજવા.” ૧૨.

ચક્ષુઃ સંયમમાત્રાત્કે, રૂપાલોકાંસ્ત્યજન્તિ ન ? ।
ઇષ્ટાનિષ્ટેષુ ચૈતેષુ, રાગદ્વેષૌ ત્યજન્મુનિઃ ॥૧૩॥

“માત્ર ચક્ષુના સંયમથી કોણ રૂપ, પ્રેક્ષણ
તજતા નથી ? પણ ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ રૂપોમાં જેઓ
રાગ-દ્વેષ છોડી દે છે તે જ ખરા મુનિ છે.” ૧૩.

ઘ્રાણસંયમમાત્રેણ, ગન્ધાન્ કાન્ કે ત્યજન્તિ ન ? ।
ઇષ્ટાનિષ્ટેષુ ચૈતેષુ, રાગદ્વેષૌ ત્યજન્મુનિઃ ॥૧૪॥

“નાસિકાના સંયમમાત્રથી કોણ ગંધોને
ત્યજતું નથી ? પણ ઈષ્ટ અને અનિષ્ટ ગંધોમાં જેઓ
રાગ-દ્વેષ તજી દે છે તે જ મુનિ કહેવાય.” ૧૪.

જિહ્વાસંયમમાત્રેણ, રસાન્ કાન્ કે ત્યજન્તિ ન ? ।

મનસા ત્યજ તાનિષ્ઠાન્, યદીચ્છસિ તપઃ ફલમ્ ॥૧૫॥

“જિહ્વાના સંયમમાત્રથી કોણ રસોને તજતું નથી ? હે ભાઈ ! જો તું તપનું ફળ મેળવવા ઈચ્છા રાખતો હોય તો સુંદર લાગતા રસોને તજ દે.”

૧૫.

ત્વચઃ સંયમમાત્રેણ, સ્પર્શાન્ કાન્ કે ત્યજન્તિ ન ? ।

મનસા ત્યજતાનિષ્ઠાન્, યદીચ્છસિ તપઃ ફલમ્ ॥૧૬॥

“ચામડીનો સ્પર્શ ન કરવા માત્રથી કોણ સ્પર્શનો ત્યાગ કરતું નથી ? પણ, જો તારે તપનું ફળ મેળવવું હોય તો ઈષ્ટ સ્પર્શોનો મનથી ત્યાગ કર.”

૧૬.

વસ્તિસંયમમાત્રેણ, બ્રહ્મ કે કે ન વિશ્રતે ? ।

મનઃ સંયમતો ધેહિ, ધીર ! ચેત્તત્ફલાર્થ્યસિ ॥૧૭॥

“મુત્રાશયના સંયમમાત્રથી કોણ બ્રહ્મચર્ય ધારણ કરતા નથી ? હે ધીર ! જો તને બ્રહ્મચર્યના ફળની ઈચ્છા હોય તો મનનો સંયમ કરીને

બ્રહ્મચર્યને ધારણ કર.” ૧૭.

વિષયેન્દ્રિયસંયોગાભાવાત્કે કે ન સંયતાઃ ? ।

રાગદ્વેષમનોયોગાભાવાદ્યે તુ સ્તવીમિ તાન્ ॥૧૮॥

“વિષય અને ઇન્દ્રિયનો સંયોગ ન થવાથી કોણ સંયમ પાળતું નથી ? પરંતુ રાગ-દ્વેષનો યોગ જેઓ મનની સાથે થવા દેતા નથી તેઓની હું તો સ્તવના કરું છું.” ૧૮.

કષાયान् સંવૃણુ પ્રાજ્ઞ ! નરકં યદસંવરાત્ ।

મહાતપસ્વિનોઽપ્યાપુઃ, કરટોત્કરટાદયઃ ॥૧૯॥

(શ્લોક નં. ૨ ૧૯ અનુષ્ટુપ્)

“હે વિદ્વાન્ ! તું કષાયનો સંવર કર. તેનો સંવર નહિ કરવાથી કરટ અને ઉત્કરટ જેવા મહાતપસ્વીઓ પણ નરકને પામ્યા છે.” ૧૯.

યસ્યાસ્તિ કિંચિન્ન તપોમયાદિ,

બૂયાત્સ યત્તત્તુદતાં પરાન્ વા ।

યસ્યાસ્તિ કષ્ટાપ્તમિદં તુ કિં ન,

તદ્ભ્રંશભીઃ સંવૃણુતે સ યોગાન્ ॥૨૦॥ ઇન્દ્રવજ્રા.

“જેને તપસ્યા યમ વગેરે કાંઈપણ નથી તે તો ગમે તેવું બોલે અથવા બીજાને પીડા ઉપજાવે, પણ જેઓએ મહાકષ્ટે કરીને આ તપસ્યાદિક પ્રાપ્ત કર્યું છે તેઓ તેનો નાશ થઈ જવાની બીક રાખીને યોગનો સંવર કેમ ન કરે ?” ૨૦.

ભવેત્સમગ્રેષ્વપિ સંવરેષુ,
પરં નિદાનં શિવસંપદાં ચઃ ।
ત્યજન્ કષાયાદિજદુર્વિકલ્પાન્,
કુર્યાન્મનઃ સંવરમિદ્ધધીસ્તમ્ ॥૨૧॥ ઉપજાતિ.

“મોક્ષલક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરવાનું મોટામાં મોટું કારણ સર્વ પ્રકારના સંવરોમાં પણ મનનો સંવર છે એમ જાણીને સમૃદ્ધબુદ્ધિ જીવ કષાયથી ઉત્પન્ન થયેલા દુર્વિકલ્પોને તજી દઈને મનનો સંવર કરે.” ૨૧.

તદેવમાત્મા કૃતસંવરઃ સ્યાત્,
નિસંજ્ઞતાભાક્ સતતં સુખેન ।

નિઃસંઙ્ગાવાદથ સંવરસ્તદ્-

દ્વયં શિવાર્થી યુગપદ્મજેત ॥૨૨॥ ઉપજાતિ.

“ઉપર કહ્યું તે પ્રમાણે કર્યો છે સંવર જેણે એવો આ આત્મા તરત જ વગર પ્રયાસે નિઃસંગતાનો ભાજન થાય છે. વળી નિઃસંગતાભાવથી સંવર થાય છે. માટે મોક્ષનો અભિલાષી જીવ આ બંનેને સાથે સાથે જ ભજે.” ૨૨.

૧૫. શુભવૃત્તિ શિક્ષોપદેશાધિકાર

આવશ્યકેષ્વાતનુ યત્ન-

માપ્તોદિતેષુ શુદ્ધેષુ તમોઽપહેષુ ।

ન હન્ત્યભુક્તં હિ ન ચાપ્યશુદ્ધં,

વૈદ્યોક્તમપ્યૌષધમામયાન્ યત્ ॥૧॥ ઉપજાતિ.

“આપ્ત પુરુષોના બતાવેલા શુદ્ધ અને પાપના હણનારા એવા આવશ્યકોમાં યત્ન કર. કારણ કે વૈદ્યે બતાવેલું ઔષધ ખાધું ન હોય અથવા (ખાધા છતાં

પણ જો) અશુદ્ધ હોય તો તે રોગનો નાશ કરી શકતું નથી.” ૧

તપાંસિ તન્યાદ્વિવિધાનિ નિત્યં,

મુખે કટૂન્યાયતિસુન્દરાણિ ।

નિઘ્નન્તિ તાન્યેવ કુકુર્મરાશિં,

રસાયનાનીવ દુરામયાન્ યત્ ॥૨॥ ઉપજાતિ.

“શરૂઆતમાં કડવાં લાગે તેવાં પણ પરિણામે સુંદર બંને પ્રકારના તપો હંમેશા કરવાં, તે કુકર્મના ઢગલાનો તુરત જ વિનાશ કરે છે. જેવી રીતે રસાયણ દુષ્ટ રોગોને દૂર કરે છે તેમ.” ૨.

વિશુદ્ધશીલાઙ્ગસહસ્વધારી,

ભવાનિશં નિર્મિતયોગસિદ્ધિઃ ।

સહોપસર્ગાસ્તનુનિર્મમઃ સન્ ।

ભજસ્વ ગુપ્તીઃ સમિતીશ્ચ સમ્યક્ ॥૩॥ ઇંદ્રવજ્રા.

“તું (અઢાર હજાર) શુદ્ધ શીલાંગને ધારણ કરનારો થા, યોગસિદ્ધિ, નિષ્પાદિત થા, શરીર પરની મમતા દૂર કરીને ઉપસર્ગોને સહન કર,

સમિતિ અને ગુપ્તિને સારી રીતે ભજ.” ૩.

સ્વાધ્યાયયોગેષુ દધસ્વ યત્નં,

મધ્યસ્થવૃત્ત્યાનુસરાગમાર્થાન્ ।

અગારવો ભૈક્ષમટાવિષાદી,

હેતૌ વિશુદ્ધે વશિતેન્દ્રિયૌઘઃ ॥૪॥ ઉપજાતિ.

“સજ્જાય-ધ્યાનમાં યત્ન કર, મધ્યસ્થબુદ્ધિથી આગમના અર્થને અનુસર, અહંકાર મૂકી દઈને ભિક્ષા માટે ફર, તેમજ ઈન્દ્રિયના સમૂહને વશ કરીને શુદ્ધ હેતુમાં વિખવાદ રહિત થા.” ૪.

દદસ્વ ધર્માર્થિતયૈવ ધમ્યાન્,

સદોપદેશાન્ સ્વપરાદિ સામ્યાન્ ।

જગદ્ધિતૈષી નવભિશ્ચ કલ્પૈ-

ગ્રામે કુલે વા વિહરાપ્રમત્તઃ ॥૫॥ ઉપજાતિ.

“હે મુનિ ! તું ધર્મ પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી એવા પ્રકારના ધર્માનુસાર ઉપદેશો આપ કે જે સ્વ અને પરની બાબતોમાં સમાનપણું પ્રતિપાદન કરનારા હોય. તું જગતનું સારું ઈચ્છીને પ્રમાદ વગરનો થઈને

ગામ અથવા કુળમાં નવકલ્પી વિહાર કર.” ૫.

કૃતાકૃતં સ્વસ્ય તપોજપાદિ,

શક્તીરશક્તીઃ સુકૃતેતરે ચ ।

સદા સમીક્ષસ્વ હૃદાઽથ સાધ્યે,

યતસ્વ હેયં ત્યજ ચાવ્યયાર્થી ॥૬॥ ઉપજાતિ.

“તપ-જપ વગેરે તેં કર્યા છે કે કર્યા નથી, સારાં કામ અને નઠારાં કામો કરવામાં શક્તિ-અશક્તિ કેટલી છે તે સર્વ બાબતનો હંમેશાં તારા હૃદય સાથે વિચાર કર. તું મોક્ષસુખ મેળવવાની ઈચ્છાવાળો છે. તેથી સાધવાયોગ્ય કાર્યોમાં યત્ન કર અને ત્યાગ કરવા યોગ્ય કાર્યોને છોડી દે.” ૬.

પરસ્ય પીડાપરિવર્જનાત્તે,

ત્રિધા ત્રિયોગ્યપ્યમલા સદાઽસ્તુ ।

સામ્યૈકલીનં ગતદુર્વિકલ્પં,

મનો વચશ્રાપ્યનવદ્યપ્રવૃત્તિ ॥૭॥ ઉપજાતિ.

“બીજા જીવોને ત્રણે પ્રકારે પીડા ન કરવાથી તારા મન-વચન-કાયાના યોગોની ત્રિપુટી નિર્મળ

થાય, મન માત્ર સમતામાં જ લીન થઈ જાય, વળી તે તેના દુર્વિકલ્પો તજી દે અને વચન પણ નિરવધ વ્યાપારમાં જ પ્રવૃત્ત થતું રહે.” ૭.

મૈત્રી પ્રમોદં કરુણાં ચ સમ્યક્,
મધ્યસ્થતાં ચાનય સામ્યમાત્મન્ ! ।

સદ્ભાવનાસ્વાત્મલયં પ્રયત્નાત્,
કૃતાવિરામં રમયસ્વ ચેતઃ ॥૮॥ ઉપજાતિ.

“હે આત્મન્ ! મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા અને મધ્યસ્થતાને સારી રીતે ભાવ, (અને તે વડે) સમતાભાવ પ્રગટ કર. પ્રયત્ને કરી સદ્ભાવના ભાવીને આત્મલયમાં વિરામ પામીને (તારા) મનને કીડા કરાવ.” ૮.

કુર્યાન્ન કુત્રાપિ મમત્વભાવં,
ન ચ પ્રભો રત્યરતી કષાયાન્ ।

ઇહાપિ સૌખ્યં લભસેઽપ્યનીહો,

હ્યનુત્તરામર્ત્યસુખાભમાત્મન્ ॥૯॥ ઇંદ્રવજ્રા.

“હે સમર્થ આત્મન્ ! કોઈપણ વસ્તુ ઉપર

મમત્વ ભાવ ન કરવો, તેમજ રતિ, અરતિ અને કષાય પણ ન કરવાં. જ્યારે તું વાંછા રહિત થઈશ ત્યારે તો અનુત્તર વિમાનમાં રહેનાર દેવતાઓનું સુખ પણ તને અહીં મળશે.”૯.

इति यतिवरशिक्षां योऽवधार्य व्रतस्थ-
श्चरणकरणयोगानेकचित्तः श्रयेत ।

સપદિ ભવમહાઙ્ઘિ ક્લેશરાશિ સ તીર્ત્વા,
વિલસતિ શિવસૌખ્યાનન્ત્યસાયુજ્યમાપ્ય ॥૧૦॥

માલિની.

“યતિવરોના સંબંધમાં (ઉપર પ્રમાણે) બતાવેલી શિક્ષા જે વ્રતધારી (સાધુ અને શ્રવાક) એકાગ્રચિત્તથી હૃદયમાં ઠસાવે છે અને ચારિત્ર અને ક્રિયાના યોગોને સેવે છે તે સંસાર સમુદ્રરૂપ ક્લેશનો ઢગલો એકદમ તરી જઈને મોક્ષના અનંત સુખ સાથે તન્મયપણું પામી પોતે આનંદ કરે છે.” ૧૦.

૧૬. સામ્યસર્વસ્વાધિકાર

एवं सदाभ्यासवशेन सात्त्यं,
नयस्व साम्यं परमार्थवेदिन् ।

यतः करस्थाः शिवसंपदस्ते,
भवन्ति सद्यो भवभीतिभेत्तुः ॥१॥ उपजाति.

“હે તાત્ત્વિક પદાર્થના જાણનાર ! આ પ્રમાણે (ઉપર પંદરમા દ્વારમાં કહેલ) નિરંતર અભ્યાસના યોગથી સમતાને આત્મા સાથે જોડી દે, જેથી કરીને ભવના ભયને ભેદવાવાળી તને મોક્ષસંપત્તિઓ એકદમ હસ્તગત થઈ જાય.” ૧.

त्वमेव दुःखं नरकस्त्वमेव,

त्वमेव शर्मापि शिवं त्वमेव ।

त्वमेव कर्माणि मनस्त्वमेव,

जहीह्यविद्यामवधेहि चात्मन् ! ॥२॥ इन्द्रवज्रा.

“હે આત્મન્ ! તું જ દુઃખ, તું જ નરક, તું જ સુખ, મોક્ષ પણ તું જ. વળી તું જ કર્મ અને મન પણ તું જ. અવિદ્યાને તજી દે અને સાવધાન થા.” ૨.

નિઃસંગ્રતામેહિ સદા તદાત્મન્નર્થે-

ષ્વશેષેષ્વપિ સામ્યભાવાત્ ।

અવેહિ વિદ્વન્ ! મમતૈવ મૂલં,

શુચાં સુખાનાં સમતૈવ ચેતિ ॥૩॥ ઉપજાતિ.

“હે આત્મન્ ! સર્વ પદાર્થો ઉપર સદા સમતાભાવ લાવીને નિઃસંગપણું પ્રાપ્ત કર. હે વિદ્વાન્ ! તું જાણી લેજે કે દુઃખનું મૂળ મમતા જ છે. અને સુખનું મૂળ સમતા જ છે.” ૩.

સ્ત્રીષુ ધૂલિષુ નિજે ચ પેરે વા,

સમ્પદિ પ્રસરદાપદિ ચાત્મન્ ! ।

તત્ત્વમેહિ સમતાં મમતામુગ્,

યેન શાશ્વતસુખાદ્વયમેષિ ॥૪॥ સ્વાગતા.

“સ્ત્રી ઉપરથી અને ધૂળ ઉપરથી, પોતાના ઉપરથી અને પારકા ઉપરથી, સંપત્તિ ઉપરથી અને વિસ્તૃત આપત્તિ પરથી મમતા મૂકી દઈને હે આત્મન્ ! તું સમતા રાખ, જેથી કરીને શાશ્વતસુખ સાથે ઐક્ય થશે.” ૪.

ત્વમેવ સેવસ્વ ગુરું પ્રયત્નાદ-
ધીષ્ઠ શાસ્ત્રાણ્યપિ તાનિ વિદ્વન્ ! ।

તદેવ તત્ત્વં પરિભાવયાત્મન્ !,
યેભ્યો ભવેત્સામ્યસુધોપભોગઃ ॥૫॥ ઉપજાતિ.

“તે જ ગુરુની પ્રયત્નથી સેવા કર, તે જ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર. અને હે આત્મન્ ! તે જ તત્ત્વનું તું ચિંતવન કર કે જેનાથી તને સમતારૂપ અમૃતનો સ્વાદ આવે.” ૫.

સમગ્રસચ્છત્રમહાર્ણવેભ્યઃ,

સમુદ્ધૃતઃ સામ્યસુધારસોઽયમ્ ।

નિપીયતાં હે વિબુધા ! લભધ્વ-

મિહાપિ મુક્તેઃ સુખવર્ણિકાં યત્ ॥૬॥ ઇન્દ્રવજ્રા.

“આ સમતા અમૃતનો રસ મોટા મોટા સમગ્ર શાસ્ત્ર સમુદ્રોમાંથી ઉદ્ધર્યો છે. હે પંડિત ! તમે તે રસ પીઓ અને મોક્ષસુખની વાનગી અહીં પણ મેળવો.” ૬.

શાન્તરસભાવનાત્મા,

મુનિસુન્દરસૂરિભિઃ કૃતો ગ્રન્થઃ ।

ब्रह्मस्पृहया ध्येयः,

स्वपरहितोऽध्यात्मकल्पतरुषः ॥७॥ गीति.

“शांतरસ ભાવનાથી ભરપૂર અધ્યાત્મ-
જ્ઞાનના કલ્પવૃક્ષ (અધ્યાત્મકલ્પદ્રુમ) ગ્રંથને શ્રી
મુનિસુંદરસૂરીજીએ પોતાના અને પરના હિત માટે
રચ્યો તેનું બ્રહ્મ (જ્ઞાન અને ક્રિયા) પ્રાપ્ત કરવાની
ઈચ્છાથી અધ્યયન કરવું.” ૭.

इममिति मतिमानधीत्य चित्ते-

रमयति यो विरमत्ययं भवाद् द्राक् ।

स च नियतमतो रमेत चास्मिन्-

सह भवैरिजयश्रिया शिवश्रीः ॥८॥ आर्यागीति.

“આ ગ્રંથનું જે બુદ્ધિમાન પુરુષો અધ્યયન
કરીને ચિત્તમાં રમણ કરાવે તે પુરુષ થોડા વખતમાં
સંસારથી વિરક્ત થઈ જાય અને સંસારરૂપ શત્રુના
જયની લક્ષ્મીની સાથે મોક્ષલક્ષ્મીની જરૂર કીડા
કરે.” ૮.

- પુસ્તકે પગ લગાડાય નહિ, તેને નીચે મૂકાય નહિ.
- પુસ્તકને થૂંક લગાડાય નહિ, તેને પછાડાય નહિ.
- પુસ્તક પાસે રાખી ઝાડો કે પેશાબ થાય નહિ.
- પુસ્તક પાસે રાખી ભોજન - નાસ્તા વિગેરે થાય નહિ.
- પુસ્તકને અશુદ્ધ કપડે કે ઁઠા મોઢે વંચાય નહિ.
- પુસ્તકને પૂંઠા ચડાવીને વપરાય, પુસ્તકને ફસાય નહિ.
- પુસ્તક કે કાગળ પર બેસાય નહિ,

ઓશીકે રખાય નહિ.

- પુસ્તક કે કાગળ બળાય નહિ, ગટરમાં ફેંકાય નહિ.

જ્ઞાનની આશાતના કરવાથી શું થાય ?

આંધળા, બહેરાં, બોબડા, મૂંગા, લૂલા, લંગડા,
પાંગળા, રોગી, દીન, દરિદ્ર, ભિખારી થાય તેમજ
માતા - પિતાના વિયોગ થાય.

માટે...

જ્ઞાન અને જ્ઞાનીનો હંમેશા વિનય બહુમાન કરવા
પગે લાગવું. જ્ઞાનના કોઈપણ સાધનની અને જ્ઞાનીની
આશાતના કરવી નહી. પુસ્તક, કાગળ, પેન્સિલ,
પાટી, પેન, સાપડા, શાહી, કલમ વગેરે બધું જ જ્ઞાન
કહેવાય.